

A szolga – az egyesület egyetlen fizetett alkalmazottja – a tagok klubéletének fontos szereplője, akire már a kezdetektől szükség volt. Az első szolga, akinek nevét is ismerjük Jantz, bére 1889-ben 197 ft. A szolga gondoskodott a világításról (még a gyertya, petróleum- és gázlámpa idejében), a fűtésről, a takarításról és a játéktérben a játékok kiadásáról. A játéktér volt ugyanis az olvasó mellett a társas élet másik fontos színtere. Játék számára kezdetben egy, majd később két szobát is berendeztek, ahol két biliárdasztal, illetve kártya, sakk, dominó állt a tagok rendelkezésére. Ezek közül a biliárdot és a kártyát a tagok csak meghatározott díj ellenében használhatták. A díj beszédese is a szolga feladata volt. Az egyesület iratanyagában megtalálható azoknak a játékdíj-befizetési blokkoknak egy része, mely alapján a szolgát a pénztáros utólag elszámoltatta. A játékdíj mint bevételi forrás a gyűlések jegyzőkönyveinek örökös témája. Az 1899. februári választmányi gyűlésen pl. az új biliárdasztalon a játékdíjat 20-ról 28 krajcárra, a régiben pedig 12-ről 20 krajcárra emelték.

A szolgának a feladata volt ezen kívül még az italok (sör, bor, szódavíz) esetleg egyszerűbb hideg ételek felszolgálása is. A kellemes klubélet biztosítása érdekében ugyanis az egyesület már a kezdetekben megszerezte az italkimérés jogát, amely után illetéket fizetett. Mivel az italmérés hasznára a szolgának volt, az ő kötelessége volt ezt az illetéket az egyesület pénztárába befizetni. Ez 1901-ben évi 20 K-át jelentett. Az italkészleteket az egyesület vásárolta meg és pincéjében tárolta, mert a szolgától, akinek bármikor felmondhattak, nem volt elvárható egy nagyobb összegű befektetés. Ezért a szolgát a meghatározott italárak szerint és a készlet fogyása alapján utólag számoltatták el.

Schöberl Miklós: A Soproni Katolikus Kör története. IV. fejezet. Az egyesület elnökei, tagsága, a tagok társas élete, az egyesület kapcsolatrendszere

Ára: 600,-Ft

Soproni Szemle

2022. első szám

Soproni Szemle

2022. első szám

Hetvenhatodik évfolyam

A Soproni Városszépítő Egyesület
helytörténeti folyóirata

Soproni Szemle. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata.

Alapította Heimler Károly.

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány

Sopron Megyei Jogú Város támogatásával.

Felelős kiadó Dr. Bartha Dénes.

Megjelenik évente 4 alkalommal.

SZERKESZTŐSÉG

Dominkovits Péter, Jankó Ferenc, Kelemen István, Kiss Melinda technikai szerkesztő,
Németh Ildikó, Sági Éva, Szende Katalin felelős szerkesztő, Tóth Imre,
Turbuly Éva, Varga Imréné titkár

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bolodár Zoltán, Csekő Ernő, Domonkos Ottó, Fiziker Róbert, Galavics Géza, Gömöri János,
Józan Tibor, Pápai László, Veöreös András, Winkler Barnabás

A Soproni Szemle Alapítvány székhelye: 9400 Sopron, Új utca 4.

Postacím: 9401 Sopron, Postafiók 315

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, interneten <https://eshop.posta.hu> weboldalon, a Magyar Posta Hírlapelőfizetési és Elektronikus Postaigazgatóság (HELP) Irodájában (1900 Budapest, Lehel út 10/a), valamint az egyesületi díjjal kombinálva a Soproni Városszépítő Egyesületnél (9400 Sopron, Új u. 4.) 4400 Ft-ért, nyugdíjasoknak és diákoknak

3400 Ft-ért. Előfizetési díj egy évre 2400 Ft, egyes szám ára 600 Ft.

Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Egyetem Növényzeti

Tanszékén (Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 4. főépület, magasföldszint) kaphatók.

A 10404058-40510307-00000000 bankszámlaszámra történő befizetéssel támogathatja a Soproni Szemle Alapítványt. Köszönettel fogadunk minden támogatást.

Nyomdai munka: Foreno Nonprofit Kft. 9400 Sopron, Fraknói u. 22.

Felelős vezető: Major Lajos ügyvezető igazgató

HU ISSN 0133 – 0748

Soproni Szemle (CD-ROM) ISSN 1786 – 9749

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE SZERZŐIHEZ

KÉZIRAT LEADÁSA

- A kéziratot számítógépen elkészítve szövegfájlban (lehetőleg Word formátumban) kérjük benyújtani.
- A leadásra szánt anyag tartalmazza a szövegfájl, a képfájlok megfelelő sorrendben számozva képjegyzékkel, valamint az illusztrációkat is magába foglaló szövegváltozatot Word vagy PDF formátumban.
- A szöveget illetve a címeket ne tipografizálják, valamint ne használják a technikai kellékeket (pl. élőfej, oldalszám, könyvjelző stb.). A technikai szerkesztőnek szóló megjegyzéseket a kísérőlevélben vagy az illusztrált szövegfájlban kérjük feltüntetni.
- A kéziratban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek stb. eredeti előfordulásának kivételével – arab számmal tüntessék fel.
- A forrásmegjelölésnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk.
- A szerkesztői felkérés vagy egyeztetés nélkül leadott kéziratok megjelenítésére a szerkesztőség nem vállal kötelezettséget.
- A folyóiratban megjelenő anyagok két lektor szakvéleménye alapján kerülhetnek közlésre. A szerkesztőség fenntartja a szöveggondozás jogát.

ILLUSZTRÁCIÓK

- A fotók és rajzok tónusosak, jól láthatóak legyenek. Digitális képek esetén JPG vagy TIFF fájlokot kérünk legalább 300 DPI felbontásban. A Word szövegfájlba illesztett illusztrációk nem alkalmasak a technikai szerkesztésre.
- A sorszámmal ellátott illusztrációkhoz kérjük, egy külön fájlban mellékeljék a képjegyzéket.

HIVATKOZÁSOK ELKÉSZÍTÉSE

Hivatkozás a kiadvány egészére:

- Szerző (-k): Cím. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- A szerzők nevét dőlt betűvel kérjük feltüntetni

Hivatkozás a kiadvány egy részére:

- A tanulmány szerzője (szerzői): A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet szerzője:
- A tanulmánykötet címe. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (sorozat címe, kötet száma)
- A tanulmány szerzője (szerzői): A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe kötet száma)
- A folyóiratcikk szerzője: A cikk címe, Évfolyam arab számmal. (Év) sz.[=szám] Hivatkozott hely p. (vagy terjedelem -tól -ig p.)
- A jegyzetekben alkalmazott rövidítések: Bp., köt., bőv., jav., átdolg., kiad., s. a. r., vö., uő., uo., i. m., l. [=lásd], jz. vagy jegyz.

SZERZŐI TISZTELETPÉLDÁNY

- Minden szerző cikkenként tiszteletpéldányt kap.
- Különnyomatok készíttetését a Szerkesztőség nem vállalja, hanem PDF fájl formájában küldi a megjelent közleményről.
- A honorárium kifizetése miatt kérjük, szíveskedjenek megadni a pontos címet, bankszámlaszámot, a kezelő pénzügyi intézet pontos címét és pénzforgalmi jelzőszámát.
- Sajnálattal közöljük, hogy 5000 Ft alatt honoráriumot fizetni nem tudunk, helyette plusz tiszteletpéldányt küldünk.

Soproni Szemle

| 2022. első szám

| hetvenhatodik évfolyam

TARTALOMJEGYZÉK

TÓTH IMRE: Búcsú Domonkos Ottótól (1928–2022)	3
---	---

TANULMÁNYOK

GUSZTIN RUDOLF: A soproni Dalfűzér / Liederkranz: előzmények, intézménysülés, működés (1847–1867). 2. rész	6
SCHÖBERL MIKLÓS: A Soproni Katolikus Kör története. IV. fejezet. Az egyesület elnökei, tagsága, a tagok társas élete, az egyesület kapcsolatrendszere	23
CLAUDIA WUNDERLICH: Egy régi kártyafestő polgárcsalád Sopronból: az Ungerek. 1. rész	50

MŰHELY

CSISZÁR ÁGNES: Soproni utcák rejtett kincsei. Sopronbánfalva. Sopronbánfalva-Kútyahegy. 2. rész	67
IFJ. SARKADY SÁNDOR: Történeti adalékok a soproni főiskolások részvételéhez a nyugat-magyarországi felkelésben (Forrásközlés)	92

SOPRONI ARCOK

FIZIKER RÓBERT: Egy sokoldalúan képzett iratmenedzser. A hatvan esztendő Dominkovits Péter köszöntése	97
DOMINKOVITS PÉTER: Soós Imre, Sopron megye elfeledett történetírója	101

SOPRONI KÖNYVESPOLC

JANKÓ FERENC: Murber Ibolya: Nyugat-Magyarországtól Burgenlandig, 1918–1924. Határtörténetek az első világháború után. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2021.	104
TÜSKE TAMÁS: Tóth Imre (szerk.): 150 éves a Soproni Városszépítő Egyesület. Sopron, Soproni Városszépítő Egyesület, 2019.	107
FIZIKER RÓBERT: Veszprémy László Bernát: 1921. A Horthy-rendszer megszilárdulásának története. Budapest, Jaffa kiadó, 2021.	112
CSISZÁR SZABOLCS: Szirmai Viktória (szerk.): Középvárosi társadalmak. Egy új, innovatív városfejlesztési modell megalapozása. Soproni Egyetem Kiadó, Sopron, 2020.	116
A Soproni Szemle Alapítvány közleménye	119

Tisztelt Gyászoló Hozzátartozók, Barátok, Ismerősök!

94 évesen eltávozott közülünk egykori igazgatónk, akitől most szakmai otthona, a Soproni Múzeum nevében köszönünk el.¹ Néprajztudósról lévén szó talán nem idegen, hogy a búcsúzás kapcsán a gyászszertartások társadalom- és kultúrtörténeti szerepére hivatkozunk. A régről fennmaradt halotti orációk nemcsak az életből elköltözött társadalmi státuszát, szerepe szerinti életútját reprezentálták, de mindig példát és útmutatást is adtak hátramaradottaknak. Így kell tennünk ma is, mielőtt dr. Domonkos Ottót, Ottó bátyánkat, Ottó bácsit elkísérjük utolsó földi útjára.

Illemtelen arról panaszkodni, milyen nehéz a tisztelgő emlékezés az eltávozott ravalánál. Hadd sértsem mégis az illem határát, és mondjam el: a hosszú és eredményekben bővelkedő életút teljes méltatása nem lehetséges a búcsúztató beszédben. Nem lehet, mert amióta Domonkos Ottó egészen fiatal emberként, a Néprajzi Múzeum akkori adattárosával közösen napszámban fuvarozta a méhkaptárakat a Hatvan és Kóka közötti országúton, egyszersmind olyan hosszú és gazdag szakmai életútra lépett, mely pusztán adatokban aligha mérhető, ráadásul kivételes módon egészen mostanáig, élete utolsó napjáig tartott.

A történet ismeretében nem mondható véletlennek, hogy a régi magyar méhészeti irodalom feldolgozása Domonkos Ottó első komolyan kutatott témájává vált, amelyből egyetemi szakdolgozatát is készítette. Nyilvánvalóan nem volt véletlen maga a szakválasztás sem, hiszen a történeti néprajz felé forduló érdeklődése, a kismesterségek és a népzene iránt érzett rokonszenve szintén nagyon korán kialakult. A szorgalom és a tehetség mellett a gyermek- és fiatalkori élmények, valamint a hosszú gyűjtőutakat ellehetetlenítő beteg láb volt az, amelyeknek a kézműves hagyományok, a céhes- és kisipari örökség feldolgozását, és annak számtalan, színvonalas publikációban történt közzétételét köszönhetjük.

Domonkos Ottó 1952-ben végzett az ELTE néprajz-muzeológia szakán. Ekkor kezdődött pozícionálisan és tartalmilag is egyenes, törés nélküli pályája, melynek során a hazai néprajztudomány, muzeológia és választott otthona, Sopron meghatározó alakjává emelkedett.

1952. augusztus elsején jelentkezett munkára a soproni Liszt Ferenc Múzeum legendás igazgatójánál, Csatkai Endrénél, akit nemcsak tisztelt, hanem akihez később igaz barátság is fűzte. Csatkai igazgatása alatt valódi atyai légkör töltötte be a múzeum Deák

¹ Elhangzott Domonkos Ottó temetésén a soproni régi Szent Mihály-temető Szent Jakab-kápolnájában 2022. február 25-én.

téri épületét, amelyet korábban sokan (ma sajnos egyre kevesebben) csak „Anyaháznak” hívtak. A név arra utal, hogy e helyről bokrosodott a filiálék hálózata, egyúttal azonban azt is kifejezi, hogy a múzeum abban az időben úgyszólván „családi házként” működött. Szellemét a fiatal néprajzkutató is hamar megtapasztalhatta, átvette, majd örökségként is tovább vitte, úgyhogy az „Anyaház” melege még akkor is intellektuális és lelki közösséget formált, amikor a Liszt Ferenc Múzeum – épp az ő vezetése alatt – túllépett a Deák tér kertjén. A haladás egészen látványos volt. „*Olyan sűrű volt éveken át a munka, hogy szinte nem is volt időnk a siker kiélvezésére, a szakmai örömrre, a pihenésre*” – mondta Turbuly Évának a *Soproni Szemlében* 80. születésnapja alkalmából közölt interjújában.²

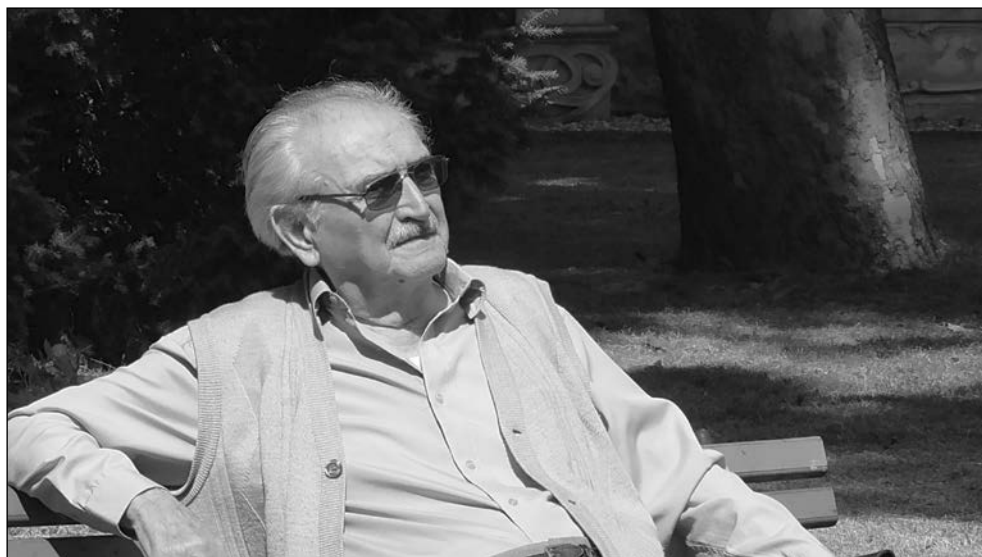
Domonkos Ottó 1963-tól igazgatta a múzeumot, de létrehozta a pápai Képfestő Múzeumot, és – nem is rövid ideig – vezette a Központi Bányászati Múzeumot is. Kutatói munkájának eredményei elsősorban a MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottsága révén váltak szakmai körben ismertté. Szerkesztette, és jelentős részében írta a sok kötetes magyar néprajzi szintézis kézművességről számot adó, hatalmas és természetesen önálló III. kötetét.

1983-ban kandidált. Kutatott szerte Magyarországon és külföldön, érdeklődése, tehetsége és munkabírása vitte az akadémiai doktori címig. A cím azonban csak cím marad. Az ember rangját a neve adja. A Domonkos Ottó név pedig az évek során ranggá vált, és magas szakmai elismertségre tett szert. Hordozója ott bábáskodott a Soproni Tudós Társaság megalakulása körül, ahol a Társadalomtudományi Tagozat elnöki tisztét töltötte be, szívósan dolgozott Sopron város monográfiájának előkészítésén. Közben mindvégig részt vett a *Soproni Szemle* szerkesztőbizottsága, a Kítaibel és a Helytörténész asztaltársaságok munkájában. Egyetemista kora óta tagja, később választmányi tagja, majd 1994-től tiszteleti tagja volt a Magyar Néprajzi Társaságnak, levelező tagja az Osztrák Néprajzi Társaságnak.

Valódi eredménye azonban a megbecsülés, amit jól jelez, hogy nem csupán a szakma és a múzeum fogadta be, hanem rövid idő alatt befogadta a magába zárkózó Sopron is. Domonkos Ottó úgy került ide, hogy előtte nem járt a város falai között. Mégis Sopron polgára lett belőle, mi több, polgárainak sorában az elsők közé emelkedett, s ezt 2003-ban hivatalos címmel is elismerték. A kitüntetett polgárrá válás alapja az ő esetében cseppet sem különbözött a 19. századi soproni polgárokétól, s ez nem volt más, mint a teljesítmény. Az a teljesítmény, mely a személyes munka alapján ad rangot az embernek. Ez a 19. században még anyagi gyarapodásban volt mérhető, a 20. századra inkább szellemi teljesítménnyé vált. Elismerést hozott számára a hitelesség is, amely a múzeum hitelét adja más tudás- és ismeretközlő helyekkel szemben, és amely tudomány hitelét jelenti a sarlatánsággal szemben.

Domonkos Ottó gazdag életműve részeként kiállítások egész sorát készítette el. A sor végére az „Anyaházban” megnyílt „Kézművesség-népművészet” című állandó kiállítással tette ki a pontot. A rendezések mellett seregnyi tanulmányt készített, és számos

² Turbuly Éva: Kismesterségek vonzásában. A 80 éves Domonkos Ottó köszöntése. *Soproni Szemle* 62 (2008), 4. szám, 433–448, itt: 444.

Dr. Domonkos Ottó a Lenck-villa kertjében, 2015. Bolodár Zoltán fotója

könyvön is megörökítődött a neve, miközben sokak névtelen társszerzőjévé szegődött mint a *Soproni Szemle* szerkesztőségének, majd szerkesztőbizottságának leghosszabb ideig szolgáló tagja.

Nagy, összegző kiállításának megnyitása után vonult nyugdíjba, de tanácsadóként maradt a múzeumban. Noha idővel ez a megbízatás hivatalosan megszűnt, jómagam is rendszeresen kellett, hogy beszámoljak neki az akkor már Soproni Múzeum néven működő intézmény napi gondjairól és terveiről.

Aki sokáig él, több változást is él meg. Tudom, nem mindegyik volt a kedvére való, de a véleményét, ha kellett kritikáját mindenkor szelíd bölcsességgel adta tudtunkra, figyelve rá, hogy soha meg ne bántson. Sem engem, sem másokat.

Alkotó energiái élete utolsó napjáig hajtották előre, hogy a végső számadást hivatása előtt is elvégezhesse. Halála előtt két nappal kevésbé ismert tanulmányai közös kötetbe rendezésének lehetséges módját kerestük. Beszélgetés közben egyszer csak tűnődve megjegyezte: „Eltelt az idő. Nem is értem, hogyan lettem ilyen öreg.” Nem gondoltam, hogy az idő, melyről tudtuk, hogy elhaladt, váratlanul valóban eltelt. A feladat befejezését ránk hagyta.

Tisztelt Gyászolók!

Jól tudjuk, mekkora megbecsülés övezte a régi időkben a mestereket, kalaposokat, kesztyűsöket, takácsokat, festőket, gombkötőket és társaikat. Igazán szép, hogy kutatójuk hozzájuk hasonló és méltó megbecsülést vívott ki magának.

Isten áldja a tisztet ipart!

Isten áldjon, Ottó Bácsi!

TANULMÁNYOK

GUSZTIN RUDOLF

A soproni Dalfűzér / Liederkrantz:
előzmények, intézményesülés,
működés (1847–1867)¹ 2. rész

A 19. század első felében megnövekszik az igény a zenefogyasztásra, melynek egyik megjelenési formája a házimuzsikálás, a másik pedig egy új polgári viselkedési forma, a hangversenyekre járás.² A polgári réteg számára ez nem csupán művelődési kérdés volt, hanem a társas kapcsolatok kialakításának és fenntartásának, valamint a szórakozásnak is helyszíne. Így egy *Liederkrantz*-bál, *Liedertafel* vagy akár egy szabad ég alatt tartott dalolgtatás igencsak vonzó lehetett sokak számára. Egyébként is jellemző, hogy a dalárdák nem a magas kultúra képviselői voltak, hanem sokkal inkább a populárisabb művek megszólaltatói (mint amilyen hangszeres zenében a csárdás, vagy dalban a magyar nóta), így művészetük a szélesebb társadalmi rétegek számára is elérhető volt. Ahogy a zenélés öröme mellett a szalon a találkozás, a társas kapcsolatteremtés, a társadalmi hálózat kialakításának, a szociális mobilitásnak is eszköze volt, a fentebb említett formák (*Liederkrantz*-bál, *Liedertafel*, dalárdás kirándulások) is rendelkeztek ezekkel a funkciókkal. A polgári társadalomban az egyesületi élet azonban nem csupán a társas élet helyszínét jelentette, hanem kisebb-nagyobb mértékben a demokratikus eszmék (társadalmi rétegek keveredése, egyenlőség,

¹ Jelen tanulmány a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem doktori iskolája keretén belül készülő „Zene és politika a neoabszolutizmus korában. A dalármozgalom indulása (1850–1867)” c. disszertáció részét képezi, melynek tervezett megjelenése 2023 januárja. A tanulmány két korábbi, online megjelent írás jelentősen átdolgozott változata. Lásd *Gusztin Rudolf*: A soproni Dalfűzér / Liederkrantz fellépései 1859–1867 között. In *Magyar Zenetörténet Online*, 2020, <https://doi.org/10.23714/mzo.005>; *Gusztin Rudolf*: A soproni Dalfűzér / Liederkrantz működése 1859–1869 között. In: *Magyar Zenetörténet Online* 2020. <https://doi.org/10.23714/mzo.006>. A tanulmány első része a Soproni Szemle 2021. évi harmadik számában jelent meg.

² Mindezt Max Weber háromdimenziós szerkezeti modelljére építem, melynek elemei a megbecsülés, presztízs és életmód. E szerint a társadalom tagjai nemcsak a gazdasági helyzet és hatalom szerint rendeződnek hierarchiába, hanem az életmódjuk és az ennek köszönhető megbecsültségük szerint is. Például aki „finomabb”, „előkelőbb” életmódot folytat, jobban megbecsülik függetlenül a vagyonától és hatalmától. Az életmód differenciálja a társadalmakat, befolyásolja a társadalmi szerkezetet. Vö. *Andorka Rudolf*: Bevezetés a szociológiába. Budapest, 2006. 163. Bár egy későbbi korszakra vonatkozik, *Pierre Bourdieu* *La distinction* (1979) című könyvében kifejti, hogy társadalomban lévő különböző osztályok különleges életmódjukkal, szabadidős tevékenységeikkel és ízlésükkel definiálják és egyúttal különítik el magukat más osztályoktól. Azzal, hogy milyen zeneszerzőt kedvel, hogyan rendezi be lakását, mit eszik, hogyan öltözik, milyen kozmetikumokat használ, önmagát definiálja, és a társadalmi osztályhoz/réteghez való tartozását juttatja kifejezésre. Lásd i. m. 541.

választás lehetősége, elszámoltathatóság, visszahívás lehetősége stb.) kisebb közegben való kipróbálását.³ Így egy dalegylet számos dimenziót egyesíthetett magában, érintve a kulturális és politikai sikokat is, amint azt látni fogjuk a soproni Dalfűzér esetén keresztül.

Alább röviden ismertetem a fellépések típusait, majd pedig problémakörök köre csoportosítva mutatom be a Dalfűzér más dalárdákkal való kapcsolatát, repertoárját, szociális hálózatát, és ezen keresztül adok rálátást az egyesület működésére, fellépéseire.

Fellépések

A fellépések tekintetében különböző típusokat különböztethetünk meg. A nyilvános hangversenyek gyakran jótékonyági célokat is felvállaltak, illetve sor került nagyobb rendezvények keretén belül rendezett koncertekre (pl. dalártalálkozók, fesztiválok), speciálisabb alkalmakra, mint a zászlószenteléses hangversenyek vagy szabadtéri szerezadók, valamint félig nyilvános zenés alkalmakra, mint a *Liedertafelek*, továbbá olyan mulatságokra, kirándulásokra, amelyeken kizárólag a tagság (aktív, pártoló és tiszteletbeli tagok), esetenként pedig meghívottak vettek részt, és amelyek közös énekléssel voltak egybekötve. Olyan esetekre is találunk példát, amikor közreműködőként vettek részt egy-egy produkcióban, és számos hangversenyt tartottak más városok dalárdáinak meghívására is, amelyeken teljes taglétszámmal vagy zászlósküldöttséggel, esetleg kisebb énekescsoporttal vettek részt.⁴

Nem jelentéktelen a fellépéseket illetően a Dalfűzér kulturális hozadéka sem. Külföldi és más városokban történő szerepléskor minden egyes alkalommal saját városát, illetve hazáját képviselte, valamint magasrangú tisztségviselők és nagy művészek Sopronba látogatásakor is megszokott volt, hogy szerezadót adtak.

Egyesületi élet: kapcsolat más egyesületekkel

Az egyesületi élet fellendülésével kapcsolatban rendkívül érdekes összevetni Sopron infrastruktúráját és gazdasági helyzetét az 1850-es években. Sopron komoly gazdasági válságot élt át 1845 és 1865 között az új, várost elkerülő vasútvonalak kiépítése miatt, ami visszavetette a szállítmányozási üzletet és gyarmatáru-kereskedelmet. Segített azonban, hogy 1850 és 1860 között kilenc vármegye székhelye lett, aminek köszönhetően az ország egyik kerületének „fővárosa”, tulajdonképpen egész Dunántúl központja lett, és vonzotta a tisztségviselőket. Emiatt 1857-ben mintegy 5.500 idegen tartózkodott a városban.⁵ Ezek az

³ *Romsics Ignác* Magyarország története c. könyvében írja, hogy milyen fontos szerepet tölthettek be az egyletek, melyek lehetőséget adtak arra, hogy különböző társadalmi rétegek (polgár és nemes) találkozzanak, és ezzel megkezdődjön egy „kiegyenlítődési folyamat”, „amely egy gyökeresen új magyar társadalom képét vetítette előre”. *Romsics Ignác: Magyarország története.* Budapest, 2017. 315.

⁴ Az ismert fellépések teljes listája a Magyar Zenetörténet Online felületén publikált tanulmányomban olvasható. Lásd *Gusztin Rudolf: A soproni Dalfűzér / Liederkrantz fellépései 1859–1867 között* i. m.

⁵ *Horváth Zoltán:* ifj. Flandorffer Ignác élete és munkássága (1816–1891) I. rész. In: Soproni Szemle 48. (1994) 4. sz. 341–342.

idegenek feltehetőleg osztrákok voltak, akik magukkal hozhatták azt a mentalitást, ami a németajkúak sajátja volt az egyleti életet és dalegyleteket illetően.⁶

A Dalfűzér aktív kapcsolatot ápolt a testvérdalárdákkal, különösen az osztrák dalegyletekkel. Tudjuk, hogy 1862-es turnéjuk (állomások: Reichenau, Kaiserbrunn, Preinthal, Gloggnitz, Wiener Neustadt) részeként Wiener Neustadtban (Bécsújhely) a helyi *Männergesangvereine* mulatságra hívta meg a Dalfűzért. A kirándulás a hazai dalegylet számára kapcsolatépítési előnyökkel járt, mivel ennek köszönhetően további jó viszonyt építhettek ki az ausztriai dalegyletekkel, ami – ahogy Polster fogalmaz – az egyesület felvirágzása szempontjából előnyös következményekkel járt. Ekkor került szóba a bécsújhelyi *Männergesangvereine*nel közösen szervezendő, ún. *Verbrüderungsfest* (testvéri találkozó) terve is, amelyre 1862. július 20-án került sor a pötschingeni (Pecsenyéd) savas forrásnál, melyen a bécsújhelyiek mellett az ebenfurti énekesek is jelen voltak, és elő is adtak néhány dalt. Így nem véletlen, hogy az 1863. évi dalártalálkozón végül a németajkú dalegyletek voltak többségben, hiszen – a források alapján – nem volt elég aktív kapcsolata a soproniaknak a többi hazai dalárdával.

A Dalfűzér hazai dalárdákkal való kapcsolatairól kevesebb az információ – vagy ahogy fentebb említettem, valóban kevesebb is volt a kapcsolódás. Tudjuk, hogy a kőszegi Concordia dalegylet anyaegyesületként tekintett rá,⁷ illetve a soproniak küldöttség útján részt vettek az 1864-es pécsi dalártalálkozón⁸ és az 1865-ös pesti dalártalálkozón.⁹ Tudjuk továbbá azt is, hogy jótékonyági hangverseny keretén belül együtt lépett fel a kismartoni énekegylettel, valamint más zenészekkel.¹⁰ 1862. szeptember 2-án Moritz Pálffy, Magyarország helytartója soproni látogatása alkalmával éjjeli zenét adtak, melyen a dalegylet mellett a Zeneegylet (Musikvereine) tagjai, a plébániatemplom énekesei, és más helyi dilettánsok működtek közre.¹¹ Az eset tanulságos, mert rámutat arra, hogy a Dalfűzér jó kapcsolatot ápolt más soproni zenei egyesületekkel.

⁶ Kérdés, hogy milyen típusú települések voltak Magyarországon fogékonyak a nyugati egyesületek mintakövetésére: inkább a régi polgári kultúrájú, nagyrészt németajkú szabad királyi városok, vagy a 19. században gyorsan polgárosodó mezővárosok. Bár általános érvényű válasz még nem született a kérdésre, úgy tűnik, a szabad királyi városok felé billent a mérleg nyelve. *Tóth Árpád: Civil szerveződés és polgári társadalom Magyarországon a 19. század első felében.* In: *Bonarum Cultores Artium* 11. (2020) 665–668.

⁷ *Johann Polster: Geschichte des Oedenburger Männergesang-Vereines „Liederkrantz” von seiner Gründung im Jahre 1859 bis zu seiner Jubelfeier im Jahre 1884.* Oedenburg, 1885. 16.

⁸ Fővárosi Lapok 1864. augusztus.19., 789. Vasárnapi Ujság 1864. augusztus 21., 349.

⁹ Fővárosi Lapok 1865. július 4., 569. és 1865. augusztus 24., 741.

¹⁰ Hölgyfutár 1863. október 24., 398–399.

¹¹ Harmonia 1862. szeptember 3.

A Dalfűzér hozzájárulása Sopron kulturális életéhez

Ahogy Tóth Árpád történész írja: „Az egyesületi élet kibontakozásához szükség volt egy olyan szélesebb réteg megjelenésére is, mely folyamatosan keresletet képezett az igényes (és költséges) »kulturális fogyasztási cikkek« iránt.”¹² Mint látható volt a tanulmány korábban megjelent első részéből, ezt a fajta igényt a 18. és 19. század fordulóján, illetve a 19. század első felében a színtársulatok és a zeneegyesület megalapozták, így a század második negyedében a polgárosuló Sopron már készen állt arra, hogy számtalan egyesületet eltartson.¹³ Ez volt mintegy a város hozzájárulása az egyesületi élethez. De vajon a Dalfűzér hogyan járult hozzá a város kulturális életéhez, milyen hatást tudott előidézni ez a kevesebb mint 100 főnyi tagsággal rendelkező társaság a 14.304 (1850) majd 18.211 (1857) lélekszámú településen?¹⁴

Ha a monumentalitás felől közelítjük meg a választ, akkor egyértelműen az 1863. évi első országos dalártalálkozót kell megemlítenünk, melyhez fogható kulturális esemény nemigen volt korábban Sopronban. A Dalfűzér MNL Soproni Levéltárában található gépiratos összefoglalója szerint „az akkor még csak 18.000 lakost számláló városunkban addig még nem volt példa ilyen társadalmi megmozdulásra.”¹⁵ Az érkezés, elszállásolás, étkeztetés, hangverseny-helyszínek előkészítése, azok kidíszítése, programok nyomtatása a város egy részére terhet róttak. Maga a városi tanács és a különböző hatóságok is foglalkoztak az eseménnyel egész bizonyosan, még ha nem is leltem még meg az ezzel kapcsolatos iratanyagot. Sopron ezzel magára vállalta azt a kultúrtörténeti eseményt, hogy Magyarország első országos dalostalálkozásának vendéglátójává válik, melynek híre ráadásul hazánkon kívül külföldre is eljutott.

Ha a kérdésre egy hétköznapiabb eseményen keresztül akarunk válaszolni, akkor elég a Dalfűzér első nagyobb rendezvényét, az 1859. november 13-i zászlószentelést és *Liedertafel*t megemlítenünk, amelyet jó érzékkel egy akkor aktuális kulturális eseménnyel, a Schiller-ünneppelel kötöttek egybe. Tették mindezt olyan formában, hogy a német mellett már ekkor a magyar nemzeti eszméknek is teret adtak: figyeltek a kétnyelvűségre és a két nemzet közötti barátságot, és ezen keresztül a dalegylet céljainak nemzetek-fölöttiségét hangsúlyozták. Sopron vezető polgári rétegét maga mellett tudó egyesület működésének nyitóeseményét tehát méltán tarthatjuk a város eseményének, melyre a korabeli beszámolók szerint annak ellenére sokan ellátogattak, hogy az Iszop-féle terem kívül esett

¹² Tóth Árpád: Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban. Budapest, 2005. 34.

¹³ Gusztin Rudolf: A soproni Dalfűzér / Liederkranz: előzmények, intézményesülés, működés (1847–1867) I. rész. In: Soproni Szemle 75. (2021) 3. sz. 277–291.

¹⁴ Krisch András: A soproni németek története a 13. századtól a kitelepítésükig. In Rubicon Online. (Hozzáférés dátuma: 2020. augusztus 10.)

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_soproni_nemetek_tortenete_a_13_szazadtol_a_kitelepitesukig/

¹⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (MNL GyMSMSL), X.56. Soproni Dalfűzér Férfidalegylet iratai 1859–1959. A 75 éves Dalfűzér fontosabb eseményei.

a városközponton, és nemrégiben a városi színházban már sor került egy Schiller-ünnepélyre. A helyi sajtó alapján ráadásul ekkor már elismert egyesületnek számított.¹⁶

Fellépéseik egy része az Iszep-féle helyiség és a Magyar Király (König von Ungarn) fogadó mellett az Erzsébet-kerthez (Neuhofgarten) és a városi színházhoz kapcsolható. A város ismert helyeinek használata egyértelműen bekapcsolta az együletet a város kulturális életébe, sokkal inkább, mintha – szó szerint értve – az evangélikus templom falai között maradtak volna. Emellett szívesen közreműködtek más produkciókban, például a Zeneegyesület előadásain, vagy 1867. július 25-én a városi színházban a pesti nemzeti színház tagjainak búcsúelőadása során.¹⁷

Az egyület egyúttal a város kulturális követe volt az alapítástól kezdve. Más kulturális intézmény nem is volt Sopronban, amely magára tudta volna ezt vállalni. Hiába polgárosult például az egyházzene, és hiába voltak nyilvános fellépéseik, megmaradtak ezen a szinten, illetve ezen felül végezték az oktatást az egyházi zeneegyesületek keretében. A Zeneegyesület hangversenyein felléptek nagyhírű muzsikuskok, ám nem volt jellemző az egyesületre, hogy más városokban turnézzon. A Dalfüzér azonban sokszor fellépett más városokban (pl. 1862 júniusában majd augusztusában Bécsújhelyen, 1863-ban Kismartonban és Bécsben), vagy képviselte Sopront rendezvényeken (pl. 1862-ben Neukirchenben és a fővárosban a pesti unio zászlóavatásán, 1863-ban a bécsújhelyi tornaegylet zászlóavatásán, 1864-ben és 1865-ben a pécsi és pesti országos dalártalálkozókon).¹⁸ A brit szakirodalom megállapítása, miszerint az egyesületek egyéb szerepeik mellett egy-egy közösség vagy város identitásának kulturális kifejeződéseként is működtek,¹⁹ a soproni Dalfüzér esetében megállja a helyét.

Társadalmi rétegződés

Egy egyesület társadalmi rétegződésének megállapítására a legjobb módszer a tagnév-sorok és a hozzájuk tartozó foglalkozások áttekintése, illetve a foglalkozások megjelölése híján a nevek alapján történő kutatás. A tagnév-sorokat rendszerint az évkönyvek tartalmazták, amelyek, mint említettem, a Dalfüzér forrásai között ma már nem találhatóak meg, vagy lappanganak. Ismerjük azonban a feltételezhetően első, alapításkori 1859-es és az 1860-as tagnév-sort, valamint az 1863-as országos dalártalálkozó szervezőbizottságának (*Fest-Comité*) névsorát foglalkozásnevekkel együtt. E három tagnév-sort a zeneegyesületi

¹⁶ „Dieser Gesangverein, von den einzelnen Leistungen nicht zu sprechen, hat sich unter den kunstfreundlichen Publikum bereits eine solche Anerkennung erworben...”, magyar fordításban: „Ez az énekegyület, egyéni teljesítményéről nem is beszélve, máris elismertséget vívott ki a művészetbarát közönség körében...” Oedenburger Intelligenz- und Anzeigebblatt 1859. július 11., 3.

¹⁷ Pl. 1858. december 23-án és 1859. március 25-én. Soproni Múzeum (SoM), Helytörténeti aprónyomtatványok (A) SoM-A.2012.65.1., SoM-A.2012.66.1. és Helytörténeti Dokumentumgyűjtemény (D) SoM-D.75.1.94.

¹⁸ 1863 augusztusában meghívásra a Steirische Sängerbund alapító ünnepélyére a Dalfüzér egy zászlóküldöttséget delegált. Igaz, itt talán már inkább az országot reprezentálta, mint csak Sopront.

¹⁹ Tóth: Önszervező polgárok i. m. 8.

SOPRON.

Vasárnap 1866 évi Okt. 7-én
délután 4 órakor

a „magyar király“
vendéglő kertjében,

„belga király“ nemű 27-ik szám cs. kir.
gyalogezred zenekarának
közreműködésével tartandó

ZENE- ÉS DALESTÉLY műsorozata.

OEDENBURG.

PROGRAMM

zu der
Sonntag den 7. Oktober 1866
Nachmittags 4 Uhr

im Garten des Gasthofes zum
„König von Ungarn“

unter gefälliger Mitwirkung der Musikkapelle des löbl. k. k.
27. Infanterie-Reg. „König der Belgier“

zu veranstaltenden

Liedertafel

des hiesigen Gesangvereines „Liederfranz“.

1. Sinfonie von Verdi. } Ausgeführt von der
2. Herold-Quadrille von J. Strauß. } Regiments-Musik.
3. Jäger's Enk; Chor von Aicholz. — Gesangverein.
4. Morgengruß; Männerchor von J. Girschner. — Gesangverein.
5. Introduction und Pagenlied aus der Oper: „Die Hugenotten“ von Meyerbeer. } Regiments-
6. „Frauenherz“ Polka-Mazur von J. Strauß. } Musik.
7. Magyar népdalok férfikarra. — Dalárda.
8. Türkisches Schenkenlied; Chor von Mendelssohn-Bartholdy. — Gesangverein.
9. Musikalisches Congemälde (Potpourri) von Kovács. — Regiments-Musik.
10. Köslin im Walde; Männer-Quartett von G. Fischer.
11. Italienischer Salat; Chor mit Solo von R. Genée. — Gesangverein.
12. „Pensée du soir“ von Stuber östl. }
13. a) „Gedenkblätter“; Walzer von J. Strauß. } Regiments-
13. b) Csárdás. } Musik.
14. Magyar népdalok férfikarra. — Dalárda.
15. Marsch; Männerchor von B. Becker. — Gesangverein.
16. Morceaux de Ensemble aus der Oper: „Die Afrikanerin“ von Meyerbeer. } Regiments-
17. Debardeur-Polka française von Kovács. } Musik.
18. Divertissement aus der Oper: „Trovatore“ von Verdi.

Anmerkung. Im Falle einer wegen ungünstiger Witterung nöthig werdenden Verschiebung der Liedertafel wird die Zeit der Abhaltung derselben durch die beiden hier erscheinenden Zeitungen und durch Placate bekannt gemacht werden.

Druck von A. Reichard in Oedenburg.

1. kép. (1866. október 7-i zene- és dalestély plakátja), képalírás: Egy 1866. október 7-i zene- és dalestély (Liedertafel) plakátja, melyen látszik a meghívó, illetve a repertoár kétnyelvűsége is. Forrás: Soproni Múzeum, Helytörténeti Gyűjtemény, Aprónyomtatványtár 2012.102.1

névjegyzékek mellé helyezve, kiegészítve a líceumi diákok és tanárok jegyzékével, megfelelő eredményt kapunk. Nagy ugyanis azoknak a soproni polgároknak a száma, akik a város polgári zenei intézményeinek működéséhez aktívan hozzájárultak, azaz tagok voltak.

A foglalkozást a jegyzékek sajnos csak a magasabb beosztású személyek esetében jelzik. A társadalmi rétegződésre, ill. arra, hogy a Dalfüzérben a város „minden” társadalmi rétege képviselteti magát, a korabeli beszámolók is kitérnek, hiszen a befogadó jelleg az ilyen egyletek sajátja volt. Az 1864. július 17-i, az előző évi országos dalártalálkozó emlékünneperől szóló beszámolók például külön kitérnek arra, hogy a Dalfüzér mellett számos vendég, köztük a bécsújhelyi dalegylet és a polgári társadalom minden osztályát képviselő közönség vett részt. A felavatandó emléktáblát a helyi kőfaragó mesterek adományozták (Joseph Mechle, Georg Heller, Karl Hild), és tudjuk azt is, hogy három helybéli polgár szállította fel a követ ingyen.²⁰

Mindez azért érdekes, mert voltak olyan egyletek, melyek társadalmi hovatartozás alapján jöttek létre, ám a Dalfüzér társadalmi bázisa igen sokszínű volt, ráadásul ahogy a dalegylet egyre népszerűbbé vált, egyre szívesebben támogatta a városi értelmiség és a nagypolgárság is. Király József Pál, a líceum igazgatója, Kolbenheyer Mór soproni lelkész, Ferdinand Braun, a Városszépítő Egylet egyik alapítója, Ernst Petz harkai lelkész, Storno Ferenc restaurátor, festő és műgyűjtő, Kolbenheyer Ferenc építész, sőt maga Liszt Ferenc is támogatta a későbbiekben az egyletet. A város leggazdagabb kereskedői és gyárosai, Flandorffer Ignác, Hillebrand Imre, Lenck Emil és Lunkányi Károly pártoló tagok voltak.²¹ De Nikolaus Schwarz is, akit 1865. március 19-én megszavaznak egyesületi elöljárónak, Sopron egyik jelentős polgára volt. Az egylet vezetésében tehát a város vezető polgárai vettek részt, a pártoló tagok között pedig jelen volt Pálffy Móric, Magyarország helytartója is. (A Dalfüzér a tiszteletbeli tagságot ajánlotta fel neki, de ő támogatni szeretne volna őket.)²²

Árnyalja a képet, hogy a tagság felvételénél nem csak a rendi állás vagy foglalkozási helyzet lehetett mérlegelési pont, hanem a vagyonság (pl. a 2 gulden tagdíj viszonylag drágának számított, ami eleve kizárt bizonyos rétegeket), felekezeti hovatartozás (nincs rá adat, de elképzelhető, hogy a katolikus vallásúak kevésbé hajlottak arra, hogy a Dalfüzérhez csatlakozzanak, és inkább a Zeneegyletbe mentek vagy templomuk vegyeskarát erősítették), vagy akár a közösségbe beilleszkedettség mértéke (az új betelepülők aktívabbak lehettek, hogy jobban elfogadják őket).²³ A kutatások hajlamosak rendi állás vagy foglalkozás alapján következtetni, melynek oka, hogy az egyesületi tagnévsorokból csupán ezek az alapadatok derülnek ki, ám ez nem ad eléggé árnyalt, differenciált képet.

²⁰ Hárs József: Johann Karl Schuster i. m. 169–170.; Oedenburger Lokal-Blatt 1864. július 20., 232sk.; Polster: Geschichte i. m. 29–31.

²¹ Boronkái Szabolcs: Arcképek Sopron XIX. századi német nyelvű irodalmi életéből. 5. Király József Pál 1810–1887. In: Soproni Szemle 51. (1997) 4. sz. 359.

²² Harmonia 1862. szeptember 3.

²³ Ezeket a szempontokat Tóth Árpád tanulmányából vettem. Tóth Árpád: Civil szerveződés és polgári társadalom i. m. 668.

Izgalmas kérdést jelent a felekezeti megoszlás a Dalfüzér evangélikus egyházhoz való kötődése miatt. Hogyan viszonyult egymáshoz a kettő? Lehet-e vallási kérdésként kezelni, annak ellenére, hogy a dalosegyesület nem volt deklaráltan egyházhoz köthető? És hogyan viszonyult egymáshoz az alapvetően evangélikus dalárda és a katolikus többségű zeneegylet? Feltűnő, milyen sokat szerepelt evangélikus eseményeken,²⁴ és milyen erős az evangélikus polgárok jelenléte, mint például a híres soproni dinasztia, az evangélikus Artner család.²⁵ Ezenfelül az Alapszabály is kimondta, hogy feloszlás esetén vagyona az evangélikus egyházra száll, tehát ha nevében nem is utal rá, gyakorlatában egyértelműen szoros a kapcsolódás. Bár az egyesülethez való csatlakozásra gyakran úgy gondolunk, mint egyének individuális döntésére, valójában sokszor már előzetes meglévő társadalmi hálózatra, kapcsolatrendszerre épül rá. A Nemzeti Casino esetében Széchenyi személye volt ilyen (a tagok 40 %-a az ő kapcsolati hálójának része volt), a Dalfüzérnél pedig az evangélikus egyház, esetleg Altdörfer személye. Nem véletlenül állapította meg Tóth Árpád, miszerint nem is volt olyan radikális az új intézmények [ti. egyesületek] megjelenése, mivel a már meglévő társadalmi viszonyok jelentették a keretét.²⁶ A jelenleg feldolgozott források alapján rendkívül minimális a Zeneegyesületben és Dalfüzérben egyaránt részt vevők aránya, ugyanakkor a felekezeti hovatartozásra pedig nincsen annyi információ, hogy meg lehessen állapítani, hogyan befolyásolta a részvételt, mint ahogy a két egyesület közötti kapcsolatra sincsenek adatok.

Itt némi feszültség lehet két korábbi megállapítás között. Az első szerint az evangélikus kórus világi kórossá válásával kilépett az egyházi keretből, hogy sokrétűbbé váljon, megnyíljon mások előtt is a lehetőség a csatlakozásra, míg a második szerint tulajdonképpen erősen támaszkodott továbbra is az evangélikus egyház által biztosított szociális hálóra.²⁷ A kettő között annyiban nem látok ellentmondást, hogy a polgári közeg valóban egy új színezetet adott a kórusnak, ami vonzóvá tehetette az egyesületet többek számára, ám abban mindenképp egyetértek Tóthtal, hogy ez korántsem olyan radikális váltás, mint ahogy az elméletben tűnhet.

A társadalmi rétegződés kérdéskörébe tartozik a nemi szerepek megoszlásának vizsgálata. A dalármozgalom elsősorban férfikari mozgalom volt, és csak elvétve működtek vegyeskórusok vagy női karok, így nem meglepő, hogy nők nem szerepeltek a Dalfüzér taglistáján. Mindazonáltal több ponton is kapcsolódnak a dalegylet működéséhez. Mint minden dalárdának, a Dalfüzérnek is volt ún. zászlóanyája, még hozzá a köztisztviselőként álló Frau Johanna von Artner személyében. Artner asszony az 1859. november 13-i zászlószentelésen „átadom a zászlót önnek a soproni nők nevében” mondattal nyújtotta át

²⁴ Lásd Karl Schuster naplófeljegyzéseit, ahol említi az evangélikus torony harangjainak felszentelését (1861. december 22.) és az alapköveteltét (1864. május 10.). Mindkét eseményen részt vett a Dalfüzér.

²⁵ *Házi Jenő*: Soproni polgárcsaládok (1535–1848). Az Artner család (Beszámoló egy elkészült munkáról). In: Soproni Szemle 26 (1972), 2. sz. 167.

²⁶ *Tóth Árpád*: Civil szerveződés és polgári társadalom i. m. 670sk.

²⁷ Lásd a tanulmány 1. részét a Soproni Szemle 2021. évi harmadik számában.

Király Pálnak a zászlót. Egy sajtótudósítás alapján úgy tűnik, selyemzászlókat is készítettek ekkor a hölgyek a Dalfűzér részére, bár nem teljesen világos, hogy ez mit jelentett pontosan.²⁸ Az viszont tény, hogy amikor Anton Ritter 1859. május 23-án megadta a Liederkranz férfitalárdának az egyesületi jogot, a nők zászlót ajándékoztak ezen alkalomból. Emellett tudjuk, hogy az 1863. évi soproni dalártalálkozóznál is közreműködtek: a Széchenyi téri köszöntőünnepség végén a zászlókat fehérbe öltözött lányok díszítették fel.²⁹

A társadalmi rétegződés témakörét taglalva fel kell tenni a magyarországi dalármozgalmak egyik fontos kérdését: a mozgalom vajon elválasztja a különböző nemzetiségeket, társadalmi osztályokat, vagy egyesíti? Frank Tibor *Szalonvilág. A polgári érintkezés modernizálódása a 19. században* című könyvében írja, hogy a zene közös nyelv, híd a vallások fölött és társadalmi integrálódás ígérete.³⁰ Pontosán ezt a gondolatot visszhangozzák a dalártalálkozókon, tósztokon a szónokok, Sopron esetében kiemelve a harmóniát – mivel ez a szó szerepelt jellegükben –, amely megteremti a testvéri egységet – mint az ország nyugati részén fekvő város, különös hangsúllyal a Monarchia más dalosaival.³¹ Jó példa erre Király Pál, az egyesület elnökének beszéde, melyet Mária Terézia bécsújhelyi szobrának leleplezési ünnepségét követően a vasútállomás mellett mondott el a vonattal hazatérő dalegyletek köreiből 1862. augusztus 31-én. Ebben kiemelte, hogy az éneklés és harmónia nem ismer határokat, és felmagasztalta a német harmónia beköszöntő hajnalát. Egy ezt követő beszéd kihangsúlyozta, hogy míg korábban a népeket fegyverrel egyesítették, most az éneklés ereje az, amely összetereli őket, mely által még nagyobb jelentőséget nyer a nagy császárné tiszteletére rendezett monumentális ünnepség, amelyhez a németországi, ausztriai és magyarországi énekesek közösen járultak hozzá, ezzel egymás szívéhez találva.³²

Politikai reprezentáció

Bár a Dalfűzér nyílt politikálást nem végzett, nem tudta kikerülni azokat a helyzeteket, amelyben történelmi és politikai reflexiók történtek. 1859. július 10-én hangverseny adott a soproni pályaudvar kertjében, amellyel kifejezésre juttatták köszönetüket a hatóságoknak az egyesületi jog adományozásáért. Ennek a koncertnek a bevételét azoknak az ausztriai sebesülteknek a javára ajánlották fel, akiket Sopron lakóközössége gondozásba

²⁸ Budapesti Hírlap 1859. november 23.

²⁹ Johann Polster: Geschichte i.m. 21.

³⁰ Frank Tibor: Szalonvilág. A polgári érintkezés modernizálódása a 19. században. Budapest, 2020. 10.

³¹ 1864. július 17-én az országos dalártalálkozó emlékünnepegről írott tudósítás az Oedenburger Lokal-Blatt számára az előző évi ünnepség felidézésével kezdődik, ahol is az író szerint a Dalfűzér jellegje – Életben és dalban egyesüljünk! – valóra vált. „Sängerfest-Erinnerungsfeier”. In: Oedenburger Lokal-Blatt 1864. július 20., 232sk.

³² Fremden-Blatt 1862. szeptember 2. Két további sajtóorgánumból szóról-szóra ugyanezt az anyagot közli, ami utal a sajtó központosítására (Olmützből is ugyanaz jelenik meg, mint Bécsben), lásd Wiener Zeitung 1862. szeptember 2., és Die Neue Zeit: Olmützer politische Zeitung 1862. szeptember 4.

vett a solferinói csatát követően.³³ Nem túlzás politikai szempontból megközelíteni ezt az eseményt, hiszen az osztrák-németekkel szemben ambivalens érzéseket tápláló magyarok szimpatizáltak az olaszokkal a piemonti–osztrák–francia háború során,³⁴ a Dalfüzér azonban túl tudott ezen lépni, így nem csoda, hogy ezzel az osztrák testvéri egyesületek figyelmét is felkeltették.

1862-ben Bécsújhelyen a Mária Terézia-szobor leleplezésekor a bécsújhelyi katonai akadémia (Wiener-Neustädter Militär-Akademie-Commando) meghívására mint magyar fél voltak jelen.³⁵ A szoboravatáson jelen volt I. Ferenc József császár és számos magas rangú személyiség. Így a magyar dalegyletnek az önkényuralom éveit követően, az ausztriai és a magyar politikai elit közötti konfliktusokkal terhelt viszony idején kellett magyarként az osztrák császár jelenlétében egy osztrák uralkodó szobrának leleplezésekor közreműködni.³⁶

Érdemes röviden kitérni a dalegylet és politika egy másik aspektusára, a cenzúrára, megfigyelésre. A dalegylet történetét összegző gépiratos levéltári anyag szerint a Bach-korszak bizalmatlanul figyelte, mivel kezdettől fogva magyar kórusokat is énekeltek (Aldörfer népdal átíratait). Emiatt 1860. augusztus 15-én a budapesti helytartótanács rendelete értelmében a soproni rendőrfőnököt nevezték ki az egyesület ellenőrzésére, akinek kötelessége volt az egyesület gyűlésein, rendezésein személyesen ellenőrizni a Dalfüzér működését.³⁷

Nyelvi és nemzetiségi kérdés

A dalármozgalom történetének értékelésekor folyamatos kérdést jelent, hogy vajon mennyire volt jelent az az erős nemzeti/politikai felhang, amelyet többek között Ábrányi Kornél rávetít.³⁸ Egyértelművé vált, hogy a kórusmozgalom története jóval árnyaltabb ennél, mindamellett valóban jelen volt a nemzeti és nemzetiségi kérdés. Jó példa erre Johann Karl Schuster naplóbejegyzése, melyben az 1863-as országos dalártalálkozóról úgy

³³ *Johann Polster*: Geschichte i. m. 14.

³⁴ Cs. E.: Magyarok és a Risorgimento. [Könyvismertetés], Soproni Szemle 16 (1962), 4. sz. 382.; A legrövidebb háború (1859. 4. 29–7. 10.). In: Szemelvények Johann Karl Schuster feljegyzéseiből 1827?–1867. [Közzéteszi: Hárs József] Sopron, 2010. 100sk. Link: <https://sopronanno.hu/sites/default/files/dokutar/szemelvények-johann-karl-schuster-feljegyzeseibol-sopronanno-dokutar.pdf> (hozzáférés: 2022.03.20.). „A történelem folyamán sokszor voltak szoros kapcsolataink Olaszországgal, ezek a kapcsolatok azonban sohasem voltak erősebbek, mint az 1859–61-es években, amikor a két ország ügye és érdeke szorosan egybefonódott. A magyar honvédek vállvetve küzdöttek olasz bajtársaikkal, és magyar vér is folyt az 'Italia unita' létrejöttéért.” Vö. *Ruhmann Jenő*: Ihász Dániel szerepe az olaszországi magyar emigrációban, Soproni Szemle 6 (1942) 4. sz. 233–256.

³⁵ *Boronkai Szabolcs*: Király József Pál i. m. 358–360.

³⁶ *Romsics Ignác*: Magyarország története i. m. 346–347.

³⁷ MNL GyMSMSL, X.56. Soproni Dalfüzér Férfidalegylet iratai 1859–1959. A 75 éves Dalfüzér fontosabb eseményei.

³⁸ Bővebben lásd *Gusztin Rudolf*: A dalármozgalom századfordulós forrásainak értékelése. In Magyar Zenetörténet Online 2020, <https://doi.org/10.23714/mzo.001.9-10>.

ír, mint amelynek meg kell „alapoznia az egész Monarchia nemzetiségeinek egyetértését és testvériségét”.³⁹

Tanulságos, hogyan tekintett a Dalfüzér önmagára, és hogyan tekintettek mások rá: magyar vagy németajkú dalegyletként? A legsúlyosabb ítélet szerint az 1863-as országos dalostalálkozó nem számít bele a magyarországi dalártalálkozót sorába. Ábrányi szerint Sopron „akkor még kevésbé volt úgy áthatva a magyar szellemről” mint a későbbiekben, így szerinte nem volt olyan vonzó a felhívásuk sem.⁴⁰ A fő probléma Ábrányi számára, hogy a magyar egyletek nagyon kis számban képviseltették magukat Sopronban, inkább német és ausztriai tartományi városok kórusai jelentek meg. Ábrányi nyomán ettől kezdve a dalármozgalom történetéből jó ideig törölve lett ez a találkozó, amely soknemzetiségű összetétele ellenére nagyon is komoly hatással lehetett a magyar dalármozgalomra.⁴¹ Ezzel azonban Ábrányi nem csak a találkozót bélyegzi meg, hanem valamennyire a Dalfüzért is, amely belegabalyodott a németajkú egyletek kapcsolati hálójába. Enyhítő körülmény – amennyiben Schuster naplóbejegyzése megfelel a valóságnak –, hogy a Dalfüzér először a magyar dalegyleteket hívta meg, és csupán a lanyha reakciót látva terjesztette ki meghívását a külföldiek felé.⁴²

³⁹ Szemelvények Johann Karl Schuster feljegyzéseiből i. m. 113.

⁴⁰ Ábrányi Kornél: Az orsz. m. daláregyesület negyedszázados története 1867-től 1892-ig. Budapest, 1892. 17. Lásd továbbá: „De ez is elhangzott a pusztaban, mert akkor még maga Sopron városa sem volt magyar, se nem volt oly irányító művészeti tekintély, hogy nagyobb vonzerőt gyakorolhatott volna. Azonkívül azt az inopportunos lépést is elkövette, hogy az osztrák tartományok dalegyleteit is fölhívta a részvételre, melyeket egy kalap alatt akart egyesíteni a magyar dalegylettekkel. Az ünnepély megtartatott ugyan – nagyobbbrészt idegen nemzetiségű egylettekkel, de a magyarokra semmi kihatóságot nem gyakorolt.” *Haksch Lajos*: A negyvenéves pécsi dalárda története (1862–1902). Pécs, 1902. 35sk.

⁴¹ Ábrányi 1892-ben több cikkben, valamint a megjelent könyvében is arról ír, hogy bár Sopron megrendezte a dalártalálkozót, igazán a pécsi számít. Lásd *id. Ábrányi Kornél*: Az országos magyar daláregyesület jubileumi ünnepe. In: Magyar Szalon 17. 548.; *uő.*: Az orsz. magyar dalár-egyesület jubileumi ünnepe. In: Magyar Gényusz 1892. augusztus 14., 98.; *uő.*: A magyar daláregyesület jubileuma. In: Vasárnapi Ujság 1892. és Képes Folyóirat – A Vasárnapi Ujság füzetekben 12. kötet, 1892. További három cikk ír ugyanerről, akik Ábrányi alapján ugyanazt állítják: (Sz.): Az országos dalünnep. In: Fővárosi Lapok 1892. augusztus 16., 1674.; Vázlatok az orsz. magy. dalár egyesület 25 évi történetéből. In: Pesti Napló 1892. augusztus 20.; *Jankovich Ferenc*: Daloséletünk problémái. In: Magyar Szemle 1937. Ha mindez nem lenne elég, 1864 áprilisában Ábrányi egy *Zenészet*i Lapokban megjelent írásában kifejti, hogy szükség van országos dalártalálkozókra, és megjegyzi, hogy az előző évben Sopron kezdeményezőként lépett fel, de csak kevés honi dalárda volt képviselve. Á. K.: Az énekegyletek, dalárdák s férfi-négyesek történetéhez. In: *Zenészet*i Lapok 1864. április 14., 230. Két hónapra rá a pécsi dalárünnepélyre készülve összefoglalta az eddigi történéseket, és csupán lábjegyzetben tért ki arra, hogy Sopron 1863-ban szervezett egy találkozót. Ezt Ábrányi „szélesbíttett találkozó”-nak nevezi, amelyben „csak a szomszéd (főleg német ajku) városok egyletei vettek részt, anélkül, hogy országos jelentőségűre vergődött volna, s a honi művészetre nézve valami üdvös nyomot, indítványt, általános intézkedést, jövőre is kiható határozatot stb. hagyott volna maga után.” Ábrányi Kornél: A pécsi dalárdaegylet által rendezendő dalárünnep. In: *Zenészet*i Lapok 1864. július 14., 329.

⁴² „Miután a magyar egyletek a nagy távolság miatt mind nem tudnak eljönni, ezért a választmány meghívta a szomszédos osztrák és a bécsi nagyobb énekkari egyesületeket, és így erre az ünnepegre 570 dalos fog megérkezni.” *Hárs József*: Hogyan kapott nevet és emlékkövet a Dalos-hegy? Johann Karl Schuster feljegyzései. In: VÁRhely 14–15. (2009) 3–4. sz. 165sk.

Nézzük meg, hogy a soproni dalártalálkozón belül hogyan pozícionálta magát a Dalfűzér. Az ünnepély első napjának estéjén, a színházban tartott hangverseny műsora igazán árulkodó: a soproniak kizárólag magyar dalokat énekeltek, kivéve az összkart a legvégén, és más magyar dalegyletekkel közösen léptek fel, nem pedig a németajkúakkal. Amikor az ünnepély második napján este a dalegyletek felléptek, akkor az osztrák dalegyleteket Johann Herbeck, a Wiener Männergesangverein karnagya, a magyarokat pedig Altdörfer, a Dalfűzér karnagya vezényelte. Egyértelmű tehát, hogy a Dalfűzér a magyar dalegyletek közé sorolta magát.

Könnyű azonban magyarnak vallania magát Magyarországon, a saját közegében, jó néhány magyar dalegylettel körülvéve. Éppen ezért tanulságos, hogy egy évvel korábban, amikor a bécsújhelyi katonai akadémia meghívja őket a Mária Terézia-szobor leleplezésére, magyar egyletként tekint rájuk. Jelenlétük fontosságának indokaként szerepel ugyanis, „(...) hogy a megboldogult Mária Terézia császárnő ünnepén megemlékezzünk arról az áldozatkészségről is, amit a dicső magyar hazaszeretet a Monarchia fenntartása érdekében kifejtett.”⁴³

A zenei repertoár vizsgálata szintén fontos adalékkal szolgál a nemzeti identitás és nemzetiségi kérdést illetően. A repertoárjegyzék alapján a Dalfűzér 1867-ig túlnyomórészt német műveket énekelt német nyelven, ám műsorain, jellemzően a *Liedertafeleken*, mindig szerepelt valamennyi magyar mű is, elsősorban népdalfeldolgozás, vagy legalábbis népdalként hirdetett kórusmű.⁴⁴ Sajnálatos módon a kottatári anyag nem maradt fenn, így csak közvetett utalásokból tudjuk rekonstruálni a Dalfűzér repertoárját. Ilyenek a primer forrásként kezelt fennmaradt plakátok, műsorfüzetek, valamint a szekunder irodalomba sorolható tanulmányok.

Maga az egyesület későbbi reflektálásokban mindig igyekezett hangsúlyozni, hogy már a kezdetektől fogva énekelt magyar dalokat. A Soproni Levéltárban található „A 75 éves Dalfűzér legfontosabb eseményei” c. irat igyekszik is hangsúlyozni az egyesület magyar vonásait:

„Minthogy műsoraiban magyar férfikarok is szerepeltek (Altdörfer népdalátíratái), amelyek a magyar férfikar-irodalom első termékei közé tartoztak, működését bizalmatlansággal figyelte a minden társadalmi megmozdulásban konspirációt sejtő Bach-rendőrruralom...”

Nem sokkal később hozzát teszi: „A műsor első száma (1863-ban!) a Himnusz volt!”⁴⁵ Maga a kérdéskör sokkal később, a 20. század első felében is előjön, ahol újból a kezdeti évekre utalnak vissza védekezésképpen. Egy feltehetőleg 1936-os szöveg beszámol egy konfliktusról, a Dalfűzér és Férfidalkör között, amelyben a Dalfűzér úgy érezte, magyarsága kétségbe van vonva:

⁴³ *Boronkai*: Király József Pál i. m. 358sk.

⁴⁴ *Gusztin*: Dalfűzér fellépései 1859–1867 között i. m.

⁴⁵ MNL GyMSMSL, X.56. Soproni Dalfűzér Férfidalegylet iratai 1859–1959. A 75 éves Dalfűzér fontosabb eseményei.

„[...] le kell szegezünk a következőket: tény az, hogy a Dalfüzér 1859-ben alakult, tehát nemcsak városunknak, hanem a csonka országnak is legrégebb férfitársasága: ez az egyesület már 1859-ben magyar és német címmel, magyar és német jelleggel alakult meg; minden műsorában kezdettől fogva vegyesen magyar és német kórusok szerepeltek. Ismételjük: nem szégyelljük német címünket sem, de kellemetlenül érint bennünket, ha azt célzatosan emlegetik, mint olyan tényezőt, amelynek kapcsán kétségbe lehet vonni egyesületünk magyarságát.”⁴⁶

A német kontra magyar repertoár kérdésével számtalan dalárda küzdött. Pukánszky Béla *Német polgárság magyar földön* című tanulmányában foglalja össze kiválóan ezt a folyamatot a soproniak esetében:

„Az irodalom mellett jelentős része van a népi hagyományörzésben a német zenének. Különösen a pozsonyi és soproni zenei élet története világosan tárja eléünk, hogy a zene milyen sokáig tartotta meg a polgárságot német népi műveltségében. [...] A soproni «Dalfüzér»- énekkör műsorában 1859-ben előfordulnak ugyan magyar nóták, de természetes, hogy a kör még évekig túlnyomóan a «Liedertafel»-kultúra otthona marad. És talán a polgárság zenei műveltségét, zeneművelő gyakorlatát nem is annyira a nyilvánosság elé lépő egyesületek zenekari előadásai tükrözik, mint a házi muzsika, a szűk baráti körben egyedül megszólaló vagy énekhangot kísérő zongora, hegedű, a zongorahármas, meg vonós-égyes.”⁴⁷

A *Geschichte des Oedenburger Männergesang-Vereines* alapján szépen kirajzolódik, hogy a kétnyelvűség végig jelen volt a Dalfüzér életében. A primer források kézbevétele mindezt megerősíti, hiszen a hangversenyek plakátjait magyarul és németül egyaránt kinyomtatták. Az 1859. április 3-i első fellépésükön a műsor nagy része német nyelvű volt, ám két magyar népdal is bekerült Altdörfer megzenésítésében. Az 1859. november 13-i zászlószentelési ünnepen, melyet Schiller ünnepével kötöttek össze, szintén német nyelvű művek voltak többségben, de magyar is felhangzott. És az éljenzések is két nyelven folytak, mint ahogy a köszöntők és tósztok is. A *Budapesti Hírlap* soproni beszámolójának írója az 1859. november 13-i zászlószenteléssel és *Liedertafellel* egybekötött Schiller-ünnepélyről a következőket írja: „Igy lön a Schiller-ünnepélyen városunkban a magyar és német nemzeti műveltség szelleme rokon és baráti egyesülésben képviselve és összefűzve.”⁴⁸

Érdekes a repertoár mellett az ún. testvéri kapcsolatokon keresztül is megvizsgálni a nemzetiségi kérdést. Az 1862-es pötschingeni kirándulás ismertetésekor Polster – kissé költőien – leírja, ahogy az énekes szívek egymásra találtak, és a magyar és német éne-

⁴⁶ MNL GyMSMSL, X.56. Soproni Dalfüzér Férfitársaság iratai 1859–1959. Soproni Dalfüzér Egyesület által 1936. évi választmányi gyűlési határozat az elnökség tudomására hozatala.

⁴⁷ Pukánszky Béla: *Német polgárság magyar földön*. H. n. 1944. 153.

⁴⁸ *Budapesti Hírlap* 1859. november 23., 1.

2. kép (1863. évi dalártalálkozó emléklapja), képalírás: Az első magyarországi országos dalártalálkozó, az 1863. évi soproni dalártnépe emléklapja. Id. Storno Ferenc alkotása. Forrás: Soproni Múzeum, Helytörténeti Gyűjtemény, Képzőművészet gyűjtemény 54.566.1

kések testvérré váltak. Ahogy valaki egy tószóban is megfogalmazta: „... a közelben lévő országhatárnak az énekesek számára semmilyen más jelentése nincsen, mint hogy az őket a kölcsönös kiegyezésre és az előrehaladásra bátorítsa, ahol a szívet és a lelket a Szép és a Jó művelésére ösztönzik [a célból], hogy a dal harmóniája, mely nem ismeri a nemzetek közötti különbséget, az életben is harmóniává váljon.”⁴⁹ Az ünnepély a csúcspontját akkor érte el, amikor Király *Zum Verbrüderungsfeste* című költeményét előadták, majd több száz példányban a tömegben kiosztották. A költemény mondanivalója, hogy bár egykor a két nép ellentétben állt egymással, most már egy közösséget alkotnak.

Hasonló ismétlődött meg egy két évvel későbbi eseményen. Az 1864. július 17-i ünnepségen, melyet az előző évi dalártalálkozó emlékére szerveztek, s amelyen a bécsi Frohsinn dalegylet is jelen volt, emléktáblát avattak a Dalár-hegyen, melynek során Király magyar nyelvű beszédet mondott, melyet egy német ima eléneklése követett, majd

⁴⁹ Johann Polster: Geschichte i. m. 15.

magyar éljenek és német Lebehoch-ok keveredtek egymással, hogy majd a pohárköszöntők során a testvériség eszméje domborodjon ki.⁵⁰ A nyelvi szempontú vizsgálathoz jó példa a már korábban említett 1862-es pecsenyédi találkozó, melynek alkalmával Király német nyelvű verssel köszöntötte a résztvevőket. A költeményből világosan kiderül, hogy nyelve ellenére magyar egyesületnek tartja a Dalfüzért. Tanulságos, amit ezzel kapcsolatban Boronkay Szabolcs megfogalmaz:

„A városi lakosság jó része német anyanyelvű, erőszakos magyarosító törekvés nincs. Ennek – és Ausztria közelségének – ellenére a polgárság magát tudatosan magyarnak vallja. Az ide érkező magyar anyanyelvű tanár németül versel, de anélkül, hogy ez magyar identitástudatát megzavarná. Sopron és Bécsújhely egymáshoz közel élő, azonos dialektust beszélő, hasonló dalokat éneklő polgárai számára egyértelmű az egyik magyarsága és a másik német volta.”⁵¹

Boronkai hozzát teszi, hogy a leginkább németül verselő Király mindig magyarnak vallotta magát. Ez is alátámasztja azt, milyen félrevezető, amikor utólagos visszavetítéssel mai nemzetfogalmak szerint gondolkodunk a nyelvi kérdésről, és úgy próbáljuk interpretálni a múltat.

Eggyel hátrébb lépve a Dalfüzértől néhány városra vonatkozó általánosabb megjegyzéssel zárom a nemzetiségi kérdéskört, melyek a nemzetiségek egymás melletti békés együttéléséről és a magyarosodás folyamatáról tesznek bizonyosságot.

Frankenburg Adolf 1853-ban a Hölgyfutárban megjelent visszaemlékezése alátámasztja azt a narratívát, miszerint a különböző nyelvek és nemzetiségek megfértek egymás mellett – akár már diákként az iskolában: „A soproni gimnásiumban a deák grammatikán kívül mindent magyarul tanultunk, a német tanulók nem voltak ugyan erre kötelezve, mégis nagyobb része a magyarok közé íratta be magát. Azt mondta, hogy magyar, s mire a kisebb iskolákat elvégezte, az is volt. Jól megférünk egymás mellett; nem emlékezem, hogy közöttünk nemzetiségi tekintetben valaha legkisebb egyenetlenség támadott volna, pedig voltunk az iskolában magyarok, németek és horvátok.”⁵²

Szintén a sajtóból értesülünk róla, hogy 1858-ban Sopronban német előadási nyelven katolikus iskolában 51 magyar, 103 német és 14 horvát diák volt (összesen 168 fő), melyből 165 fő katolikus, 3 pedig egyéb felekezetű volt. A protestáns iskolában, ahol magyar és német volt az előadási nyelv, 198 magyar, 67 német, 5 szlavón, azaz összesen 270 diák volt. Ebből 258 fő protestáns, 12 egyéb.⁵³ Látható, hogy a protestáns

⁵⁰ *Hárs József*: Johann Karl Schuster feljegyzései i. m. 168.,172.

⁵¹ *Boronkai Szabolcs*: Király József Pál i. m. 358–359. A vers a következőképpen hangzott: „Magyaren Deutsche eilt zum Schwur, / Ein Himmel segnet eure Flur; / Ein Fürst und ein Bestreben, / Drum heb ich fs dritte Glas empor, / Es juble laut der Sängchor Das Vaterland soll leben!”

⁵² Frankenburg Adolf: Őszinte vallomások. III. In: Hölgyfutár 1853. január 10., 30.

⁵³ A magyarországi nyilvános iskolák statisztikai kimutatása 1857–58-dik esztendőre. In: Hazánk 1858. 401–408.

oktatási intézményben jóval magasabb volt a magyarok száma és aránya, és mint fentebb említettem, a magyar szellemiség is erős volt. Az evangélikus oktatási intézményben (gymnasium, képezde, lyceum) magyar és német nyelv oktatása egyaránt zajlott, és magyar illetve német irányú önképzőkör is működött. Az éves értesítőkből az is kiderül, hogy a helybeli evangélikus gyülekezetnek magyar és német lelkésze egyaránt volt. A két nyelvűség tehát teljesen természetes volt, mint ahogy azon sem akadt fenn senki, hogy az 1859-es zászlószenteléskor az egyesület zászlóján németül szerepelt a jelige, miközben a zászlóanya által rátett szalag egyik oldalán az Artner család címere volt, rajta a jelige magyarul („Életben és dalban egyesüljünk”), a másik oldalon a „Soproni Dalfűzér” szöveg, szintén magyarul.

Ami a magyarosodási folyamatot illeti, izgalmas adalékok jelentek meg a sajtóban. A *Nefejejts* hasábjain 1860-ban ekképp kezdi soproni beszámolóját egy levélíró: „Elvégezvén tartozó üdvözetünket, most már belekaphatunk azon tárgyakba, melyek körül oly édes örömmel merengünk, ilyen a magyarosodás, mely különben idegen ajkú vidékünkön is igen élénken kezd lábra kapni. (Ki is ne örülne akkor, midőn ily szép hirrel kezdheti meg vidéki levelezői pályafutását?)”⁵⁴ Máskor sopronvidéki idegen ajkú cukorgyártulajdonosok hazafias érzelmeit és a nemzeti nyelv iránti szeretetüket bizonygatják.⁵⁵ A *Nefejejts* írója 1863-ban megjegyzést tesz a soproni nőegylet tagjairól, akik bár németajkúak, „de mindig lelkes magyar érzelműek voltak”.⁵⁶ 1859-ben a *Hölgyfutár*ban is megjelenik egy rövid közlés, mely a soproniak magyar irodalompartolásáról ír, és közli, hány magyar lap jár Sopronban. A rövid beszámoló végén a város magyarságát bizonygatja.⁵⁷ Két évvel később a *Hölgyfutár* ekképp ír:

„Hogy hazánknak német ajkú polgárai is menyire szívkön viselik nemzeti intézeteink sorsát, annak ismét egy újabb példáját mutathatjuk föl. Sopronban, a huszonhárom bál városában, legközelebb egy németajkú polgárnő végrendeletében ez a pont is előfordult: Der ungarischen Akademie in Pest, vermache ich 10 fl. C. M.”⁵⁸

Természetesen a cikkírók beállítottságát is tükrözi, éppen milyen színben akarják feltüntetni Sopront. Jó példa erre a meglehetősen epés megjegyzés egy 1859 elején megjelent cikkből: „Vegyük csak az itteni színházat, (szükségtelen mondanom, hogy német színházat) és repertoárját [sic] ...”⁵⁹ Mindazonáltal a hivatkozott példák szépen megvilágítják,

⁵⁴ (y.): n. c.. In: *Nefejejts* 1860. április 22.

⁵⁵ „Három sopronvidéki derék idegen ajkú cukorgyártulajdonos, névszerint Gonzjalles, Patzenhoffer és Rötttermann urak azzal bizonyították be hazafias érzelmeiket, s a nemzeti nyelv iránti előszeretetüket, hogy a magyar írói segélyegylet sorsjegyeiből 600 darabot tartottak meg, s az érette járó 300 fto lelkis sorok kíséretében be is küldötték. Éljenek!” *Nefejejts* 1862. november 23., 410.

⁵⁶ *Nefejejts* 1863. május 3., 59.

⁵⁷ *Hölgyfutár* 1859. május 28., 529. Vö. *Nefejejts* 1859. június 5., 120., Vasárnapi Ujság 1859. június 12., 284.

⁵⁸ *Hölgyfutár* 1862. február 1., 110.

⁵⁹ *Hölgyfutár* 1859. január 22., 70.

hogyan élhették meg a mindennapokban a soproni lakosok a többnyelvűséget és a nemzetiségi kérdést, mely egyúttal hátteret ad ahhoz, hogy a Dalfüzért elhelyezzük az 1850-es és 60-as években.

Konklúzió

A soproni Dalfüzér a magyarországi dalármozgalom korai szakaszában jött létre (1847, 1859), és az első dalárdák egyikének tekinthető. Láthattuk, hogy építeni tudott a már meglévő intézményrendszerre: az egyházzenei kórusokra (katolikus és evangélikus), a zeneoktatásra (lyceum) és a megjelenő zeneegyesületekre, illetve a német polgárság daloskultúrájára is. Nem légüres térbe érkezett meg tehát a dalárda eszméje Sopronban sem. Nyomon követhető, ahogy az 1840-es években az evangélikus egyházhoz köthető kórus Christian Altdörfer Sopronba érkezett követően szekularizálódott, kilépett a templom falai közül és aktív részesevé vált a polgári zenei életnek, s ezzel tulajdonképpen a zenei intézményrendszer polgárosodásának folyamatába csatlakozott bele.

Kirajzolódott, hogy a dalárda ismert és elismert egyesülete volt a városnak, aktív részese volt a kulturális életnek, nem csupán a saját fellépései által, hanem azzal is, hogy ápolta a kapcsolatot más helyi egyesületekkel és közreműködött a város különböző eseményein. Ezáltal megfelelt az Alapszabályban rögzített célkitűzésének, miszerint az egyházi és világi énekek megtanulása a célja, hogy nyilvános előadásokon, „legyen szó vallási szertartásokról vagy koncertekről, avagy az egyesületnek a társasági életet szolgáló rendezvényeiről”, előadja.⁶⁰

Bár hiányosak az ismereteink, de a jelenlegi kutatás alapján a Dalfüzérhez a társadalom legkülönbözőbb rétegei tudtak csatlakozni – akár mint tagok, akár mint rendezvényeken közreműködők, adományozók –, s így a különböző társadalmi osztályokat egyesítette. A sokáig németajkú egyület számára – a kornak, illetve a földrajzi elhelyezkedésnek megfelelően – nem jelentett problémát magyar identitásának vallania magát, így nyugodt szívvel mondhatjuk, hogy a soproni *Liederkrantz* magyar dalegylet volt, egyúttal az első magyarországi dalártalálkozó szervezője.

⁶⁰ MNL GyMSMSL, X.56. Statuten des Oedenburger Gesangvereins „Liederkrantz” 1859. „1. § Az egyesület célja a kedélynek a komoly és vidám vokális zene ápolásából eredő gyönyörködtetése, a közélet javítása és a társadalmi élet nemesítése. 2. § Ezen a célját az egyesület olyan egyházi és világi énekek heti kétszeri vagy háromszori gyakorolásával próbálja elérni, amelyek a nyilvános előadásokra – legyen szó vallási szertartásokról vagy koncertekről, avagy az egyesületnek a társasági életet szolgáló rendezvényeiről – alkalmasak.” (Németh István Csaba fordítása.)

A Soproni Katolikus Kör¹ történetével foglalkozó I. fejezetben² megismerhettük az egylet otthonát (Püspökház, Új u. 28.), az egylet megalakulásának körülményeit, továbbá a szabályzatok részletes tárgyalása kapcsán célkitűzéseiket. Az egylet történetének II. fejezetében³ jegyzőkönyveik rövid leírása után rendezvényeik sokaságát ismerhettük meg, vizsgálva, hogy egyes rendezvénytípus milyen szerepet töltött be az egylet tagjainak közösségi, valamint a város társadalmi, kulturális életében. A III. fejezet⁴ az egylet stabilitását alapvetően befolyásoló gazdálkodás kérdésével foglalkozott és megállapította, hogy az anyagi stabilitást lényegileg a bevételeknek mintegy 60–82%-át adó tagdíj jelentette. Ez a tény pedig a tagság létszámára, összetételére, társadalmi beágyazódására hívja fel figyelmünket, mely kérdéssel ebben a fejezetekben az egylet elnökeinek rövid ismertetése után kívánok foglalkozni.

Az egylet elnökei

Az egylet olyan civil társadalmi önszerveződés volt, melynek irányítása és vezetése (belügyminisztérium által jóváhagyott) alapszabályzat szerinti elnöki rendszerű. Ahogy a szabályzatok tárgyalásánál ezt láthattuk az elnök feladatát egy választott bizottsággal (igazgatói-, ill. választmányi bizottság) együtt látta el.⁵ Ezt a testületet és az elnököt az egylet egy az előkészítő bizottság által összeállított jelöltek listája (az ún. szavazatszedő cédulán felvett nevek) alapján évente a közgyűlésen választotta meg. (Az egylet fennállásának utolsó éveiben felmerült a három éves ciklusban történő választás, de ebből már nem lett gyakorlat.) A tisztségviselők közül most jegyzőkönyvi és egyéb adatok alapján először az elnököket sorolom fel, majd az 1891-es és az 1925-ös nyomtatott névsor alapján a tagokkal foglalkozom.

¹ Az egyesület 1865-ben „soproni katolikus olvasó-egylet” néven alakult meg, majd 1904-ben felvette a „Soproni Katolikus Kör” nevet. Továbbiakban röviden csak egylet, ha ki kell hangsúlyozni olvasóegylet, vagy Kör.

² Schöberl Miklós: A Soproni Katolikus Kör története I. fejezet. In: SSz. 74. (2020) 4. sz. 407–430. Továbbiakban: Schöberl Miklós: 2020.

³ Schöberl Miklós: A Soproni Katolikus Kör története II. fejezet. In: SSz. 75. (2021) 1. sz. 33–61. Továbbiakban: Schöberl Miklós: 2021 /a.

⁴ Schöberl Miklós: A Soproni Katolikus Kör története III. fejezet. In: SSz. 75. (2021) 3. sz. 314–332. Továbbiakban: Schöberl Miklós: 2021 /b.

⁵ Lásd I. fejezet: Schöberl Miklós: 2020 i. m. 424.

1. kép. Tagfelvételi jegy (SoM, A.73.84.17.)

Az olvasóegylet kezdeti időszakának elnökeiről nincs sok adatunk, de valószínűsíthető, amit az *Új Sopronvármegye* állít, az alapító Hummel Vilmos az első elnök,⁶ aki a megalakulástól (1865) Sopronból való távozásáig 1867-ig regnálhatott. Az elnök személyének kérdésében további biztos támpontot ad az a levél, melyben az olvasóegylet megköszöni Zalka püspök úrnak jóságát, hogy soproni házában (Új u. 28.) otthont adott számukra. Az 1870. április 4-én kelt levél aláírói Niewelt Ferenc elnök, Póda Endre titkár és Printz pénztárnok.⁷ E szerint ekkor Niewelt Ferenc⁸ az elnök, tevékenységéről azonban nem tudunk semmit. Az elnök személyének kérdésében újabb biztos adatot szolgáltat egy kitöltött tagfelvételi jegy 1876-ból (1. kép) melynek aláírói Kossow Béla elnök és Póda Endre jegyző.⁹ 1876-ban tehát már újabb elnöke van az olvasóegyletnek Kossow Béla tanár, a katolikus tanítóképző igazgatója személyében, akinek tevékenységéről Geronnay¹⁰ előnévvel, már olvashattunk ebben a tanulmányorozatban.¹¹

⁶ n.e.: A hetvenötesztendő Kötet. *Új Sopronvármegye*. 2. (1940) 123. sz. 3.

⁷ Győri Egyházmegyei Levéltár (GyEL) Püspöki Levéltár (PL) Egyházkormányzati iratok, 694/1870.

⁸ Niewelt Ferenc (1817–1889) órásmester, ékszerész, Várkerület 111.

⁹ Felvételi jegy, 1876. SoM, A.73.84.17.

¹⁰ Ennek a családnévnek az írása különböző dokumentumokban nem egységes. Kossow Béla tankönyveinél és iskolai értesítőkben következetesen a Geronnay előnevet használta. Még fia, Jenő életében megjelent azonban a Geronnay változat, pl. egy Minisztertanácsi jegyzőkönyvben (1929. 07. 28.), mely nyugdíjáról szól. De a *Soproni Szemle* egyes írásaiban, vagy egy disszertációban is így szerepel. Ezért ezt az előnevet választottam én is. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy családi sírhelyükön (régii Szent Mihály-temető) az ott eltemetett leszármazottak (még az 1989-ben elhunyt József esetében is) az ősi Geronnay előnév olvasható.

¹¹ Lásd II. fejezet. *Schöberl Miklós*: 2021/a i. m. 54–55.

A „Jubileumi írás” szerzője bizonyára nem látta ezeket az említett dokumentumokat, mert a kezdeti időszak kivételes éveken említi az 1877-es évet, és kijelenti: „Az első elnök, akiről végre van már adat: Póda Endre, Sopron nagyhírű plébánosa. Ő 1877-től 1902. II. 2-ig volt a Katholikus Kör elnöke.”¹² Erről a 1877-es adatról már az egyeslet jegyzőkönyvei között is találunk két komoly bizonyító tény: az egyik Póda elnök 25 éves jubileumára 1901. december 8-án szervezett ünnepi díszközgyűlés, másik pedig az alig két hónap után február 3-án tartott választmányi gyűlés gyászkeretes jegyzőkönyve, melyben a titkár bejelenti, hogy meghalt Póda, aki 25 évig volt elnök az egyesletnek. Az 1877-es adatot tehát ezek alapján biztos tényként fogadhatjuk el, hiszen 1902-ben még megvolt az egyeslet jegyzőkönyveinek első két kötete, továbbá többen éltek még kortárs tagok, akár az alapítás idejéből is, mint pl. a korábban már többször említett Printz József volt pénztáros, könyvkötő (szépséges cégéret a 2. képen láthatjuk), akinek a házában az egyeslet megalakult.¹³

2. kép. Printz József könyvkötő mesternek – az egyeslet egyik alapítójának és pénztárosának – a cégére az 1840-es évekből¹⁴ (SoM, AF.17128. Fotó: Diebold Károly, 1952.)

¹² Ns.J.: A „Soproni Katholikus Kör” 70 éve. In: Soproni Katholikus Almanach 5. (1935) Szerk.: Gábor Géza dr. Sopron (Továbbiakban Ns.J.) 11. (Ns.J. = Nagysolymosi József, írói álnév = Gábor Géza dr.).

¹³ Lásd I. fejezet: *Schöberl Miklós*: 2020 i. m. 421.

¹⁴ A cégér beazonosítását lásd: *Csipkés Kálmán*: Régi soproni cégérek. In: Soproni Szemle 3. (1939) 4. sz. 60–61.

További fontos adatokat közöl Póda egyleti vezetői posztjáról az *Oedenburger Zeitung* (röviden *OeZ.*) Póda papságának negyedszázados megünnepléséről szóló cikke. Ebben az olvasható, hogy a Konventtel közösen tartott ünnepség során az olvasóegylet egy olyan aranydíszítésű ezüst serleggel ajándékozta meg elnökét, melyen a következő vésett írás van (német és) magyar nyelven: „*Ngos. és főt. Pódafai Póda Endre apát-plébános úrnak áldozásága 25-éves ünnepéye alkalmából a soproni kath. olvasóegylet 21-éves tagja, volt jegyzője (1868–1876) és szeretett elnökének (1877–1889) Sopron 1889. évi július 31-én.*”¹⁵ Póda tehát 1868-ban lépett be az olvasóegyletbe, melynek jegyzője (titkára) volt nyolc évig, majd huszonöt éven át haláláig elnöke. Póda után az elnökök névsora a közgyűlési jegyzőkönyvek adataiból már pontosan meghatározható volt.¹⁶

Az egylet elnökei mai ismereteink szerint a következők voltak:

1865. h.n. n.n. – 1867. h.n. n.n. Hummel Vilmos alapító, hitszónok, káplán.
1867. h.n. n.n. – é.n. h.n. n.n. Niewelt Ferenc (1817–1889) órásmester, ékszerész.
é.n. h.n. n.n. – 1877. h.n. n.n. Geronnay Kossow Béla (1819–1894) tanár, kat. tanítóképző ig.
1877. h.n. n.n. – 1902. 02. 03. Póda Endre (1840–1902) városplébános.
1902. 02. 03. – 1902. 12. 08. Üresedés. Az alelnök, Tálós István dr. ügyvéd vezeti az egyletet.
1902. 12. 08. – 1903. 12. 08. Páder Rezső (1850–1924) prépost.
1903. 12. 08. – 1911. 10. 08. Darvas Orbán (1852–1911) bencés paptanár, gimnázium ig.
1911. 10. 08. – 1915. 01. 17. Bermann. Géza (1871–1938) ny. m. kir. posta és távírda ig.
1915. 01. 17. – 1919. 01. 26. Frivaldszky László (1856–1933) posta főigazgató.
1919. 01. 26. – 1925. 01. 25. Blaschek (Balsay) Vilmos (1874 – 1954) ny. járási főszolgabíró.
1925. 01. 25. – 1928. 01. 23. Kurcsy János dr. (1874–1940) ny. vármegyei főjegyző.
1928. 01. 23. – 1930. 01. 26. Fertsák Jenő (1863–1963) nyugalmazott főispán.
1930. 01. 26. – 1943. 06. 03. Feichtinger Mátyás (1875–1957) címzetes apát.
1943. 06. 03. – 1944. 02. 13. Hruby Ede dr. (1885–1947) főorvos.
1944. 02. 13. – 1946. 12. 01. Kovács István (n.a.–n.a.) iskolaigazgató.
1946. 12. 01. – 1950. h.n. n.n. Komlós Géza (1898–1988) tanár, országgyűlési képviselő.

A tagság társas élete (kaszinó-, illetve klubélet)

Már az első ismert, 1869. évi szabályzat kijelenti, hogy az egylet egyik alapvető célja „kath. érzelmű férfiaknak társas életbeni egyesülése”, azaz a tagság társas életének megteremtése és fenntartása. Ez a célkitűzés aztán az egylet életében mindvégig hangsúlyosan jelen lesz. Az egylet dokumentumaiból ezért a tagság mindennapi, egyleti, társas életéről intenzív és színes kép tárható fel. A tagoknak ez a rendezvényektől független, belső, egyéni indíttatású társas élete (melyet kezdetben „casino”-nak neveztek) az a klubélet volt,

¹⁵ Zum fünfundzwanzigsten Prister-Jubiläum unseres Stadtpfarrers. In: *Oedenburger Zeitung* (*OeZ.*) 22. (1889) 175. sz. 3.

¹⁶ Az elnökök tevékenységéről ennek a tanulmánynak a korábbi fejezeteiben, illetve a következő V. fejezetben olvashatunk részleteket.

3. kép. Az egyesület elnökei közül:

a) Hummel Vilmos alapító, az első elnök (MNL GyMSMSL, X/246–247. 139. d. tablórészlet.); b) Póda Endre az „egyesület atyja,” aki a leghosszabb ideig (25 évig) regnált (MNL GyMSMSL, X/246–247. 139. d. kép); c) Komlós Géza, az utolsó elnök (fénykép, lánya, Vörösné Komlós Klára szíves közreműködésével)

mely az egyesület otthonában erre a célra kialakított (könyvtár, olvasó, társalgó, játékszobák) helyiségeiben zajlott. Az egyesület vezetőségének mindenkor kiemelt gondja volt e helyiségek kialakítása, berendezése, üzemeltetése. Az egyesület dokumentumaiban se szeri, se száma az ezzel kapcsolatos adatoknak. Még a legnehezebb háborús gazdasági helyzetben, fűtőanyag-hiányos időben is, legalább két helyiséget fűtöttek. A belső élet fenntartása az igazgatói bizottság feladata volt, melynek már a kezdetek óta tagja a könyvtáros, mert igen fontosnak tartották az 1869-es szabályzatban még ilyformán megfogalmazott másik alapvető célkitűzést: „erkölcsi iratok és könyvek olvasása.”

Erre a célra ezért könyvtárat hoztak létre, melynek működtetésével könyvtárost bíztak meg. Az első könyvtáros, akinek nevét ismerjük, Aistleitner Antal, a katolikus népiskola tanítója volt. Hosszú működése alatt mindenre kiterjedő gondossággal készítette éves beszámolóit, melyek közül néhány német és magyar nyelven megírva az egyesület iratanyagában megtalálható. Az 1906. évi közgyűlésen idős korára tekintettel, harminchétféle év szolgálat után jelentette be lemondását. Ez a tény azt igazolja, hogy az egyesületnek már a megalakulást követően volt könyvtára, melynek kezelésével könyvtárost bíztak meg. Ez volt egyben a városban az első kölcsönkönyvtár. A Soproni Múzeum aprónyomtatványai között megtalálható az egyesületnek 1869-ben készült (tehát az egyesület első alapszabályzatával egyidős) könyvjegyzéke.¹⁷ (Lásd 4. kép)

Ebből a könyvjegyzékből a kölcsönzés díja és az egyszerű szabályok mellett azt is megtudjuk, hogy az alapítás utáni negyedik évben a könyvtár már 889 kötet könyvvel (ebből hat kötet, három szerző könyve két-két példányban, magyar) és 17 napilappal, illetve folyóirattal (ebből magyar három: *Religio, Magyar Állam, Magyar Sion*) rendelke-

¹⁷ Verzeichniss der Bücher in der Leichbibliothek des katholischen Lesevereins in Oedenburg. Sopron, 1869. SoM, A.73.191.10.

zett. A könyvtár tudatos fejlesztése során az 1911-ben készült könyvjegyzék¹⁸ már 1548 könyvet (ebből 380 magyar) és 30 napilapot, ill. folyóiratot (ebből 21 magyar) tart nyilván. 1923-ban már szükségesnek tartják a könyvtár magyar nyelvű könyveinek külön jegyzékét is elkészíteni.¹⁹ A magyar könyvek száma ekkor már 570. Ebből a jegyzékből a könyvek összetételét is módunk van megítélni: teológia, filozófia, társadalomtudomány, gazdaságtan 17 %; történelem, földrajz, természettudomány, művészettörténet 14 %; költemények, színművek 5 %; regény 64 %. Erre az összetételre azért is érdemes figyelni, mert ha nem is tökéletes, de egyoldalúnak, merevnek egyáltalán nem tekinthető, mint ahogy azt az utókor általánosító bírálata véli.²⁰ Sőt nemcsak a tagok körének felelt meg, de a város számára is elfogadható lett volna. Ugyanis amikor 1913-ban felmerül a városi közkönyvtár létesítésének gondolata Töpler Kálmán polgármester levelében az egyesület könyvtárának átadását kérte,²¹ de a választmány úgy döntött, hogy nem adják. Csak jóval később, 1941-ben vásárolt meg a város az egyesület könyvtárától 447 db könyvet 200 P értékben, valamint jelezte, hogy átvenné ingyen a törzsállomány fölöslegessé vált mintegy ezer német kötetét is. Házi Jenő, a Könyvtárbizottság elnöke ekkor szót emelt annak érdekében, hogy mielőtt végleg döntenek, készüljön jegyzék és egy bizottság döntse el a könyvek sorsát. Ugyanis idővel a könyvtár szakszerű fejlesztésére a könyvtáros egymaga már nem volt elegendő, ezért az 1929-es szabályzat alapján 1930-ban a márciusi választmányi gyűlésen Könyvtárbizottságot hoztak létre, melynek vezetője Házi Jenő lett. Az állandó és szakszerű fejlesztés eredményeként 1940-ben a könyvállomány már 3400 kötet tett ki és kiselejtezésre várt mintegy 1000 német nyelvű kötet.

A könyvkölcsönzés kezdetben az 1869-es könyvjegyzék szerint évi 4, félévi 2, negyedévi 1 ft, illetve havi 35 kr előfizetéssel járt. Az 1922-es közgyűlésen viszont arról született határozat, hogy „minden kivett könyv után 50 fillér használati díj fizetnessék.” A későbbi időkből sajnos nincsenek konkrét adataink, de 1938-ban a februári választmányi gyűlésen vita kerekedett a könyvkölcsönzés díjáról, amit továbbra is fenntartottak. A kölcsönzési idő egy hónap volt. Kikölcsönzést a házirend szerint meghatározott könyvtári órák alatt kezdetben a könyvtárostól, illetve megbízottjától lehetett kérni, de hamarosan a szolga feladata lett.

A könyvtár állandó fejlesztésére az egyesület komoly összegeket fordított. Az éves költségvetésekben külön tételként szerepelt a könyvekre és újságokra fordított kiadás. Ennek mértéke az éves kiadásnak mintegy 20–21 %-át adta.

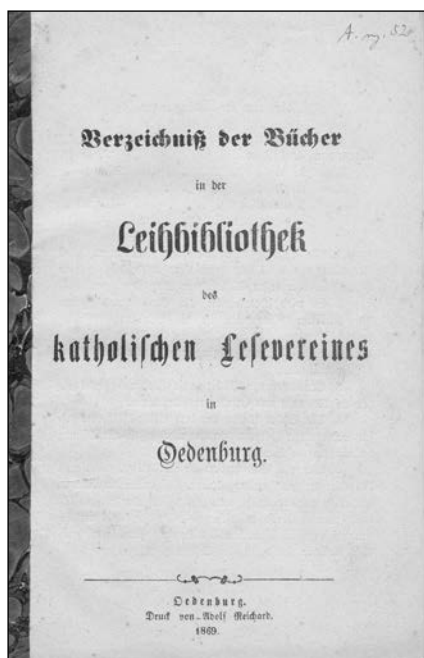
A szolga – az egyesület egyetlen fizetett alkalmazottja – a tagok klubéletének fontos szereplője, akire már a kezdetektől szükség volt. Az első szolga, akinek nevét is ismerjük Jantz, bére 1889-ben 197 ft. A szolga gondoskodott a világításról (még a gyertya, petróle-

¹⁸ Soproni Kath. Kör Könyvtárának Jegyzéke. Sopron, 1911. SoM, A.73.191.11.

¹⁹ A Soproni Kath. Kör Könyvtárának Jegyzéke. I. Magyar művek. Sopron, 1923. SoM, A.73.191.23.

²⁰ *Iff. Szabó Kálmán: A Tanácsköztársaság könyvtári törekvései Sopronban.* In: Soproni Szemle 42. (1988) 3. sz. 58. „(...) egyoldalú, merev gyűjteményszerűség, amilyen például a katolikus Kör könyvtárát jellemzi.”

²¹ Vegyes iratok, Levelezés 1903–1918. MNL GyMSMSL, X/246–247. 8. d., 15041/1913. sz.

4. kép. A egyesület megalakulása után négy évvel, 1869-ben készült kölcsönkönyvtárának könyvjegyzéke (SoM, A.73.191.10.)

um- és gázlámpa idejében), a fűtésről, a takarításról és a játéktermekben a játékok kiadásáról. A játéktérmet ugyanis az olvasó mellett a társas élet másik fontos színtere. Játék számára kezdetben egy, majd később két szobát is berendeztek, ahol két biliárdasztal, ill. kártya, sakk, dominó állt a tagok rendelkezésre. Ezek közül a biliárdot és a kártyát a tagok csak meghatározott díj ellenében használhatták. A díj beszedése is a szolga feladata volt. Az egyesület iratanyagában megtalálható azoknak a játékdíj-befizetési blokkoknak egy része, mely alapján a szolgát a pénztáros utólag elszámoltatta. A játékdíj mint bevételi forrás a gyűlések jegyzőkönyveinek örökös témája. Az 1899. februári választmányi gyűlésen pl. az új biliárdasztalon a játékdíjat 20-ról 28 krajcárra, a régien pedig 12-ről 20 krajcárra emelték.

A szolgának a feladata volt ezen kívül még az italok (sör, bor, szódavíz) esetleg egyszerűbb hideg ételek felszolgálása is. A kellemes klubélet biztosítása érdekében ugyanis az egyesület már a kezdetekben megszerezte az italkimérés jogát, amely után illetéket fizetett. Mivel az italmérés haszna a szolgálé volt, az ő kötelessége volt ezt az illetéket az egyesület pénztárába befizetni. Ez 1901-ben évi 20 K-át jelentett. Az italkészleteket az egyesület vásárolta meg és pincéjében tárolta, mert a szolgáltól, akinek bármikor felmondhattak, nem volt elvárható egy nagyobb összegű befektetés. Ezért a szolgát a meghatározott italárak szerint és a készlet fogyása alapján utólag számoltatták el. Az italárak kérdése ugyancsak

vissza-visszatérő témája volt a jegyzőkönyveknek. Például 1907-ben az italárakat így határozták meg: pohár sör 18 fillér, korsó sör 26 fillér, 1 liter bor 1 K. 1925-ben a házban egyleti vendéglőt nyitottak, ettől kezdve csak ennek a vendéglőnek volt joga ételt és italt felszolgálni.

A szolga további feladat volt a tagdíjak beszedése, mely után jelentős jutalékot kapott. Ez pl. az 1905-ös költségvetés szerint a 240 K éves bére mellett még 125 K jövedelmet jelentett neki. Mivel a szolga munkája során szinte minden taggal kapcsolatba került, ezért érthető, hogy többször fordult elő súrlódás, merült fel panasz ellene. Az 1893. évi közgyűlésen Póda elnök teszi szóvá, hogy Jantz szolga abban az évben sem fizette be az italmérés díját. 1907-ben Berger József szolga munkáját kifogásolták, mert nem tartott rendet. Rosszul mérte az italt, ezért a választmány elé idézték, írásbeli figyelmeztetést kapott, de még maradhatott. 1913-ban Takács Mihály szolga hosszú többoldalas panaszos leveléből a szolga oldaláról megvilágított kép tárul elénk. Ebben elmondja és számításokkal alátámasztja, hogy anyagilag neki ez a vállalkozás nem éri meg, ezért felmond. Levelében egyben 180 K kártérítési igényt jelentett be, mert a renováláskor „összes ingósága az épületbontással járó kellemetlenségeknek volt kitéve.”

A mindenkori szolga ugyanis (lakbér ellenében) mindig az Új u. 28. számú házban kapott lakást. Az egyesület vezetősége inkább lemondott néhány helyiség használatáról és ott szolgálakást alakított ki, csak hogy a tagok zavartalan klubélete biztosítva legyen. A vezetőségnek ezért fontos volt a szolga kérdése. Személyét pályázat útján választották ki. Az egyesület iratanyagában található egy levél 1905-ből, mely szerint 13 jelentkező közül Berger József 42 éves, nős szobafestő lett a szolga. Ugyancsak ebben az iratcsomóban van egy minősítési táblázat 1915-ből, ahol a szolga állására jelentkezők személyi adatai találhatóak meg. A szolgálával, akit később gondnoknak is neveztek, szabályos munkaszerződést kötöttek. Az egyesület iratanyagában megvan az a német nyelvű szerződés, melyet 1901-ben Fröhvirt szolga írt alá. Bére 240 K/év. 1937-as pénztári jelentés szerint ekkor már teremőrt alkalmaztak, akinek bére jutalékokkal együtt 579 P. A II. világháború után újra meginduló egyesület házmestert foglalkoztatott havi 100 Ft illetménnyel.

Az egyesület egyetlen alkalmazottjára fordított bér és bérjellegű kiadása sokéves átlagban 8–15 % között alakult. De ha ehhez hozzávesszük a könyvtár 20–21 %-os kiadásait, valamint megbecsüljük a helyiségek fenntartásának, üzemeltetésének és a ház bérleti díjának klubéletre eső költséghányadát, kiderül, hogy a tagdíjból származó bevételnek nagy részét (a „Jubileumi írás” szerint háromnegyedét, de valójában ennél nagyobb hányadát) a klubéletre fordították.

Volt még egy személy, a háznagy, akinek működése ugyancsak a minőségi klubéletet szolgálta. A bérelt helyiségek gyarapodásával valamint a taglétszám növekedésével megszaporodtak a helyiségek berendezésével, karbantartásával és használatával kapcsolatos gondok is. Ennek kezelésére és megoldására új tisztségviselőt állítottak be a háznagyot, mely posztra elsőnek az 1905. évi közgyűlésen Kladler Györgyöt választották meg. Első feladata az volt, hogy készítsen leltárt az egyesület ingóságairól. Ettől kezdve az egyesület jegyzőkönyveiben és egyéb dokumentumaiban megjelennek a háznagy működésének nyo-

mai. Ilyen adat az 1907. márciusi választmányi gyűlés jegyzőkönyvének háznagyi jelentése, melyben az egyesület számára a szentárolásra használt udvari kamrában szükségesnek tart egy deszkafallal elkerített rész kialakítását, „mert mások is lejárnak oda,” továbbá a szolgalakása felett a tetőt kijavítását kéri, mert beázik. Utódai is mind hasonló problémákkal küzdöttek, melyek vagyonvédelemről és a helyiségeknek klubélet számára szebbé, kellemesebbé tételéről szólnak. Éppen ezért kapott főtitkári dicséretet a háznagy az 1935. évi közgyűlésen, mert „a korábban igénybe nem vett hátsó udvart kertté alakította” és azt virágágyásokkal, villanyvilágítással, asztalokkal, berendezve a tagok számára használhatóvá tette. Egy 1941-es háznagyi jelentésben pedig arról olvashatunk, hogy a lépcsőház jobb megvilágítása érdekében egy ablakot építettek be, huszonnégy helyen lámpát helyeztek el, a főlépcsőházban Erdély visszacsatolásának emléktábláját függesztették ki, valamint megvan az egyesületnek Lobenwein Harald által készített 70 éves jubileumi nagyválasztmányi tablója, rajta Hummel Vilmos alapító megfestett képével. Az ingó vagyon 1939 végén 7945 P 40 f volt. Az 1940-es növekmény pedig 425 P. A ház (ekkor már ajándékozással az egyesület tulajdona) becsült értéke 20 000 P.

A háznagy feladata volt továbbá a házirend felügyelete is. Házirend már a kezdeti időben is létezett. Első fennmaradt dokumentuma a már hivatkozott 1876-ból való tagfelvételi jegy hátoldalán német nyelven olvasható.²² Egy későbbi, 1901-es házirend pedig nyomtatott magyar és német nyelvű kis formátumú lapon az egyesület egyéb iratai között található. A házirend betartása körüli gondok különösen az egyesületi élet zárt jellegének oldódásakor jelentkeztek. 1901-től már sokasodnak a panaszok idegenek miatt. Egy az „Óhajok és panaszok” könyvében található bejegyzés szövege is teszi, hogy idegen fiatalok járnak be a biliárdterembe és „karambolázni tanulnak,” amivel sok kárt okoznak. Meghívóval nem rendelkező idegenek jelennek meg a rendezvényeken is. Ezért ellenőrzés céljából rendező gárdát állítottak fel. Az egyesület rendezvényein ekkor még csak a tagok és családtagjaik valamint meghívóval rendelkező vendégek vehettek részt. A növekvő érdeklődés miatt azonban megjelentek olyan vendégek is, akiket körüli tagok hoztak magukkal. Ezért az 1909. évi közgyűlésen elhatározták, hogy: „Tagok által a bemutatás kötelezettsége mellett bevezetett vendégek belépő díjat fizetnek.” (Kivéve családtagok.) A vendéget a háznagnál kellett bejelenteni és bemutatni. Idegenek megjelenése a rendezvényeken, akár pozitív változásként is értékelhető, hiszen benne a város lakosságának egy releváns, igaz szabályozásra szoruló igénye mutatkozott meg. Az egyesület vezetősége kezdetben még konzervatív módon reagált erre az igényre, de hamar felismerték jelentőségét és egy-két zártkörű esettől eltekintve rendezvényeiket megnyitották a nagyközönség számára. A kialakult és általánossá vált helyzetről pedig ezt olvashatjuk: „[...] a kultur- és családi estélyek alkalmával [...] a társadalom minden rétege nagy érdeklődéssel zsúfolásig töltötte meg a dísztermet.”²³

²² Tagfelvételi jegy. SoM, A.73.84.17.

²³ Halász Gyula dr.: A Katholikus Kör működése az elmúlt évben. In: Soproni Katholikus Köri Almanach 1931. Szerk.: Gábor Géza dr. 132.

A belső klubélet zártságára azonban az egyesület mindvégig nagy gonddal ügyelt, amit jól mutat és egyben meg is indokol az előbbi beszámolóból vett idézet: „*Kör tisztikara [...] minden anyagi és szellemi erejével a játékszobákat és az olvasót gazdagította, a könyvtárt fejlesztette, [...] így az elnökség a tagok számára kényelmes felüdülésre alkalmas otthont teremtett, ahol a napi gondok eltűnhettek [...]*”²⁴ Bizonyos visszajelzésekből is következtethetünk az egyesület klubéletének minőségére. Erre ad lehetőséget a kilépőknek az „Óhajok és panaszok” könyvében található bejegyzései. A többség ugyan röviden, indoklás és vélemény nélkül közölte be-, vagy kilépési szándékát, de néhány esetben találhatunk méltató, dicsérő szavakat is. Ilyen például Zdeborsky Sándor 1906-os beírása: „Új hivatásommal a legnagyobb sajnálatomra itt kell hagynom Egyesületünket, illetve körünket, ahol annyi vidám szórakoztató és kedélyesen töltött órákat élveztem. Sokszor visszaemlékezem majd a kedves egyesületi estélyekre, melyek minket, mint keresztény kath. hívőket szorosabban kapcsolnak össze.” Bár az ilyen méltató bejegyzések igen ritkák (de mégis csak vannak), addig a klubélet hiányosságai miatt kilépő bejegyzés egy sincs. És ha már kilépéseknél vagyunk, itt említhetünk meg két egyedi esetet. Az egyik Alois Ottokar 1906-ban géppel írt ékes német nyelvű levele, melyben kilépését azzal indokolja, miszerint felfogásával nem egyeztethető össze, hogy az egyesület politikával foglalkozik.²⁵ A másik Krippel Móric c. egyetemi tanár kilépő levele 1938-ból, aki tizenöt év alatt, ahogy írja: „csak egyszer volt bent újságot olvasni.” (5. kép)

Az emberi természet ismeretében elképzelhetetlen, hogy az egyesület hosszú nyolc és fél évtizedes működése alatt ne jelentkeztek volna a klubéletben együttélési problémák, konfliktusok, atrocitások. Ezeknek azonban csak igen kevés nyoma van az egyesület dokumentumaiban. Jellemző eset a gyűléseken kialakuló személyeskedésbe torkolló vita, ami aztán a jegyzőkönyvbe is bekerült. Vagy az Óhajok és panaszok könyvében egymásnak üzengető már-már sértegető bejegyzések. Egyetlen olyan, a klub helyiségében kialakult szóváltásból sértegetéssé, majd tettelegesséig fajuló esettel kapcsolatos vezetői intézkedésről tudunk, melynek nyomán az ügyet házon belül a lovagiasság szabálya szerint bossánatkéréssel intézték el.

Az egyesület kapcsolatrendszere

Az egyesület kezdetek óta alapszabályaikban rögzített módon egy jól elkülöníthető csoportot alkotott. A II. fejezetben az egyesület működésének leírásában láthattuk azt a folyamatot, hogyan lett ez a kezdetben zárt csoport egy egyre nyitottabb férfiklub, hogyan lett rendezvényük a városi közönség számára is látogatható és egyre fontosabb, hogyan lehettek a nők is egyesületi tagok. Ezek a tudatosan irányított változások hozták létre azt a spontán és sikeres elismertséget hozó természetes kapcsolatot, mely az egyesület és a város érintett, elsősorban katolikus társadalmá között létrejött, s amely egyben az egyesület stabil működését is megalapozta.

²⁴ Uo. 131.

²⁵ Ez a bejegyzés jól jelzi, hogy az 1900-as évek elején az egyesület tagsága erősen átpolitizálódott, ahogy ezt lentebb jelzem, és majd az V. fejezetben részletesebben is kifejtem.

5. kép: Biliárdozók 1900 körül (Szántó András: Kávéházi játékok. Budapest. A városlakók folyóirata. 2017/3, 12.)

Az egyesület kapcsolatrendszerében további természetes, magától érthető jelenség volt, hogy hosszú évek során jó, baráti kapcsolatot alakítottak ki testvérszervezetekkel, közöttük is különösen a győri és a kőszegi egyesülettel. Többször találkoztak ismerkedés, eszmecsere céljából. A győri Kör két alkalommal is tartott Sopronban színvonalas, nagy sikerű kultúrestet, amit az egyesület győri vendégszerepléssel viszonzott.

Volt azonban az egyesület kapcsolatrendszerének egy ugyancsak természetes, de magától értetődőnek egyáltalán nem mondható – éppen ezért külön figyelmet érdemlő – eleme, a Konventtel kialakult együttműködés. Ezért ezt a fontos témát itt most kiemelve, néhány tény feltárásán keresztül igyekszem felvázolni. A kapcsolat forrásaként az 1875-ös katolikus közgyűlést jelölhetjük meg. Ahogy azt ebben a tanulmányban korábban már olvashattuk, a Konvent újjászületését az egyesületben zajló mozgalom hozta meg.²⁶ A kapcsolat személyes alapját egyrésztől Póda Endre jelentette, aki 1869-től titkára, 1877-től 25 éven át pedig elnöke volt az egyesületnek, miközben elnöki ideje alatt már mint városplébános a Konventnek meg alelnöke is, másrésztől viszont Schwartz Mikós dr.²⁷ a Konvent elnöke, akit e tisztségében hosszú ideig (1875–1908) rendszeresen újraválasztottak. E két személy évtizedekig tartó szoros, összehangolt együttműködése teremtette meg a Konvent és az egyesület fennállásának végéig megfigyelhető jó kapcsolatokat alapját. Pedig milyen

²⁶ Lásd II. fejezet. *Schöberl Miklós*: 2021/a i. m. 55.

²⁷ Schwartz Miklós dr. (1831–1916) 1875-től 1908-ig folyamatosan elnöke a Konventnek, miközben 1900-tól haláláig rendes, majd öregkorában dísztagja az egyesületnek.

két különböző felfogású személyről van szó! A konzervatív Pódát gyakran reakciós, ultramontán jelzővel illette a liberális sajtó, miközben Schwartz Miklós dr. a városvezetés szabadelvű csoportjához tartozott. Ez a két ember mégsem ragadt le teoretikus bölcséleti szinten, vagy pláne nem valamiféle „zsigeri” megközelítésnél. Sikertült megtalálniuk a bennük élő legnagyobb közös osztót,²⁸ és együttműködve cselekedtek a város érdekében. Póda így ír erről: „Dr. Schwartz Miklós sohasem tartozott mi hozzánk, az úgynevezett ’ultramontánok’ táborához, ő is a szabadelvűség teóriájának hódolt, de praktikus szabadelvűsége a tősgyökeres becsületességben, a férfias jellemben, s a kath. vallásos érzületben nyilvánult, s ma már ő is tudja, hogy a katolikus ember legigazságosabban kezelheti a szabadelvűségnek józan elveit [...].”²⁹

Ilyen alapokról kiindulva a kapcsolatalakítás úgy tűnik tudatos törekvés eredménye volt. Fő célja arra irányult, hogy a Konvent tagok közül lehetőleg minél többen legyenek az egyletnek is tagjai. Ezt látszik igazolni az 1891. évi közgyűléséről szóló újságbeszámoló,³⁰ melyből megtudjuk, hogy Bella alelnök (aki egyben a Konventnek is tagja), mivel a Konvent tagságának csak egy részét találja az egylet névsorában, szóba hozza a katolikus összetartás igényét és a Konvent tagok beszervezését. Hasonló volt a cél akkor is, amikor 1907-ben Schwartz Miklós dr. egyleti tag javaslatára – aki ekkor még a Konvent elnöke – levélben szólították fel a Konvent tagokat, hogy lépjenek be az egyletbe.³¹ A levél mellett van egy táblázatos lista a Konvent tagok névsorával, és aláírásaikkal igazolva ki az, aki már tagja az egyletnek, ki kíván belépni és ki nem. Ebből kiderül, hogy a felméréskor 102 tagú Konvent névsorból 53-an már tagok, s az új belépő 5 fővel együtt a Konvent tagságának így már 57 %-a tagja lett az egyletnek. Kettős tagságnak ez az aránya az együttműködés fontos alapját jelentette. Mivel a konventtagok több mint fele egyben tagja az olvasóegyletnek, ily módon a két szervezet egymással „kölcönhatásban” állt.

Bár az a tény, hogy egy személy két, vagy akár több szervezetnek is tagja – ami akkoriban sem volt, és mostanság sem meglepő jelenség – önmagában még nem jelent együttműködést. Mert például addig, amíg az egylet és a Schlaraffia (Bella Lajos, Ritter Cserepes von Burgstall), vagy az egylet és a PUES (Pannon Úszó Egyesület Sopron, pl. Völker József) kettős tagsága esetében nincs semmi összekötő dolog, addig az egylet és a Konvent esetében már valami egyedit vélhetünk felfedezni. Már csak azért is, mert bár itt is két teljesen különböző célkitűzésű konfigurációról van szó, de mégis, mintha itt a kettő együtt valaminek az egyik és másik oldalát adná. Konventben az egyházközségi tag valamelyik bizottság területén végzi a maga gyakorlati munkáját, majd ugyanez a személy mint egyleti tag az egyletben társas közösségi életet él, kikapcsolódik, miközben eszmei, kulturális, politikai munícióval töltökezik, azaz a külső kultúra egy belső kultúrával kiegészít

²⁸ Itt most ezt a matematikai fogalmat szimbolikusan értelmezve két személy legnagyobb közös osztója alatt azt a legnagyobb értéket értem, mely minden más közös értéket magába foglal. Lehetséges maximuma az Abszolút Igazság.

²⁹ *Pódafai Póda Endre*: A soproni „Kat. Parochia” és a „Soproni Kath. Hitközség” története. Sopron, 1892. 107.

³⁰ Generalversammlung des kath. Lesevereins. In: *OeZ.* 24. (1891) 283. sz. 3.

³¹ Vegyes iratok, Levelezés 1903–1918. MNL GyMSMSL, X/246-247. 8. d.

szülve teljes egészet ad. Ha pedig, olyan személyről van szó, akinek mindkét szervezetben vezetői szerepe van, már pedig voltak ilyenek, az elképzelhetetlen, hogy ne legyen e ket-tős szereplésnek közös vezérelve, ha úgy tetszik eszmei, taktikai, politikai alapja. Persze ez megint csak egy hipotézis, ami még bizonyításra szorul, de elképzelhető és ezért lehet, hogy az egylet, bár az biztos, hogy nem deklaráltan, de mégiscsak valamiféle módon a Konvent háttérbázisa volt. E téren az alapokat még Póda rakhatta le. Ez a feladata egyáltalán nem lenne idegen tőle. És mivel hosszú ideig egyszerre volt elnöke az olvasóegyletnek, a Konventnek pedig alelnöke, így automatikusan adódott a helyzet, hogy közéleti szándékainak érvényesítésekor egyszerre támaszkodjon a Konvent „rendelkező és végrehajtó” szervezetére és az olvasóegylet „támogató tömegbázisára.”³²

Erre a „támogató tömegbázis” szerepre több példa is adódott. Póda jól tudta, hogy a Konvent hatékony működésének fontos körülménye a városi tanács összetétele. Ezért az olvasóegyletben igyekezett azt elérni, hogy mindenképpen katolikusok, lehetőleg az egylet, vagy a Konvent tagjainak neve kerüljön fel a választásokra összeállított és publikált egyleti ajánló listára.³³ Ez történt például 1892-ben, amikor erre a listára két egyleti és egy Konvent tag neve került fel: „[...] az elnök felhívására [...] a közgyűlés az I. választókerületben Horváth Kristóf főgimnáziumi igazgatót és dr. Wallner Ignác főredákolai tanárt, a III. választókerületben Rottensteiner Andrást jelöli.”³⁴ Egy évvel később az OeZ. már kritizálta Pódanak ezt a törekvését, és az idők szomorú jeleként értékelte az egylet közgyűlésének azon döntését, hogy csak katolikus képviselőket választanak meg, mivel az a vallások egyenjogúságának törvényével ellentétes, reakciós áramlat. Az újság szívesebben látta vallásra tekintet nélkül olyan jelölteket, akik a haladás zászlaját magasan tartják.³⁵ Ez így bizony előítélet, mert Póda jelöltjeit eleve reakciónak vélte.

A választásokon való együttműködés egy másik, már jóval későbbi időből való szép példája az 1929. évi helyhatósági választás volt. Ezen teljes győzelmet aratott a Pinezich István dr.³⁶ alapította Városi Egységes Párt. A párt létrejöttében és választási sikerének az egylet hétszáz fő körüli tagsága volt a tömegbázisa. Minderről így emlékezik a „Jubileumi írás”: *„De nem feledkezett meg a Kör arról sem, hogy belső eredményeit külső eredményekké valósítsa. És az évek rendszeres előkészítő, felvilágosító munkájának eredménye gyanánt az öntudatra ébredt [...] tömegek az 1929-i városi törvényhatósági választásokon elsöpörték a liberális gondolkodás fenntartóit és új szellemet [...] vittek az ősi város parlamentjébe, melynek mai vezetői a Katholikus Körből és a Konventből nőttek ki.”*³⁷

³² Azzal, hogy Póda ezt a helyzetet felismerte és tudatosan felhasználta a katolikus közérdekek érvényesítésére, jóval megelőzte korát, hiszen majd csak az 1932-ben megalakuló Katolikus Akció (AC) hivatalos célja lesz, hogy a közéleti katolicizmus két pilléren álljon: az egyik az egyházközségek, a másik az egyesületek.

³³ A liberális sajtó (OeZ.) ezt a listát nevezte olvasóegylet pártjának (Lesevereins-Partei).

³⁴ Kjk. 1892. 12. 08. MNL GyMSMSL, X/246–247. 2. k.

³⁵ Zur hervorstehenden Stadtrepräsentanten Wahl. In: OeZ. 26. (1893) 285. sz. 2–3.

³⁶ Ebben az időben az egylet ügyésze, de ugyanakkor a Konvent elnöke (1922–1937).

³⁷ Ns.J.: i. m. 20.

Későbbi időkből is vannak erős kapcsolatra utaló tények. Ilyen volt az az alkalom, melynek során az egylet 70 és a Konvent 60 éves jubileumát közösen ünnepelték meg. Erről az ünnepségről Pinezich István a Konvent elnökeként történeti visszaemlékezést téve ezt írta: „A két szervezet a hitközség és az olvasókör szerencsés kölcsönhatásban jelentkeznek. Nyomon követhető az a tény, hogy egyik erősödésével a másik is gyarapodik, és ez így megnyugtatóan rendjén is van [...]”³⁸ Ugyanezt erősíti meg teljesen világosan fogalmazva az egylet 75 éves jubileumi ünnepségen felszólaló Konvent elnöke, Márkus Ferenc, aki abbéli kívánságát fejezte ki, hogy „[...] katolikus szellemben működjön tovább a kör; s legyen segítségére a kat. konventnek ugyanúgy, mint 75 év folyamán.”³⁹

Az együttműködésnek egyik legerősebb dokumentuma Pinezich Istvánnak a Konvent 1934. évi közgyűlésén elnöki megnyitó beszédében a konvent tagokkal kapcsolatos elvárásairól elhangzó mondata: „Nem szabad elképzelniük sem, hogy azok, akik hivatva vannak, hogy a katolikus élet élén haladjanak, távol tarthatnák magukat a katolikus egyletektől, ne vennének élénk részt a Katolikus Kör életében, s annak társadalmi mozgalmában.”⁴⁰ Ennek a részvételnek ebben az időben már volt egy olyan az egylet által szervezett formája is, mégpedig a rendezvények között már említett fehérasztalos férfiesték, melyeket, akár mint lehetséges ideológiai fórumokat értelmezhetünk.⁴¹ Erről pedig a Soproni Katolikus Almanachban ezt olvashatjuk: „Ugyancsak a kultúrbizottság gyűjtötte időnként fehér asztal mellé városunk férfi gárdáját az aktuális problémák megtárgyalására. Többek között az egyikén a vita megindító volt Pinezich István dr. konvent elnök, felsőházi tag, Actio Catholica címen, a másikon pedig Kamenszky Árpád dr. köri ügyész a kath. férfi a közéletben.”⁴² Ha mélyebben értelmezzük ezeket a mondatokat, itt nem összehangolódásról van szó? Sőt, már nem is csak a Konvent és az egylet között, mert a meghívott „városi férfigárda” tágabb értelemben a közélet emberit jelentette, azaz működött az ún. „fehérasztal-jelenség”, melynek során a szereplők „egymást kölcsönösen befolyásolták.”⁴³

Az egylet és a Konvent kapcsolatában többről persze, mint afféle „támogató tömegbázis” szerepről nemigen lehetett szó, mert kétségtelen tény, hogy a két szervezet között semmiféle együttműködési szerződés nem kötött, továbbá az egylet dokumentumaiban egyetlen nyoma sincs annak, hogy a Konvent valamilyen konkrét problémájával közvetlenül foglalkoztak volna. Talán ezzel magyarázható, hogy Bán János⁴⁴ a Konvent

³⁸ Pinezich István dr.: Kettős emlékünnepeink. In: Soproni Katolikus Élet 7. (1935–1936.) 5. sz. 5–6.

³⁹ Dkjk. 1940. 05. 02. MNL GyMSMSL, X/246–247. 3. d.

⁴⁰ Dr. Pinezich István megnyitó beszéde a Kath. Konvent febr. 5-i közgyűlésén. In: Soproni Katolikus Élet 6. (1934) 1. sz. 6.

⁴¹ Lásd II. fejezet. Schöberl Miklós: 2021/a i. m. 43.

⁴² Halász Gyula: A Katolikus Kör működése az elmúlt évben. In: Soproni Katolikus Almanach 1933–34. 4. (1934) Szerk.: Gábor Géza. 131–132.

⁴³ A polgári kori egyesületek (1867-1949) Információs oldal. URL: [http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/a-polgari-kori-egyesuletek-\(1867-1949\)/informacio](http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/a-polgari-kori-egyesuletek-(1867-1949)/informacio) (Letöltés: 2018. 06. 16.)

⁴⁴ Bán János (1887–1971) pap, hitoktató több helyen. 1925-től 1946-ig Sopronban a Voss-árvaház igazgatója, majd városplébános (1946–1962). 1925-től tagja az egyletnek, de nem mutat aktivitást.

történetét feldolgozó írásában⁴⁵ egy szóval sem említi a katolikus olvasóegylet, ill. utóda, a Katolikus Kör szerepét. Ugyanakkor Pódáról szóló megemlékezésében viszont már egyértelműen fogalmaz: „Az a sok ember, aki ott vele dolgozott, (már, mint a Konventben, a szerző megjegyzése) mind csak munkatársa volt, akikben a Kat. Olvasókör elnöki tevékenységén keresztül ő élesztette és bátorította a kat. közügyekért buzgó érdeklődést.”⁴⁶ Tanulságos lehet még arra is felfigyelni, hogy Póda és Pinezich volt az a két személy, akik esetében az egylet „támogató tömegbázis” szerepére a legjellemzőbb példákat találtuk, miközben Bán⁴⁷ szerint éppen ők voltak azok, akik a Konvent arany, ill. ezüst korszakának megteremtésében jelentős szerepet játszottak. Működött a „kölcsonhatás.”

Az egyletnek voltak azonban hivatalos kapcsolatai is. Erre utalnak azok az egyleti dokumentumok és iratok, melyek más szervezetekkel kötött együttműködésről szólnak. Az egylet 1904 óta tagja volt a Katolikus Körök Országos Szövetségének, mely hamarosan felvette a Magyarországi Katolikus Egyesületek Országos Szövetsége nevet.⁴⁸ Alapító tagja volt a helyi Katolikus Népszövetség csoportosulásnak,⁴⁹ majd a később kialakuló *Actio Catholica*⁵⁰ mozgalomnak is. 1934-től tagja volt a Társadalmi Egyesületek Szövetségének.⁵¹ 1940-ban a Szövetség arany oklevéllel tüntette ki az egyletet az együttműködés terén kifejtett tevékenységéért. Az egylet 1942-ben alapító tagja lett a Soproni Magyar Szövetségnek.⁵²

A hivatalos kapcsolatok között kell megemlíteni az egylet kapcsolatrendszerének egyik nagyon fontos elemét, a győri püspökséggel való együttműködést. Ez a kapcsolat azzal kezdődött, hogy 1870-ben (a megalakulást követő ötödik évben) Zalka János püspök soproni házában (Püspökház, Új u. 28.) megfelelő helyiségeket adott bérleményként

⁴⁵ Bán János: A Soproni Katolikus Konvent története 1625–2000. Szerk.: Kovács József László. Sopron, 2000. (Továbbiakban: Bán János: i. m.)

⁴⁶ Bán János: 100 évvel ezelőtt született Pódafai Póda Endre városplébános. Különnyomat, 5. MNL GyMSMSL, T8/65.

⁴⁷ Bán János i. m. 67.

⁴⁸ Célja katolikus egyesületek, intézmények és mozgalmak kezdeményezése, fenntartása, irányítása, a magyar társadalom katolikus szellemének ébrentartása.

⁴⁹ A Katolikus Népszövetség 1908 és 1946 között működő magyarországi vallási-társadalmi mozgalmi szervezet volt, amelynek kihirdetett céljai közé tartozott a római katolikus értékrend és eszmeiség társadalmi és közéleti érvényesítése, a katolikus közösség hitbuzgalmi és erkölcsi, társadalmi és gazdasági szervezése és támogatása.

⁵⁰ *Actio Catholica* (Katolikus Akció, rövidítve: AC): XI. Pius pápa 1922. december 23-án adta ki *Ubi arcano Dei* kezdetű enciklikáját, amely e mozgalom megszervezéséről szól. A mozgalom fő célja a hívek tevékeny részvétele az egyház apostoli munkájában. Magyarországon az országos elnökség hivatalos megalakulása 1932. november 12-én történt meg, ezt tekintik a mozgalom megindulásának.

⁵¹ Röviden TESZ. Magyar nemzeti szellemű társadalmi egyesületek, szövetségek, társaságok, társulatok, testületek szövetsége. Célja a nemzetépítő szervezetek összefogása a magyar haza érdekeinek szolgálata, a keresztény erkölcs védelme, a hazafias szellem ápolása.

⁵² A városban megerősödő német szervezet a *Volksbund* ellensúlyozására létrehozott helyi szervezet. Megalapítója Högyész Pál főispán. Megvásárolták a Kaszinó épületét és a homlokzatára felkerült a MAGYAR MŰVELŐDÉS HÁZA felirat.

használatba az egyletnek otthona kialakítására.⁵³ Mivel az egymást követő püspökök ezt a bérleti szerződést folyamatosan felújították, így az egylet működésének végéig ebben a házban maradhatott, ami stabilitásának meghatározó tényezőjét jelentette. A püspökséggel kialakult kezdeti szívélyes együttműködés tovább erősödött azzal, hogy 1904-től kezdve a püspök elfogadta a felkérést és az egylet védnöke lett. Ugyanakkor mivel az egylet nem volt hitbuzgalmi egyesület, nem állt egyházi irányítás alatt, ezért ez a kapcsolat leginkább a Püspökházban kialakított otthonok bérlésével, használatával, karbantartásával és felújításával kapcsolatos szerződéses ügyekben jelent meg és kapott olykor jelentős szerepet. Ezeket az ügyeket az előző fejezetekben, de különösen az egylet gazdálkodásával foglalkozó III. fejezetben már megemlítettem. Ennek során kiderült, hogy a város katolikuságának támogatására a püspökség mennyire fontosnak tartotta az egylet működését és otthonát, hiszen olykor komoly kompromisszummal, vagy éppen jelentős anyagi ráfordítással járult hozzá az egyleti élet kibontakozásához, stabilitásához, és ezzel lehetővé tette, hogy a Püspökház egy katolikus kultúrháznak adjon helyet.⁵⁴

Az egylet tagsága

A kezdeti időszak tagságáról nem maradtak fenn adatok.⁵⁵ Kiindulásként azt azonban biztosra vehetjük, hogy a tagság tipikus elemét a városi társadalom középrétege, a klaszszikus értelemben vett, polgárjogot nyert, tehát megfelelő egzisztenciával rendelkező polgár (*Bürger*) adta. Természetesen, az egylet geneziséből fakadóan, mellettük ott találjuk a papok kisebb csoportját is. Társadalomtörténeti ismeretek alapján pedig azt is feltételezhetjük, hogy a megalakuláskor (1865) ez a városi polgárság már itt Sopronban sem volt egységes, homogén társadalmi réteg. Így válik érdekessé – a stabilitás kérdésén túl – az egyleti tagság összetételének, társadalmi beágyazódásának foglalkozáscsoportok szerinti vizsgálata.

E vizsgálódáshoz az első megbízható forrást az egylet 1891. évi nyomtatott névsora adja.⁵⁶ Ez a szabályzatuk értelmezése szerinti csoportosításban (tisztségviselők 5 fő, választmányi tagok 12 fő, alapító tag 1 fő, rendes tagok 19 fő, résztvevő tagok 99 fő, kültagok 8 fő és női tagok 4 fő) összesen 148 nevet sorol fel, melyek közül csak a 135 fő választóképes (tisztségviselő, választmányi, rendes és résztvevő) tag névsorát táblázatba kigyűjtve összeírtam. Mivel az eredeti névsor a tagok foglalkozását nem adja meg, ezért előbb azt meglehetősen fáradságos munkával, különféle források felhasználásával⁵⁷ meg kellett határozni. Az olvasóegylet társadalmi beágyazódásának eldöntése érdekében ki-

⁵³ A Püspökház történetéről és az egyleti otthon kialakításáról lásd I. fejezet: *Schöberl Miklós*: 2020 i. m. 409–418.

⁵⁴ Lásd I. fejezet: *Schöberl Miklós*: 2020 i. m. 415–416. és III. fejezet: *Schöberl Miklós*: 2021b i. m. 325–326.

⁵⁵ Az egylet jegyzőkönyveinek (1865 és 1892 közötti) első két kötete a Tanácsköztársaság idején „eltűzelődött”.

⁵⁶ A soproni kath. olvasó-egylet összes 1891. évi tagjainak névsora. MNL GyMSMSL, T8/2481.

⁵⁷ Címjegyzékek, iskolai értesítők, korabeli sajtóközlemények, stb.

lenc foglalkozási csoportot különböztettem meg, majd ezek alapján összeállítottam a tagság foglalkozás szerinti megoszlását. Ez látható az 1. táblázatban. A táblázat függőleges oszlopainak számozása szerint: 1 = pap (inkl. paptanár); 2 = tisztviselő, hivatalnok; 3 = tanító, tanár; 4 = iparosmester; 5 = kereskedő; 6 = orvos, ügyvéd, egyéb értelmiségi; 7 = vállalkozó; 8 = egyéb; 9 = n.a. Az 1. táblázat adatainak felhasználásával készült a 2. táblázat, mely a tagság, míg a 3. táblázat, mely a vezetőség foglalkozás szerinti összesített megoszlását mutatja.

1. táblázat: A tagság foglalkozás szerinti megoszlása az 1891. évi névsor alapján

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Össz.
TISZTSÉGVISELŐK										5
Póda Endre elnök	X									
Bella Lajos alelnök			X							
Kugler Alajos jegyző		X								
Aistleitner Antal könyvtáros			X							
Grünwald József pénztáros								X		
VÁLASZTMÁNYI TAGOK										12
Darvas Orbán	X									
Gänsthaler Nándor	X									
Hahn József			X							
Haller József	X									
Horváth Kristóf	X									
Kaár Károly	X									
Klenka Ferencz					X					
Dr. Krétschy Sándor		X								
Kriegler Mihály	X									
Lingl Valerián	X									
Moretti János					X					
Tormássy János			X							
RENDES TAGOK										19
Augustinetz Antal báró								X		
Dr. Cavallár Vilmos						X				
Dr. Gaár Vilmos						X				
Handler Ferenc									X	
Hild Lipót				X						
Horváth Robert	X									

Koller Lajos	X									
Kováts F. A.				X						
Lisza Márius	X									
Montag Jakob					X					
Németh Reginald	X									
Printz József			X							
Rohn Nándor		X								
Schwartz Márton			X							
Schwartz Károly			X							
Dr. Stockmayer Frigyes					X					
Széchenyi Károly gróf							X			
Ullein József			X							
Vaniss Sándor		X								
RÉSZTVEVŐ TAGOK										99
Bärthl Gusztáv			X							
Bernárd Venczel			X							
Biswanger Adolf			X							
Bowe János			X							
Blaschek János			X							
Bleckmann Ferencz		X								
Bommler János			X							
Bóti Mihály		X								
Buchinger Mihály			X							
Cserich Ferenc			X							
Czeglédgy Gyula							X			
Dirmayer Antal									X	
Dürböck Lajos				X						
Éder Béla				X						
Eichinger Károly			X							
Endresz Frigyes							X			
id. Fend József						X				
ifj. Fend József						X				
Fischthaler József			X							
Fuchs Márton		X								
Gänsthaler Alajos	X									

Gänsthaler Lajos				X						
Germits Antal				X						
Grohmann Emil		X								
Grosz Ignátz					X					
Grosz József					X					
Habich József				X						
Hagenauer György					X					
Heingartner József				X						
ifj. Hambach Nándor									X	
Hämrich Alajos			X							
Hauer Antal					X					
Haupt Jakab		X								
Hauser Károly				X						
Heidenreich Alajos		X								
Hell Antal				X						
Hoffmann József								X		
Huber József				X						
Hübner Ignacz				X						
Hünner Raimund				X						
Isola József				X						
Kaár József		X								
Kammerloher Ferencz					X					
Kastner Ignatz				X						
Kenyeres Károly				X						
Dr. Kiss Ignác	X									
Koll Ignác									X	
Dr. Kossow Jenő		X								
Kottaun Alajos					X					
Kottaun Lajos					X					
Krafka Bertalan		X								
Krump N. János									X	
Kugler György				X						
Lehner Mihály			X							
Leiner Károly								X		
Litfass Károly				X						

Manhardt Mór					X					
Marschall József				X						
Maurer Nándor			X							
Mollay János				X						
Moser Bernát				X						
Muck Endre		X								
Naske Sándor		X								
Pachhofer Nándor		X								
Palka János				X						
Pekovics Sándor			X							
Pinteritsch József									X	
Pócza István				X						
Dr. Printz Ferencz		X								
Proszke Károly									X	
Rauhofer István					X					
Richtárszky József		X								
Schaffer Antal					X					
Schaffer József							X			
Scharf Gyula				X						
Scharf Károly				X						
Schiller János				X						
Simetits József				X						
Schöffman.n. József			X							
Schrems Károly				X						
Schwáby Jakab					X					
Schwartz János			X							
Schügerl Sándor					X					
Sziesz Károly				X						
Simonis Mihály		X								
Simp...? Mihály									X	
Steinhöfer József				X						
Storno Ferenc				X						
Szógyéni Béla		X								
Tálos Péter				X						
Thurnér József				X						

Tinhof Pál			X							
Ullein Ferenc				X						
Wachtel Frigyes			X							
Wagner György		X								
Weisz Antal				X						
Zechetbauer Ottó	X									
Zettl Károly					X					
Zsigmond Endre									X	
Összesen	15	20	13	46	18	4	3	7	9	135

2. táblázat: A teljes tagság foglalkozás szerinti összesített megoszlása az 1891. évi névsor alapján

Megnevezés	Fő	%
Pap (inkl. paptanár)	15	11,9
Tisztviselő/hivatalnok	20	15,9
Tanító/tanár	13	10,3
Iparosmester	46	36,5
Kereskedő	18	14,3
Orvos, ügyvéd	4	3,2
Vállalkozó	3	2,4
Egyéb	7	5,5
Összes	126	100,0

3. táblázat: A vezetőség foglalkozás szerinti összesített megoszlása az 1891. évi névsor alapján

Vezetőség	Fő	%
Pap (inkl. paptanár)	8	41,2
Tisztviselő/hivatalnok	3	17,6
Tanító/tanár	4	23,5
Kereskedő	2	11,8
Egyéb	1	5,9
Összes	17	100,0

Az összesített táblázatok alapján most már megkísérelhetjük az olvasóegylet társadalmi beágyazódásának, a tagság foglalkozás szerinti összetételének leírását. Ehhez azt a 9 főt (6,7 %) akiknél nincs foglalkozási adat, figyelmen kívül kellett hagyni, feltételezve, hogy a minta statisztikai megoszlását ez lényegesen nem módosítja. A választóképes ta-

gok névsorából így összesen 126 főt sikerült foglalkozása alapján beazonosítani és elemzés alá vonni. Kéértékelésként a 2. táblázatból vett összesített adatok kerekített számai segítségével néhány megállapítást tehetünk, megkísérelve a kezdeti idők helyzetét is feltárni.

Klerikusok (12 %) és laikusok (88 %) részaránya azt jelzi, hogy egyházi személyek száma az olvasóegyletben nem jelentős. A pasztorális tevékenységben elfoglalt papok számára úgy tűnik, a tagság nem lehetett vonzó. Ezt kiválthatta akár az a tény is, hogy az olvasóegylet belső, közösségi társas élete alig különbözött egy hagyományos kaszinó életétől.⁵⁸ Póda elnök ugyan az egyik közgyűlésen keserűen jegyezte meg, hogy a város 33 egyházi személye közül csak 18 tagja az olvasóegyletnek. Ő szeretne több papot látni a tagok között. Szándéka ezzel nem az, hogy papok vegyék át az irányítást (hiszen az 1891-es közgyűlésen még saját elnöki posztját is felajánlja világi személy számára, ha ez az olvasóegyletnek előnyt jelent, de újra választják) hanem inkább arra számít, hogy a „pásztorokat követi a nyáj”, és papok példájára majd hívek is nagyobb számban fognak megjelenni a tagok között. A katolikus iskolák paptanárai számára azonban a tagság egy „katolikus kaszinóban” már nem jelenthetett nagy akadályt. Elsősorban a katolikus tanítóképző tanárai – hiszen ők az olvasóegylettel egy időben (1870) költöztek be a Püspökházba és ott egy fedél alatt működtek –, valamint a bencés gimnázium paptanárai jöhettek szóba. Feltételezhető, hogy a klerikusok és közöttük a paptanárok ebben a kezdeti időben a tagság katolikus szellemiségének megerősítésében, megőrzésében, s így a közösségi csoportidentitás kialakulásában, az összetartozásban fontos szerepet tölthettek be. Ugyanakkor a klerikusok és laikusok részaránya alapján megállapíthatjuk, hogy az egylet nem azért volt katolikus, mert papokból állt, hanem, mert katolikus hitben elkötelezett hívek társasága volt.⁵⁹ De arra a kérdésre, hogy kikből is állt ez a társaság, mennyire volt homogén és mi volt az a szociológiai helyzet, ami a többséget egy alakuló olvasóegylet tagságára készítette, arra az 1891-es konkrét névsor foglalkozás szerinti megoszlásának elemzése adhat választ.

A 2. táblázatban azt láthatjuk, hogy a tagság derékhatát 50,8 %-ban az iparosmesterek és kereskedők együttes száma (64 fő) adja. Ez pedig figyelemre méltó tény! Bár e tény a megalakulás után mintegy negyedszázaddal készült névsor adatain nyugszik, mégis joggal tételezhetjük fel, hogy hasonló lehetett a helyzet a kezdetekkor is, hiszen a Bach-korszak utáni időszak egyik jellemző társadalmi mozgása éppen a városi polgárság – és közöttük a kispolgárok⁶⁰ – útkeresése, civil szerveződése, olvasóegyletek megalakítása

⁵⁸ Jellemző erre a tényre, hogy az olvasóegylet 1870-es levelét a győri Püspöki Levéltár az egyházkormányzati iratai között „soproni kath. casino” néven iktatta.

⁵⁹ Az egylet „katolikus” jellegének csoportidentitást képző szerepéről majd az V. fejezetben olvashatunk többet.

⁶⁰ E vitatott kategóriát a következő szerint értelmezve használom: „A magyar társadalomtörténet-írás a foglalkozás, a jövedelem, a vagyon, az életmód, az iskoláztatás, a mobilitási stratégiák feltérképezésével igyekszik megkonstruálni a kispolgárt mint társadalmi csoportot.” (Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Budapest, 2006. 292–306.)

volt. Így Sopron katolikus társadalmában, a felhasznált névsorból következtetve, meg is nevezhetjük őket, az iparosmesterek és kereskedők rétegét. Többségében ugyanis ők voltak azok, akiknek társadalmi helyzete, életvitele még nem engedte meg, hogy könyveket vegyenek és újságokat járassanak, ezért éppen ebben a rétegben: „[...] éppen ebben az időben jelentkezett egy dokumentálhatóan markáns igény, [...] nyomtatott írásokból, könyvekből és újságokból megismerhető gondolatok, hírek iránt, melynek kielégítésére egyesületbe tömörült.”⁶¹ E nélkül a releváns ismeret- és információigény⁶² megjelenése nélkül tulajdonképpen nem is jöhetett volna létre a civil szerveződéseknek ez a formája, az olvasóegylet, így Sopronban – sajátos módon éppen a német nyelvű polgárok között – az első magyarországi katolikus olvasóegylet sem. Az adatok alapján ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy mivel e népes csoport adta az egylet gerincét, ezzel tömeghatásával járult hozzá az egylet megerősödéséhez, stabilitásához. Mindemellett észre kell venni még azt is, hogy már a kezdeteknél sem lehetett teljesen egységes ez a réteg. Az elemzésül szolgáló 1891-es nyomtatott névsor idején pedig már biztosan nem, hiszen abban találunk olyan iparosmesterek és kereskedők (pl. id. Storno Ferenc,⁶³ vagy Schaffer Antal⁶⁴ és még mások) neveit, akiknek életvitele már középpolgári szintet mutat.⁶⁵

Tanulságos lehet itt még megemlíteni, hogy a város gazdasági életében önálló gazdálkodóként jelentős szerepet játszó, tulajdonképpen a kispolgári rétegbe tartozó, gazdapolgár (*Wirtschaftsbürger*) a kezdetekkor még nem lesz tagja az olvasóegyletnek. Ennek oka, azon kívül, hogy csak egy részük volt katolikus, leginkább az életvitelük, az, hogy mezőgazdasági tevékenységük időbeosztása nem teszi lehetővé számukra, hogy belépjenek egy kaszinó jellegű közösségi életet élő egyesületbe, melynek havi rendszerességgel megtartott összejövetelein a megjelenés ráadásul elvárás volt. Ugyanakkor a polgáros-

⁶¹ Lásd I. fejezet: *Schöberl Miklós*: 2020 i. m. 423.

⁶² Az egylet megalakulásakor még érvényben volt a pápai index, a tiltott könyvek listája, ami ezt az információforrást az egylet tagsága számára leszabályozta. Ugyanakkor emellett az egyházi passzív, tiltó reagálás mellett megjelent már egy civil aktív lépés is, éppen a katolikus olvasóegyletek feladatákként, a „jó írások” (nem ateista, nem liberális) terjesztése, mely már a katolikus társadalom önvédelmi reakciója volt. (Lásd: *Schöberl Miklós*: 2020 i. m. 422.) Az egylet hosszú történetében több esetben is találunk arra példát, hogy öncenzúrát alkalmaztak, saját döntésükkel zártak ki könyvet, vagy újságot könyvtári állományukból. Egyik jelentős esete az OeZ. elleni bojkott volt 1893-ban. (Lásd: *Schöberl Miklós*: Póda Endre városplébános sajtóüzdemei: a katolikus sajtómozgalom előzményei Sopronban és az *Oedenburger Volksblatt*. In: *Soproni Szemle* 73. (2019) 2. sz. 214–215.)

⁶³ id. Storno Ferenc (1821–1907) kéményseprő mester, festőművész, restaurátor, virilistás. 1893-ban már tagja az egyletnek. 1900-tól ifj. Storno Ferenc veszi át a helyét. A család folyamatosan jelen van az egyletben, de nem mutatnak aktivitást. Végül 1933-ban Storno Pál és Storno Miksa kilépésével megszűnik ez a jelenlét.

⁶⁴ Schaffer Antal (n.a. – n.a.) terménykereskedő, virilistás. Az egylet 1891-es névsorában már szerepel, mint ahogy még 1925-ben is.

⁶⁵ Egy mélyreható szociológiai elemzés „élesre” állíthatná ezt a képet. Ennek hiányában arra azért kitérhetünk – ha már ez a két személy került a figyelmünk homlokterébe – hogy itt a helyi polgárosodásban sajátos módon azt a duális rétegeképző hatását (*Bildungsbürgertum* - *Besitzbürgertum*) vélhetjük felismerni, mely a műveltség, képzettség, ill. a birtok, tulajdonszerzés alapján jött létre. (Még akkor is, ha id. Storno Ferencnek nincs akadémiai végzettsége, „csak,” ahogy életrajzában írja „öszönös” művész.)

dással járó civil szerveződés igénye közöttük is megjelent, hiszen 1887-ben megalapítottak egy speciális helyzetüknek jobban megfelelő kulturált szórakozás igényét nyújtó dalos egyesületet (*Wirtschaftsbürger Männergesang-verein*), mely a gazdapolgárok körében a társadalmi élet fejlesztését tűzte ki céljának.⁶⁶

További érdekes megfigyelést tehetünk, hiszen a társadalom felsőbb rétegeiből általában nem léptek be egy olvasóegyletbe, itt mégis két arisztokrata nevét olvashatjuk a névsorban. Amíg báró Augustinetz Antal⁶⁷ széles társadalmi közéleti tevékenységet folytatott, amiről a helyi sajtó (az *OeZ.*) rendszeresen beszámolt, addig gróf Széchényi Károly⁶⁸ visszavonultan élt. A következő ismert nyomtatott 1899-es névsorban már egyikük sem szerepel.

A tagság összetételének elemzését a szellemi foglalkozást végzők csoportjának összeírásával folytatva az értelmiség szerepét vizsgálhatjuk. Őket, akik általában képzettségük és foglalkozásuk alapján már jelentős információk birtokában vannak, inkább az értelmiségi lét alapeleme, a közösségi megnyilatkozás, a társadalmi aktivitás lehetősége készítette arra, hogy egyletbe tömörüljenek. Nagyon jól ismerte fel ezt a situációt az alapítói szándék, amikor éppen ettől a rétegtől – ahogy akkoriban nevezték a katolikus intelligenciától – várta az aktor szerepét, a katolikus érdekek hatékony érvényesítését, védelmét a közéletben.⁶⁹ Az értelmiségiek 52 fős csoportja (pap, tanító/tanár, hivatalnok, ügyvéd, orvos) 41 %-os aránya már jelentős szellemi erőt jelentett. Ez a szellemi erő különösen az olvasóegylet gyakorlati működtetésében (választmányi és különféle bizottságok tevékenysége, jegyzőkönyvezés, könyvtár fenntartása, havi felolvasások, rendezvények megtartása útján) fejtett ki stabilizáló hatást. Ugyanakkor kifelé a város közéletében ez a csoport már mint egy jelentős társadalmi erő mutatkozhatott meg. Ez az erő indította olykor az egyletet arra, hogy szokásostól eltérő rendkívüli rendezvényekkel jelenjen meg a város közéletében.⁷⁰ A helyi uralkodó liberális napilap (*OeZ.*) ezt a konzervatív katolikus társadalmi erőt egy kvázi politikai kategóriával jelölve egyenesen az olvasóegylet pártjának (*Lesevereins-Partei*) nevezte. De ugyanez az erő jelent meg (ahogy fentebb láthattuk) az egylet kapcsolatrendszerében és külső érdekképviseletében is, növelve ezzel az egylet társadalmi jelentőségét, rangját. Közöttük ekkor elsősorban az elnököt, Póda Endre városplébánost, a katolikusok vezéralakját, a városi közélet jelentős szereplőjét kell megemlíteni, de mellette ott vannak az 1891-es névsorban még jó páran tekintélyes nevű

⁶⁶ Tirnitz József: A soproni „Wirtschaftsbürger” – „Gazdapolgár.” In: Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi városlevéltárában. Szerk.: Mayer László, Tilcsik György. Szombathely, 2003. 301–305.

⁶⁷ Báró Augustinetz Antal (1828–1910) földbirtokos, osztrák dragonyos őrnagy, lemond tiszti rangjáról, négy évtizeden át vezető szerepet vitt Sopron vármegye közéletében. 1898-ban a Szabadelvű Párt megyei elnöke. Ekkor már nem tagja az egyletnek.

⁶⁸ Gróf Széchényi Károly Fülöp Mária (1853–1916) 1893-ban a döblingi elmegyógyintézetbe került. Az örült gróf adója. In: Budapesti Hírlap (1895) 15. 187. sz. 6.

⁶⁹ Ennek első sikeres esete volt az 1875-ös Katolikus Közgyűlés, de itt említhetjük meg az 1893-as soproni katolikus nagygyűlést is. Lásd II. fejezet: *Schöberl Miklós*: 2021/a i. m. 54–57.

⁷⁰ Az egylet rendkívüli rendezvényeiről lásd: Uo. 53–60.

városi képviselők, hivatalvezetők, tisztviselők. Közéjük tartozott dr. Kretschy Sándor városi tanácsnok; dr. Kossow Jenő városi jegyző; Muck Endre városi főerdész; dr. Printz Ferenc polgármester helyettes; Dr. Cavallár Vilmos orvos és még többen.

Érdemes a foglalkozási arányok alapján a vezetőség (tisztviselők és választmány) összetételét is a 3. számú táblázat alapján megvizsgálni. A 17 fős vezetőségből 7 papi személy itt sem jelent túlzott klerikus részarányt, de jelzi, hogy a vezetés feladata ekkor még jelentős mértékben a kezükben volt. A papok 7 és a tanítók 4 fős döntő többséget (65%) adó csapata a vezetőségben viszont annak az ősi kisközösség vezetési megoldásnak a leképződését mutatja, amikor a pap és a tanító adta egy falunak vezető egyéniségeit.

A tagság összetételének újabb vizsgálatára az 1925-ös nyomtatott névsor ad jó lehetőséget.⁷¹ Az egyesület ekkor már Soproni Katolikus Kör néven működik és éppen „virágkorát” éli. Összesen 679 tagja van. Rendes tagok 551 fő, pártoló női tagok 65 fő, ifjúsági tagok 43 fő, kültag 21 fő. Foglalkozás szerinti elemzésnél ezek közül csak az 551 fős rendes tagok csoportját vehetem figyelembe.⁷² Nagy könnyebbséget jelentett ezúttal, hogy a névsorban a nevek mellett a foglalkozást is megadták. Az igen terjedelmes teljes tagnévsor közlése helyett most csak az összesítés eredményét mutatom be a 4. táblázatban. Ugyancsak érdemes kielemezni a vezetőség (tisztikar 17 fő, választmány 45 fő) összetételét is, melyet az 5. táblázatban láthatunk.

4. táblázat: A tagság foglalkozás szerinti összesített megoszlása az 1925. évi névsor alapján

Megnevezés	Fő	%
Pap (inkl. paptanár)	20	3,6
Tisztviselő/hivatalnok	273	49,5
Tanító/tanár	65	11,8
Iparosmester	62	11,3
Kereskedő	33	6,0
Orvos, ügyvéd	22	4,0
Vállalkozó	20	3,6
Egyéb	56	10,2
Összes	551	100,0

⁷¹ A Soproni Kath. Kör tagjainak névsora a 60. jubileumi évben 1865-1925. SoM, A.84.168.1.

⁷² A 65 fős női tagságban csak 17 név mellett volt foglalkozás megadva, az ifjúsági csoport főiskolásokból állt, a kültagok pedig nem fizettek tagdíjat, ezért hagytam ki őket az elemzésből.

5. táblázat: A vezetőség foglalkozás szerinti összesített megoszlása az 1925. évi névsor alapján

Vezetőség (Tisztikar + választmány)	Fő	%
Pap (inkl. paptanár)	6	9,7
Tisztviselő/hivatalnok	21	33,9
Tanító/tanár	15	24,2
Kereskedő	4	6,5
Mester	5	8,0
Ügyvéd, orvos	5	8,0
Egyéb	6	9,7
Összes	62	100,0

A 4. számú összesített táblázat alapján most éppen a 60 éves jubileumára készülő egyesület társadalmi összetételéről tehetünk megállapításokat. A klerikusok (4 %) és a laikusok (96 %) részaránya azt jelzi, hogy egyházi személyek jelenléte az egyesületben nem számottevő és jelentősen csökkent az 1891-es helyzethez képest.

A tagság derékhatát viszont ekkor 49,5 %-ban már a tisztviselők és hivatalnokok csoportja adta. Ez pedig egy időközben bekövetkezett jelentős változást mutat, hiszen ezt a szerepet 1891-ben még az iparosmesterek és kereskedők képviselték 50,8 %-kal. Részvételük 1925-re lecsökkent 17,3 %-ra! Ezt a változást a városi polgárságot alkotó „tektonikus lemezek” elmozdulása – kispolgári réteg lesüllyedése, a középpolgári réteg felemelkedése, „úri középosztály” megjelenése – idézte elő. Hatása az egyesület életében, egy helyi pártalakítási bonyodalom során, „mini rengés” formájában drámai módon jelentkezett, leszakítva a tagság egy részét, mert 1901-ben egyszerre 24 fő (11 %) lépett ki az egyesületből.⁷³ Ugyanis a társadalmi-gazdasági modernizáció nyomán fellépő szociális gondok hatására felerősödött radikális és szocialista eszmék térnyerése, valamint a gondolkodásban ugyancsak felerősödött racionalizmus vallásos hitet gyöngítítő következménye az egyesületben éppen a lesüllyedő rétegek – elsősorban kisiparosok és kiskereskedők – körében fejlette ki áldatlan hatását, mert útkeresésük során eltántorította, ill. távol tartotta őket egy konzervatív katolikus egylettől. Majd az ezek után hamarosan következő évek történelmi eseményei (gazdasági válság, világháború, Trianon) pedig csak újabb lökést adtak ennek a változásnak, hiszen azok ismét leginkább iparosmesterek és kereskedők egzisztenciáját viselte meg legjobban. Ugyanakkor a városnak éppen a modernizáció hatására beinduló fejlődésével – az intézmények és gyárak hivatalnok/tisztviselő, értelmiségi gárdájának növekedésével – együtt járt azok számának növekedése is, akik körében alapvető egzisz-

⁷³ Az eset részletesebb leírásával az V. fejezetben foglalkozom majd.

tenciális érdekként adódott egy lojális magatartás, hogy az uralkodó keresztény-nemzeti eszmék megjelenése idején tagja legyen egy katolikus egyletnek. Ez a helyzet pedig a létszám bővítésének lehetőségét kínálta. Az egylet gyors alkalmazkodó képességét jelenti, hogy meg is ragadta ezt a történelmi létszámbővítési lehetőséget és ezzel tömegbázisa 1925-ben már erre a társadalmi rétegre helyeződött át.

Érdekességként megemlíthető, hogy amíg az 1891-es tagságban nem voltak gazdapolgárok, itt az 1925-ös névsorban már négy fő esetben ilyen megjelölést találunk.⁷⁴ Közülük egy választmányi tagként bekerült a vezetőségbe is.

Az értelmiségiek (pap, tanító/tanár, tisztviselő/hivatalnok, ügyvéd, orvos) csoportja 69%-os aránya, mely az 1891-es adatnak (41%) több mint másfélszerese, jól jelzi azt a tényt, hogy az egylet valójában elérte azt a célját, hogy a közélet hatékony alakítása érdekében egy magasabb műveltségű „katolikus intelligencia” gyűjtőhelye legyen.

Érdeemes a foglalkozási arányokat az 1925-ös vezetőség (tisztikar és választmány) esetében is megvizsgálni. Az 5. számú táblázat alapján azt látjuk, hogy a papok jelenléte a vezetésben (10%) visszaszorult az 1891-es helyzethez (41%) képest. Ezzel megváltozott a pap-tanító páros vezetési modell is. Az 1925-ös 62 fős vezetőségében csak 6 pap kapott megbízatást. A papok kiszorultak a vezetésből, helyüket a tisztviselő/hivatalnok csapat vette át. Tanító/tanár (15 fő) valamint hivatalnok/tisztviselő (21 fő) együttes kereken 58%-át adta a vezetőségnek.

A vizsgált két tagnévsor elemzésével két jellemző időszakban sikerült az egylet foglalkozás szerinti társadalmi beágyazódását feltárni. Az 1891-es névsor alapján arra következtethetünk, hogy a katolikus olvasóegylet kezdeti tömegbázisát kereskedők és iparmesterek adták. Az 1925-ös névsor pedig már az egylet nagy történelmi változások és viharok (kapitalizálódás, világháború, Trianon) utáni új államberendezkedésnek megfelelően kialakult társadalmi beágyazódását mutatja. A tömegbázis szerepét betöltő hivatalnokok és tisztviselők hada kiegészülve a papok, tanárok, tanítók, ügyvédek, orvosok számával egy erős értelmiségi csoportot alkotott. A vezetőségben is lezajlott egyfajta változás, a prímet itt is az értelmiség vette át. Mindezek pedig lehetővé tették, hogy az egylet modern katolikus kultúrházat hozzon létre és működtessen, elérve ezzel a célkitűzésekben megfogalmazott igények kielégítésének azt a legmagasabb hatékonyságát, mely meghozta számára a „virágkort.” Ezt a témát a következő és egyben utolsó V. fejezetben az egylet működésének kiértékelése és jellemzése kapcsán érintem majd.

⁷⁴ Friedl Lőrincz, Hofer Károly, vitéz Hófalvy János, Kinzl József.

A *Soproni Szemlében* a kártyafestő Unger Mátyást (Mathias) 1938-ban győri kártyafestőként említik.² A tanulmány szerzőjének kutatásai szerint a régi polgárcsaládból származó Unger Sopron szülötte volt, ahol különösen sok helyi kártyakészítő élt.

Sopron történetében sok olyan Unger nevű család fordult elő, akik gyakran nem is álltak rokoni kapcsolatban egymással.³ Az itt említett Unger család egyike volt a legrégebbi polgárcsaládoknak és már az anyakönyvezés 17. századbeli megkezdése előtt Sopronban élt (1. kép: Családfa). Polgárcsaládok ilyen hosszútávra visszanyúló családfája viszonylag ritka jelenség.⁴ Az Unger név viselőinek esetében olyan később németesített magyarokról van szó, akik már a 16. században a városban éltek. A származási nevet és exonímát jelölő, német eredetű Unger (Hunger) szót a 19. századtól kezdődően a növekvő magyar nemzeti öntudat miatt egyre inkább idegennek tekintették.⁵ További források azt mutatják, hogy Házi Jenő soproni polgárcsaládokról szóló művében külön szereplő Unger György (Georg) és az azonos nevű fia vonalai kapcsolódnak egymáshoz, és az apa már a 16. században Sopronban élt.⁶

A jelen tanulmány a szerző publikációinak, valamint saját kutatásain alapuló, *Egy polgárcsalád a reformkorból: Az Ungerek, kártyakészítők és művészek* című. 2010-ben a mai Rómer Flóris Múzeumban, Győrött megrendezett kiállításának kibővítése.⁷ Ezidáig a

¹ Fordította és lektorálta: Szala László.

² *Kolb Jenő*: Régi játékkártyák és kártyafestők Sopronban. In: *Soproni Szemle* 2 (1938) 1–2. szám, 52–65, itt: 59. Nagyon köszönöm dr. Turbuly Évának és dr. Németh Ildikónak, hogy átküldték a tanulmány szövegét és útmutatást adtak a GYMSM Soproni Levéltárában való kutatáshoz 2007 tavaszán. *Kolb Jenő*: Régi játékkártyák – Magyar és külföldi kártyafestés XV–XIX. század. H.n., 1939.

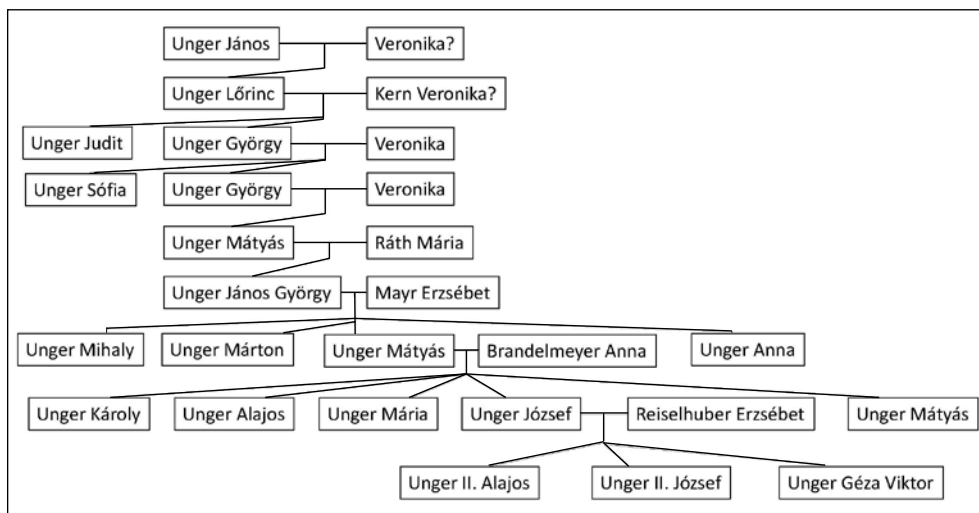
³ *Házi Jenő*: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. I–II. Budapest, 1982, No 903 (a továbbiakban Házi 1982).

⁴ *Bácskai Vera*: Városok Magyarországon az iparosodás előtt. Budapest, 2002.

⁵ *Maitz Péter – Farkas Tamás*: Der Familienname als Nationalsymbol: Über den Untergang deutscher Familiennamen im Ungarn des 19. Jahrhunderts. Zeitschrift für germanistische Linguistik. Berlin 36 (2008), No. 2, 163–196.

⁶ *Házi* 1982, No 11043, No 10991. Az Unger vezetéknev már 1379-ben megjelenik az első telekkönyvben, ld. *Házi Jenő*: Az 1379. évi soproni telekkönyv. In: *Soproni Szemle* 12 (1958), 2. szám, 105–118, itt: 112.

⁷ *Wunderlich, Claudia*: Eine ungarische Kartenmaler- und Künstlerfamilie: die Győrer Unger. In: Arrabona Múzeumi Közlemények (a továbbiakban Arrabona) 48 (2010), 2. szám, 139–158 (a továbbiakban Wunderlich 2010). *Wunderlich, Claudia*: The Ungers: A 19th-century playing-card making family in Győr, Hungary. In: *The Playing-Card – Journal of the International Playing-Card Society*. London, 40 (2011), No. 2. 112–138 (a továbbiakban Wunderlich 2011). *Wunderlich, Claudia*: The iconography, design and manufacture of the 19th century playing-cards by the Unger family from Győr. In: *Acta Ethnographica Hungarica* Budapest, 57 (2012), 263–284 (a továbbiakban Wunderlich 2012a). *Wunderlich, Claudia*: Későnazarénus, késő romantikus és kártyatervező: a Kupelwieser-tanítvány Unger Alajos újrafelfedezése.

1. kép. Az Unger család családfája

művészek és kézművesek alkotásai, valamint családjuk álltak a Hobsbawm-i értelemben vett „hosszú 19. század” fókuszában.⁸ A kártyakészítők Magyarország kártyatörténetének minden alkotásában megtalálhatók.⁹

Az eddig elsőként ismert ő, Unger János (Johann) polgár fia, aki 1614.05.09-én Sopronban tette le a polgáreskü, 1622.05.02-án külső tanácsos lett és 1634-ben halt meg.¹⁰ 1615-ben feleségül vett egy Veronika nevű hölgyet. Fia, Lőrinc (Lorenz) 1628-ban kérte apját, hogy feleségül vehesse Andreas Kern lányát, akit szintén Veronikának

In: Arrabona. 50 (2012), 2. szám, 135–188 (továbbiakban Wunderlich 2012b). Wunderlich, Claudia: The influence of Nazarene art on the development of Hungarian National art and the crafts. The academic painter Alajos (Alois) Unger (Bap. Győr, 29 Oct 1814–Győr, 28 Dec 1848). In: Barna Gábor – Povedák Kinga: Lelkiségek, lelkeségi mozgalmak Magyarországon és Kelet-Közép Európában. Szeged, 2014. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 42; A vallási kultúrákutatók könyvei 10., 325–351. Wunderlich, Claudia: Unger Alajos (1814–48) Vajk megkereskedése képe és története. In: Csorba, Edit – Tóth Zoltán András: Száz éve közösségként. Emlékkönyv a Budapest-rákosligeti Magyarok Nagyasszonya plébániatemplom megáldásának centenáriuma alkalmából. Budapest, 2015. CD-melléklet (továbbiakban Wunderlich 2015), ld. még Szabó László Attila: Templomunk művészettörténeti értékei. In: idem. 47–64 (továbbiakban Szabó 2015). Kiállításmustra: Egy polgárcsalád a reformkorból: Az Ungerek. In: Kisalföld 2010.09.13. 65. évfolyam, 11. szám 213. Vö.: Wunderlich, Claudia: Eine alte Ödenburger Bürgerfamilie namens Unger – ihre Geschichte vom 16. bis ins 20. Jahrhundert. Working paper. Hochschule Würzburg-Schweinfurt, 2020. URN: urn:nbn:de:bvb:863-opus-18078 (letöltve: 2022. 04.03.). Mindenkinek hálásan köszönöm, aki támogatta a kutatásomat. Külön köszönet illeti Prof. Dr. Barna Gábort, Dr. Györgyi Erzsébetet és férjemet, Prof. Dr.-Ing. Jürgen Wunderlichet, valamint más családtagjaimat a témához kapcsolódó információikért.

⁸ A családtagok művei már néhány kiállítás során láthatóak voltak Magyarországon különböző városokban.

⁹ Vö. például Kolb 1939.

¹⁰ Házi 1982, No 10989.

hívtak. Tőle ismerjük az 1657-ből származó hagyatéki iratanyagot.¹¹ A felesége halála után 1658-ban János ismét egy Veronika nevű hölgyet vett feleségül.¹² János polgár volt, de a polgárkönyvben nem szerepelt.¹³ 1667-ben megfogalmazta végrendeletét, a Szélmalom-utcai házát 1668-ban 300 forintra és egy dukátra értékelték. Már a 16. században éltek a közelben Unger-családok: Tamás (Thomas) és Mihály (Michael), így itt rokoni kapcsolat feltételezhető.¹⁴ Lőrincnek első feleségétől egy Judit nevű lánya, és egy György (Georg) nevű fia született, aki 1677.02.02-án a polgárjogot kapott.¹⁵ Ő már 1672-ben ol-tárhoz vezetett egy Veronikát.¹⁶ 1706.05.13-án temették el.¹⁷ Itt ér véget Házínál az egyik Unger-vonal.

Az 1674.08.18-án megkeresztelt Unger György (Georg) – akinek a nevét nem jegyezték fel a polgárkönyvbe – a jelek szerint a fia volt.¹⁸ Házi megemlíti Veronika, az édesanya végrendeletét 1725-ből.¹⁹ Eszerint az ifjabb Györgynek volt egy Zsófia nevű lánytestvére, aki Wolf András (Andreas) házas zsellérnek (*inquilinus*) volt a felesége. 1712-ből származó házassági bejegyzésükben szülőként Veronika és Unger György néhai polgár (*gewester Bürger*) szerepel.²⁰ György esetében a fent említetttről van szó.²¹ Ezek az adatok megegyeznek a Rákóczi utca 43. szám alatt található ház tulajdonosainak adataival.²² Az ifjabb György szintén egy Veronika nevű hölgyet vett feleségül – ez akkoriban egy szokatlanul kedvelt név volt az Unger-feleségek számára. Fiúk, Mátyás (Mathias) 1724.10.18-án tette le a polgáreskü.²³ 1720.11.01-én felesége, Rath Mária (Maria) egy házasságon kívüli fiút szült, János Mátyást (Johann Mathias), ami miatt 10 forint büntetést kellett fizetniük.²⁴

¹¹ MNL GYMS SL Prot. 1015/a–28. p. 195, 197. Szerk: *Grüll Tibor et al.*: *Lesestoffe in Westungarn I*: Sopron (Ödenburg) 1535–1721. Szeged, 1994. 231/338.

¹² Evangélikus Házassági Anyakönyv, Sopron (továbbiakban AK Sev), 1658/5/47. Az anyakönyvek a mindenkori egyházi létesítményekben és az Utolsó Napi Szentek Kutatóközpontjaiban (Mormonok) kerültek megtekintésre (A létesítmény minden dolgozójának köszönöm, hogy rendelkezésemre bocsátották az anyagokat), elsődlegesen, de a www.familysearch.org, www.data.matricula.online.eu és a www.martinus.at címekről is lehívásra kerültek. (Anyakönyvek esetében az első megadott szám az évszám után az oldalszám, a második a bejegyzés folyószáma.)

¹³ *Házi* 1982, No 10990.

¹⁴ *Házi* 1982, No 10953, No 10954.

¹⁵ Házassági AK Sev, 1662/111/4, *Házi* 1982, No 962, No 10991. Eddig nem volt arra magyarázat, hogy egyikük az az Unger György volt-e, aki az első kávét főzte Sopronban, vö.: *Csatkai Endre*: *Az első soproni kávéházak*. In: *Soproni Szemle*, 11 (1957). 145–146, itt: 146.

¹⁶ Házassági AK Sev, 1672/124/26.

¹⁷ Halotti AK Sev, 1706/229/5.

¹⁸ Születési AK Sev, 1674/178/50, *Házi* 1982, No 11043.

¹⁹ MNL GyMSM SL U fasc. 2, 40., halotti AK Sev, 1725/143/9.

²⁰ Házassági AK Sev, 1712/124/5.

²¹ *Házi* 1982, No 10991.

²² *Thirring Gusztáv*: *Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig*. Sopron, 1941. a. 87 (továbbiakban *Thirring* 1941).

²³ *Házi* 1982, No 11044.

²⁴ Születési AK Sev, 1720/148/132, *Házi* 1982, No 11044.

Mátyás 1733.04.13-án halt meg. Fia, János György (Johann Georg) 1769.04.27-én lett polgár.²⁵ Már 1760.04.21-én házasságra lépett Rozinával (Rosina), a fent említett Unger Judit özvegyének leszármazottjával.²⁶ Később külső tanácsos lett.

Unger János György második felesége Mayr Erzsébet (Elisabeth) volt.²⁷ A két legidősebb fiúk nem szerepel a soproni anyakönyvekben, de az 1804.02.29-én soproni polgárrá vált Unger Mihály (Michael) 1799.11.21-i házassági bejegyzésében, születési helyként Malomházát/Kroatisch Minihofot adták meg.²⁸ 1786-ig János György valószínűleg visszatért Sopronba, mivel született ott egy újabb fia; 1798-ban tűnik fel először a Halász utca 1. szám alatt található ház tulajdonosaként, ami Mayer Lipót (Leopold) özvegyéé volt.²⁹ Egy Mayer Lipót nevű polgár neve van bejegyezve a halotti anyakönyvbé 1784.10.05-i dátummal.³⁰

Az 1723.02.17-én megkeresztelt, és 1800.02.06-án 76 éves korában elhunyt Unger János Györgynek hat gyermeke született második házasságából eddigi ismereteink szerint.³¹ Közülük Mihály, Márton, Mátyás és Anna megérték a felnőttkort, így közelebbi részleteket is ismerünk az életükkel kapcsolatban.

Anna 1810.02.13-án hozzáment a Sopronban, 1778.03.05-én megkeresztelt és 1853.06.03-án elhalálozott „viceprovisor“ Ofner Lőrinchez (Lorenz), aki 1808.04.23-án kapta meg a soproni polgárjogot.³² Az esküvői tanúk Rách Ferenc (Franz) szenátor és Morenich Gáspár (Kaspar), az akkori polgármester, voltak.³³ Anna férjét 1817-ben belső tanácsossá választották, 1828-ban pedig polgármester-helyettesé. A házaspár először Esterházy fejedelemtől vásárolta meg a Halász utca 8. szám alatti házat, mielőtt 1830-tól a Szent György utca 10. szám alatti, a templommal szemközt álló ház tulajdonosaként tűntek volna fel.³⁴ Több gyermekük is megérte a felnőttkort, fiaik a győri akadémiára jártak és hivatalnokok lettek. Közülük az egyik Nepomuki János (Johann Nepomuk) (1829-1908) volt.³⁵ Miután Sopronban kijárta az iskolát, *stip[endiium] extraord[inarium]* mal, azaz különleges ösztöndíjjal tanult 1846-ban és 1847-ben az akadémián Győrött.³⁶

²⁵ *Házi* 1982, No 11045.

²⁶ Házassági AK Sev, 1760/241/22.

²⁷ Házassági AK Sopron Szent Mihály (továbbiakban SSzM), 1810/1.

²⁸ Házassági AK Pest Terézváros (továbbiakban PTv), 1799/227, *Házi* 1982, No 11047.

²⁹ Születési AK SSzM, 1786/77, *Thirring* 1941. 182. A házzal kapcsolatosan I. a városi térképet isató: *Jankó Ferenc et al.*: Magyar várostörténeti atlasz 1./Hungarian atlas of historic towns no. 1. Sopron. Sopron, 2010.; *Thirring Gusztáv*: Sopron városa a 18. században. (Népesedés- és gazdaságtörténeti tanulmány). Sopron, 1939, 353.

³⁰ Halotti AK SSzM, 1784/454, *Házi* 1982, No 7614.

³¹ Születési AK Sev 1723/189/29; halotti AK 1800/126/26.

³² Ld. 26. jegyzet, *Házi* 1982, No 8413, születési AK SSzM, 1778/278, halotti AK 1853/26/137, *Házi* 1982, No 8415.

³³ *Házi* 1982, No 7983.

³⁴ *Thirring* 1941, 11, 188.

³⁵ Születési AK SSzG 1829/90.

³⁶ *Juhász* 2017, 557.

A Sopronban lévő Szent Mihály temetőben álló sírköve szerint magyar királyi postavezető volt és 1908-ban halt meg Sopronban.³⁷ 1889-ben az *Oedenburger Zeitung* arról számolt be, hogy megkapta az Arany Érdemkeresztet a koronával.³⁸ Felesége, Anna (1844-1923) született Zettl volt, aki abból az ecetgyáros családból származott, amely a Zettl-Langer Gyűjteménytgalapította Sopronban.³⁹ Ezt az Ofner családot Gustáv (Gustav) Zettl is említi a naplójában.⁴⁰

Unger János György egyik fiát, Unger Mihályt (Michael), aki 1804.02.29-én szerezte meg a polgárjogot, Házi földművelőként említi.⁴¹ Kitanulta a mészáros szakmát, és a házassági anyakönyv szerint 24 évesen, 1799.11.21-én feleségül vette Pesten az öt évvel fiatalabb Floxberger (Flachsberger) Annát.⁴² Annát 1777.01.27-én Pesten keresztelték és 1826.09.23-án halt meg Sopronban.⁴³ Mihály 1809-ben József (Joseph), Mátyás (Mathias) Schönherr polgár és molnár fia keresztelési tanújaként tűnik fel, mint vendéglős Czenk-en, azaz Kiscenken/Kleinzinkendorf-ban. Majd egy későbbi keresztelőn is szerepel a neve: 1812-ben a polgár- és molnár családból származó Anna Borbála (Anna Barbara) Vograndl keresztelőjén.⁴⁴ A pár két lánya érte meg a felnőttkort: az 1800.10.05-én Pesten megkeresztelt Erzsébet (Elisabeth) és az 1804.06.19-én Sopronban keresztelt Anna Borbála (Anna Barbara).⁴⁵ Erzsébet 1822.11.12-én hozzáment egy vendéglős fiához, a 27 éves, Pécsen született Spendling Andrásához (Andreas).⁴⁶ A nagybátyja, Ofner Lőrinc tanácsos volt a tanúja. Az 1828-as soproni népszámlálás szerint András akkoriban sörkimérőként (*cerevisia epocilator*) dolgozott Sopronban.⁴⁷ A házaspárnak két gyermeke született: Ferenc Xavér (Franz Xaver, megkeresztelték 1828.05.05-én) és Rozina (Rosina, megkeresztelték 1829.06.08-án).⁴⁸ Nem sokkal a születésük után áttelepültek Győrbe, ahol András 1838.09.19-én letette a polgáresküet és kávéházat üzemeltetett.⁴⁹

³⁷ Gyászjelentése: Országos Széchényi Könyvtár, s.v. Ofner Johann Nepomuk 1908.

³⁸ *Oedenburger Zeitung* (továbbiakban OeZ). *Oedenburger Zeitung* | DiFMOE: Digitale Bibliothek: Lokalnotizen. Allerhöchste Auszeichnungen. 1889.03.29., 22. évfolyam, 73. szám 3. Lokalnotizen. Ueberreichung der Allerhöchsten Auszeichnung. 1889.04.05. 22. évfolyam. 79. szám. 3. (hozzáférés: 2022.04.03.)

³⁹ Vö.: *Langer Robert: 150 éve született Zettl Gusztáv*. In: *Soproni Szemle* 56 (2002). 2. szám, 146–161.

⁴⁰ U.a., 49. Nagyon köszönöm Langer Ágnesnek a német nyelvű szöveget. Anna és Nepomuki János 1865.01.28-án házasodtak össze, ld. házassági AK SSzM 1865/47/7.

⁴¹ *Házi* 1982, No 11047.

⁴² Házassági AK PTv, 1799/227.

⁴³ Születési AK Pest Belváros (továbbiakban PB), 1777/146; halotti AK SSzM 1826/200.

⁴⁴ Születési AK SSzM, 1809/291, 1812/29.

⁴⁵ Születési AK PTv, 1800/104, születési AK SSzM, 1804/247.

⁴⁶ Házassági AK SSzM, 1822/49.

⁴⁷ Vagyonösszeírás Sopron 1828, 16. ház.

⁴⁸ Születési AK Sopron Szent György (továbbiakban SSzG), 1828/7, 1829/86.

⁴⁹ Győr Városi Levéltár (továbbiakban GYVL), 1056 Győr szabad királyi város tanácsának iratai ff) Új polgárok könyve (Album neocivium), *Jerfy Géza*: Győr város utolsó országgyűlési követe a pozsonyi diétán. In: *Győri Szemle*. 2 (1931), 247–317, itt: 259.

Erzsébet 1848.12.25-én halt meg.⁵⁰ Fia, Ferenc Xavér, aki 1839-től a bencés gimnázium növendéke volt és az első évben filozófushallgatóként és papnövendékként az akadémiára járt Győrben, néhány hónappal az anyja előtt halt meg.⁵¹ Az özvegy Spendling András később visszaköltözött Sopronba, ahol 1869.11.02-án 77 évesen halt meg.⁵²

Unger Anna volt az, aki Pesten világra hozott egy házasságon kívül született fiút Krausz János (Johann) nemes származású özvegyembertől, a városi telekkönyv vezetőjétől, akit 1833-ban kereszteltek meg, majd 1834. évi házasságkötésük után még két fiút szült neki.⁵³ A 1834.11.29-én keresztelt Antal (Anton) élte meg a felnőttkort.⁵⁴ Unger Anna férje már 1839-ben meghalt.⁵⁵

Unger János György másik fia Márton (Martin) volt, aki 1801.05.20-án lett polgár.⁵⁶ Az idősebb Rupprecht Zsuzsannát (Susanna) vette feleségül, aki Allgeyer Andrásnak (Andreas) volt az özvegye, aki Kelénpaták (Klingenbach) községben a város kocsmáját bérelte.⁵⁷ Az asszony 1798-ban már egyedül élt, és a Sas tér 4. / Bécsi utca 1. szám alatti ház tulajdonosa volt Sopronban, ahol aztán Unger Mártonnal haláláig lakott.⁵⁸ Megemlítik őket a Geiger krónikában, mint a krónikáiró szomszédait, és a Geiger család gyermekeinek keresztszüleit.⁵⁹ Zsuzsanna 1829.07.16-án, 78 éves korában hunyt el. Unger Márton 1830.01.17-én kötötte második házasságát Stohr Anna 46 éves özvegyasszonnyal, leánykori nevén Donnerrel.⁶⁰ Ekkor vásárolta meg a Sas tér 7. szám alatti házat.⁶¹ Néhány hónappal később, március 29-én Márton meghalt, majd második felesége is

⁵⁰ Halotti AK Győr Belváros (továbbiakban GyB) 1848/62.

⁵¹ A Győri Bencés Gimnázium Évkönyve (továbbiakban ÉBGymGy) 1839, Grammaticae anno 1, Dr. Kovács Pál Könyvtár és Községi Tér, Digitális Könyvtár, www.edok.gyorikonnyvtar.hu (továbbiakban Digitális Könyvtár Győr). *Juhász Réka Ibolya: A győri felsőoktatás intézményeinek hallgatói 1719–1852. Felsőoktatástörténeti kiadványok, új sorozat 13.* Budapest, 2017. 568 (a továbbiakban Juhász 2017), halotti AK GyB 1848/54.

⁵² Halotti AK SSzM, 1869/416.

⁵³ Vö.: *Dorflinger, Joseph Andreas (von): Wegweiser für Fremde und Einheimische durch die königl.-ung. Freystadt Pesth. Pest, 1827.* 230. (a továbbiakban Dorflinger 1827), születési AK PTV, 1833/363, házassági AK PTV, 1834/89.

⁵⁴ Születési AK PTV, 1834/92.

⁵⁵ Halotti AK PTV, 1839/89; *Tóth Árpád: Hivatali szakszerződés és a rendi minták követése: Pest városi tisztviselői a reformkorban.* In: *Tanulmányok Budapest Múltjából* 25. (1996), 27–60. itt: 53, 56, 59.

⁵⁶ *Házi* 1982, No 11046.

⁵⁷ Házassági AK SSzM, 1801/69Ld. *Hárs József: Geigerék színes krónikája – kosárfonók várostörténete a 19. század Sopronában.* Kézirat a „Szülőföldünk 2008” megyei versenyre. 6f (a továbbiakban Hárs 2008). Letöltve 2020.04.9.: <https://sopronanno.hu/sites/default/files/dokutar/geigerek-szines-kronikaja-sopronanno-dokutar.pdf> (letöltve: 2022.04.03.), ugyanehhez a krónikához: *Hárs József: Kérdőjelek a Geiger-kronika körül.* In: *Soproni Szemle* 63 (2009), 3. szám, 326–344.; *Kempelen Béla: Magyar nemes családok, 9. kötet.* Budapest, 1915. s.v. Rupprecht (virtusologia), *Házi* 1982, No 76.

⁵⁸ *Thirring* 1941, 128, *Thirring* 1939, 328.

⁵⁹ Ld. *Hárs* 2008, 6–8.

⁶⁰ Halotti AK SSzM, 1829/240, házassági AK SSzG, 1830/141.

⁶¹ *Thirring* 1941, 129.

elhunyt 1846.08.10-én.⁶² A soproni születési bejegyzések közt nem szerepelt gyermek Unger Mártontól, de a győri akadémián mégis feltűnik egy soproni származású Unger János (Johann), Márton fia, „contraagens officii pupillarii”, ugyanaz a foglalkozás megnevezés, mint második házasságkötésének bejegyzésében. Emiatt valószínűleg ugyanarról az emberről van szó. Kutatásunk során megállapítottuk, hogy az 1812.11.10-én, feltételezhetőleg házasságban született „Johann Baptist Martint” (János Keresztély Márton), aki Martin Unger, „Bürger von Raab” (győri polgár) és Donner Annának, a győri Georg (György) Donner aus Raab lányának fia volt, Bécsben keresztelték meg.⁶³ Az említett személyről van szó. A fiú 1830-ban 18 éves volt és Győrben tanult jogot 1830-ban és 1831-ben.⁶⁴ Előtte a soproni gimnáziumba járt, ugyanabba az osztályba, mint a későbbi első győri fényképész Josef (József) Mayerhofer.⁶⁵ Szülei végrendelete szerint János Bécsben meghalt.⁶⁶

Habár Házi Martint földművelőnek nevezi, más forrásokban városi írnoknak és az árvaház igazgatójának (*Weisenvater*) nevezik.⁶⁷ Ezért feltételezhető, hogy ő is a győri akadémiára járt, és ezzel megszerezte a megfelelő képzettséget.⁶⁸

Unger János György fiatalabbik fia volt a kártyakészítő id. Unger Mátyás (Mathias). 1789.05.29-én keresztelték.⁶⁹ 1811.01.22-én Sopronban feleségül vette Annát, Brandelmayer Ferenc (Franz) kefekötőmester és polgár és Anna Rosenberger lányát.⁷⁰ Az esküvői tanúk közt található *senator* Rách Ferenc Xavér, aki Rách András (Andreas) és Unger Rozália (Rosalia) fia volt.⁷¹ Mivel Unger Márton fent említett végrendeletében unokatestvérként említi az özvegy Franziska Mandlt (Mantel), született Ráchot, itt nyilvánvalóan rokoni kapcsolatról van szó.⁷²

⁶² Halotti AK SSzM, 1846/139, 147.

⁶³ Születési AK Bécs Wieden, 5. szám, 1812/280.

⁶⁴ *Juhász* 2017, 420.

⁶⁵ A Soproni Bencés Gimnázium Évkönyve, 1826: Tanulói névsor Grammaticae Anno IV., Hungaricana, ld. még *Németh Ildikó*: Sopron középfokú és középszintű iskolái. Sopron, 2005. Dissertationes Sopronienses 1.

⁶⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Mgye Soproni Levéltára (a továbbiakban MNL GYMSM SL): Sopron Város Tanácsának iratai 1526–1848: Acta Politica et Oeconomica 19. 1845–1847.1846./1347., 5412.; Unger Márton házának eladása: 1847/363/4239/229. Köszönöm a levéltár vezetésének az információkat.

⁶⁷ *Vö.: Thüring* 1941, 128, *vö.:* példaul *Juhász* 2017, 420, vagyonösszeírás Sopron 1828, 246. ház.

⁶⁸ *Juhász* 2017, 152.

⁶⁹ Születési AK SSzM 1789/114.

⁷⁰ Házassági AK SSzG, 1811/41, *Házi* 1982, No 1530, születési AK SSzM, 1761/67, *Házi* 1982, No 9014, házassági AK SSzM, 1783/7.

⁷¹ *Siebmacher, Johann*: J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordnet und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch genealogischen Erläuterungen. Vierten Bandes Fünfte Abtheilung. Der Adel von Ungarn sammt den Nebenländern der St. Stephans-Krone. Bearbeitet von Géza von Csergheő, Major a. D. (Heft 1 – 7 unter Mit-Redaction des Iván von Nagy.) Nürnberg, 1893. Bauer und Raspe., s.v. Rách; *Házi* 1982, No 8493.

⁷² Születési AK SSzG, 1814/133.

Az Unger házaspárnak Győrben öt gyermeke maradt életben. 1838.10.19-én meghalt Unger Mátyás felesége, Anna, 1862.04.21-én pedig ő maga is.⁷³ A kártyakészítőket és az Unger család művészeit itt csak röviden említjük, hogy a *Soproni Szemle* egy későbbi tanulmányában tisztelegessünk előttük.

Unger Károlyt (Carl) 1812.10.10-én keresztelték meg Győrben Unger Mátyás első fiaként. Először az elemi és rajziskolába járt.⁷⁴ Végül – a legjobb tanulók közé („eminentes“) tartozva – a bencés gimnáziumba, majd a győri akadémiára járt, ahol a filozófián (1827/1828) és teológián kívül (1830-tól 1835-ig), két éven keresztül (1829/1830) jogot is tanult; Papnövendékként 1833-ban német egyházi szónok és kórházfelügyelő volt.⁷⁵ Azután tanárként töltött el egy évet a Barthodeiszky családnál, mielőtt 1835.10.14-én a győri dómban pappá szentelték, majd 1836 és 1842 között Sopronban élt káplánként.⁷⁶ 1842-ben túlélt egy súlyos betegséget, ami miatt siket lett és állítása szerint tovább szenvedett miatta:

... [M]orborum vi corpore et mente fractus, surditie non levi in cura animarum contracta, spasma stomachi, et brachi sinistri dolorosa paralyisi penes iam iam deficientem oculorum aciem gravatus, cum inde a spatio 5 mensium insanabile malum stomachi cum perdurante non exigua capitis adflictione pari gressu procedens[...] ...

Emiatt, és mert édesanyjától epilepsziás rohamokat örökölt, 1859.11.07-én levéltárosként vissza akart lépni és nyugdíjba szeretett volna vonulni:

Illustritatis Vestiae Episcopalis prevolatis, officium meum archivarii cum benigno indultu in manus Illustritatis Vene Episcopatus reverentur resigno, aequam pensionem tristibus meis circumstantiis valetudinensiis pecuniuriisque adproportionatum humillime efflagitans eo praecipue memorato, quod quamvis cursum nonnisi 22 annorum non tam meritis plenum, quam miseris ob hereditarius potissimum matris meae epilepticae reliquius in me devolutas abundantem in conereditis officiis, toto tamen servitii mei tempore diversis licet malis correptus, officio pro viribus meis non defuerim.

Ezt a kérvényt Simor János győri püspöknek írta, aki azonban ezt visszautasította:⁷⁷

⁷³ Halotti AK GyB, 1838/311–11/341, *Wunderlich* 2010, 142, halotti AK GyB, 1862/29/53. Lehetséges, hogy az eladás alapvetően id. Unger Mátyás tulajdonára vonatkozott, vö.: GYVL IV. 1203 Győr szabad királyi város tanácsának iratai 1862 I 862/7. A hozzátartozó iratok a levéltár szerint mégsem voltak megtalálhatóak. Szívből köszönöm a vezetésnek az információkat a hivatkozásokhoz.

⁷⁴ Születési AK GyB 1812/78, *Wunderlich* 2010, 143. A Győri Nemzeti Rajziskola története, ld. *Ruby Miroszláv*: A Győri Nemzeti Rajziskola története, Győr, 1894.

⁷⁵ ÉBGimGy 1822–1828 (Digitális Könyvtár Győr); *Wunderlich* 2010, 143, *Juhász* 2017, 392. A bencés gimnázium történetéhez, ld. *Joó Gábor*: A győri bencés gimnázium és rendház története. Győr, 1996.

⁷⁶ Vö.: *Kempelen* 1911, s.v. Barthodeiszky, *Baranyai Lenke*: A Barthodeiszky család története. Sopron, 2020. Beled Város Önkormányzata. Győr Egyházmegyei Levéltár Püspöki levéltár (továbbiakban GyEL PL) Album sacerdotum almae Dioecesis Jaurinensis 160./Unger Carolus, *Csillag Dóra*. Életrajzi Adattár. In: *Perger* (2017). 257–276, s.v. Unger, Károly (továbbiakban Életrajzi Adattár).

⁷⁷ Egyházmegyei Levéltár – Győr. A győri püspökség levéltára. (továbbiakban GyEL PL) Protocollum 1859/8-317, 1774-4

Supplicanti aram declaravi, me illius utili opera porro uti velle, et antestum fore, si tantum, quantum vires admiserius. Laboraverit, mihi porro fixum esse, quamprimum fierit potuerit. Actuarium officii nominare qui labores cum archivario partiat. Eis declarationi supplicans ultro acquiescit. Hinc ad acta.

Károly betegségénél tifuszról, vagy koleráról volt szó, amelyeknél a fenti panaszok léphettek fel következményként.⁷⁸ 1845-ig megpróbálta magát kikezelni. Abban az évben belépett a püspöki kancelláriába kancelláriai hivatalnokként. 1848-tól 1850-ig levéltáros volt, de tevékenységét 1850-től mégis fel kellett függesztenie 1857-ig.⁷⁹ Csak 1857-ben, illetve 1858-ban lett újra kancelláriai hivatalnok Simor János mellett, és levéltáros, amely pozíciót nyugalmazásáig, 1873-ig megtartotta.⁸⁰ Papi arany jubileumának beszámolója, illetve a helyi és országos lapok megemlékezései szerint nyugdíjasként továbbra is aktív maradt a püspöki hivatalnál és a levéltárnál. 1873-ban tagja lett a Szent László Papi Társulatnak (*Collegium St. Ladislai*).⁸¹

Károly 1850-től a győri Apátúr-házban élt családjával, azután a testvérénél, Józsefnél, mielőtt lakcímként a püspöki palotát adta volna meg.⁸² 1875-ben kinevezték a Johanna Wolf által alapított János Kápolna rektorává, ami a régi Rábca feletti hídnál („ad pontem Rábca”) állt.⁸³ Fivérével, Mátyással beköltözött a mai Ráth Mátyás tér 4. szám alatt álló kis házba (2. és 3. kép). Károly 50. papi jubileumáról és az azzal egybekötött ünnepi szentmiséről az Orsolyita Templomban 1885-ben megjelent egy újságcikk, amely szerint az ünnepelt elismert, tőzsgyökeres polgárcsaládból származott, illetve maga is ismert és elismert személyiség volt.⁸⁴ A neve a jótévők közt is újra felbukkan.⁸⁵

⁷⁸ Vö.: Weigl, Andreas: Cholera: Eine Seuche verändert die Stadt. Beiheft zu den Wiener Geschichtsblättern 2018. 8.

⁷⁹ GyEL PL Album sacerdotum almae Dioecesis Jaurinensis 60. Unger Carolus, Életrajzi Adattár 2017, s.v. Unger, Károly, ld. még *Wunderlich* 2010, 143.

⁸⁰ u.a.

⁸¹ Gyászrovat. Meghaltak. In: Budapesti Hírlap. 1895.01.09. 15. évfolyam, 9. szám 8. Todesfall. In: OeZ, 1895.01.10. 28. évfolyam. 8. szám 2, GyEL PL Collegium St. Ladislai. In: *Visitationes canonicae*. 85. kötet (nagyon köszönöm Vájk Ádámnak az információt), 1872, Győri káptalan és székesegyház, 246–253.

⁸² GYVL IV. 1207 Győr város adópénztáranak iratai 1861, GYVL.IV. 1207a Adókönyv Összeírasi és kivetési lajstroma. 1865 évre, 526. ház. Ld. még *Perger Gyula* (szerk.): *Mayrhofer József – Győr első fényképésze*. Győr, 2017, 135 (továbbiakban *Perger* 2017).

⁸³ GyEL PL Protocollum 1858/2983, október 01.; *Visitationes canonicae*. 85. kötet, 1872, Győri káptalan és székesegyház. Vö.: 81. jegyzet.

⁸⁴ Egy valódi jubileum, Győri Híradó, 1885.11.08. Győr. 2. évfolyam, 45. szám, 1.

⁸⁵ Példaül Litterae Circularis ad venerabilem clerum almae dioecesis jaurinensis dimissae anno domini. Győr egyházmegye. Győr, 1869. Viktor Sauerwein. 28, 101. Adakozás. Győr sz. kir. város árvizkárosultjai számára adakoztak: — Folytatás. — Szabó Márton ur ivén. Győri Közlöny 1883.02.11. 27. évfolyam, 13. szám, 2 (továbbiakban GyK), csak hogy két példát említsünk. 1841-ben már káplánként említik Sopronban a Mátyás emlékmű felállításáért való adományozóként, Slachta Etelkával együtt: *Zadjeli Slachta Etelka soproni naplója 1838–1842 / A napló szövege*. XI. kötet. Sajtó alá rendezte és jegyeztelte: *Csatkai Endre*. (Folytatás.) *Tavaszhó* (április). In: *Soproni Szemle* 4 (1943), 4. szám, 1–155. 483. végjegyzet.

2. kép. Unger Károly, Unger II. Alajos, ifj. Unger Mátyás kártyafestő, Győr 1875 körül, Skopáll József fényképész özvegye. Forrás: családi archívum.

Unger Mátyás másodszülető fiát, Alajost (Alois) 1814.10.29-én keresztelték.⁸⁶ Alajos akadémiai festő volt. Alajos 1848.12.28-án, a forradalom ideje alatt kolerában meghalt, nem úgy, mint fivérei, akik súlyos betegségeket éltek túl.⁸⁷ Lányát, Máriát (Maria) 1817.03.26-án Győrött keresztelték.⁸⁸ Mivel semmilyen ego-dokumentum nem maradt fenn róla, így a történelem számos láthatatlan asszonya közé tartozik. Egyébként Alajos nevű testvérének családi portréján ő is meg lett örökítve, és unokaöccseinek keresztanyja lett. Öccsével és édesapjával élt annak haláláig, ő pedig 1872.09.20-án hunyt el.⁸⁹

Unger Mátyás harmadik fia, akit 1820.02.17-én Józsefként (Joseph) kereszteltek, - ugyanúgy, mint bátyjai – először a Királyi Rajziskolába, majd pedig a bencés gimnázium-

⁸⁶ Születési AK GyB, 1815/106.

⁸⁷ Halotti AK GyB, 1848/63.

⁸⁸ Születési AK GyB, 1817/137.

⁸⁹ Halotti AK GyB, 1872/169/117.

3. kép. A Nepomuki Szent János kápolna, Győr Újváros és a család kápolna melletti háza.
Forrás: <https://hellogyor.hu/helyszinek/nepomuki-szent-janos-kapolna/>

umba járt.⁹⁰ Aztán kereskedőnek tanult – ami azért is volt kézenfekvő, mert a kártyakészítők gyakran tartoztak a kereskedő céhhez, ha nem volt más kártyakészítő a városban.⁹¹ Az 1840-es években újra és újra feltűnt a városban az 1850-ben, Bécsben tartott házasságkötéséig: az 1729-ben, Bécsben alapított Kranken-Hilfs-Confraternität für Handlungs-Commis (ma: Confraternität Magánkórház), az Alservorstadt 280. szám alatti (ma Skodagasse 32) Krankeninstitut für Handlungsdiener aktáiban többször is felbukkan egy Unger József nevű gondozott az 1840-es években, akiről valószínűleg szó van. Miután már másodszeri tartózkodása alatt 1841-ben összesen 12 napot töltött el ott, 1843.05.23-tól 07.01-ig szintén ott tartózkodott.⁹² Az intézet jó felszereltsége és az ellátás hozzásegítette a gyógyuláshoz, habár ő is – a fennmaradt szájhagyomány szerint – tifusztól szenvedett. Mindenesetre annyira kigyógyult a betegségből, hogy a következő években családot alapított és nagyon aktív üzletemberként dolgozott. 1850.01.27-én Bécsben feleségül vette az 1821-ben, Stockerau-Spillern-ben/Alsóausztriában keresztelt Elisabeth Reiselhubert,

⁹⁰ Születési AK GyB 1820/167, *Wunderlich* 2010, 143.

⁹¹ *Radau, Sigmar*: Sozialgeschichte und Zunftwesen der Kartenmacher im deutschsprachigen Raum. In: *Silvia Werfel* (ed.): Kultur- und Technikgeschichte der Spielkartenherstellung – Vorträge und Forschungsberichte der Jahrestagung des Internationalen Arbeitskreises Druckgeschichte, 27. bis 29. Oktober 2000 in Grevenmacher/Luxemburg. Mainz/Darmstadt, 2001. 78.

⁹² Vö. Wien Geschichte Wiki. https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/index.php?title=Wien_Geschichte_Wiki&oldid=393422, s.v. Confraternität, Bécs Városi- és Megyei Levéltár 2.9.1.16, Confraternität 1729–1938, Drittes Protokoll aller Begebenheiten des Handlungs-Krankeninstituts zur Wissenschaft unserer Nachkömmlinge wohlmeinend aufgezeichnet, ab 1833.

Andreas Reiselhuber lányát, aki – legalábbis tevékenységének utolsó éveiben – dohány-árusként dolgozott Bécsben, illetve annak az Elisabeth Syder-nek a lányát, aki 1870-ben a lányánál halt meg Győrben.⁹³ A párnak hét saját gyermeke született. Közülük három fiú érte meg a felnőttkort, illetve egy nevelt lányuk. A Mayerhofer József által készített képen nagy valószínűség szerint Unger Erzsébet látható a családi archívumban szereplő más képek ábrázolásainak nagy hasonlatossága miatt.⁹⁴

Unger József eleinte vászonkereskedőként tevékenykedett.⁹⁵ A cím, amin az üzlete 1870-ig megtalálható volt, a győri kórház igazgatójának és orvosának, Lumnitzer Károlynak (Karl) (1811–1884) a házában volt a Fehérvári út (ma Baross utca) 63. szám alatt.⁹⁶ Ezen kívül lisztkereskedő is volt, illetve a győri káptalanhoz tartozó rábapatonai vizimalom bérlője, melyet üzletársával, Anton Schaffnerrel, magas költségen renováltatott és 1863-tól 1865-ig bérelt, liszttermékeit pedig két nyelven hirdette a helyi győri újságban.⁹⁷ Ez a vállalkozása nem volt sikeres, többek közt az erősödő versenyhelyzet miatt, ami biztosan oka volt annak, hogy miért kezdett lottószelvényeket árulni a *Banque Populaire á Bruges* ügynökségeként bevételének növelése érdekében.⁹⁸ Schaffnerrel együtt Unger József tagja volt az 1856-ban alapított győri Kereskedői Gyűlésnek.⁹⁹ Nem ez volt az egyetlen tagsága: 1856-ban Unger József Győrből a pesti műegylet tagjaként tűnt fel.¹⁰⁰

Mindamellettt olyan sikeres volt, hogy 1857-ben még csak a 13. szám alatti házat tudta megvenni a Torony utcában (ma Arany János utca 7), az 1860-as évek elején viszont a szomszédos kettőt, a Torony utca 11. és 12. szám alattiakat is (ma Arany János utca 3-5).¹⁰¹ Az a körülmény, hogy az 1857-es népszámláláson egy szakácsnőt és egy dajkát

⁹³ Házassági AK Bécs, St. Florian Matzleinsdorf, 1850/24, születési AK Stockerau, 1821/33, ld. Adolph Lehmann's allgemeiner Wohnungs-Anzeiger: nebst Handels- u. Gewerbe-Adressbuch für d. k.k. Reichshaupt- u. Residenzstadt Wien u. Umgebung. Bécs, 1859–1938. diverse, s.v. Reiselhuber, Andreas, www.digital.wienbibliothek.at. Halotti AK Bécs St. Florian Matzleinsdorf, 1865/7, halotti AK GyB, 1870/218/54.

⁹⁴ *Perger* 2017, 172/5.

⁹⁵ GYVL IV. 1157, Győr város adópénztáranak iratai 1850, GyB 63. ház.

⁹⁶ GYVL *Schadl József*: Tájékozási könyv Győr szabad királyi városáról az uj utca szerinti házzámozással. Győrött. Győr, 1879. kézirat, városi levéltár. Szerk. *Schwaiger Filibert*: Uj képes győri czim- és ügy-naptár 1857-dik évre: egy hasznos útmutató mindenkinek, Győr városa táj- s több egyéb képekkel. Győr, 1856; Lumnizzerről ld. *Grábics Frigyes – Horváth Sándor Domonkos – Kucska Ferenc* (szerk.): Győri Életrajzi Lexikon. 2. átd. kiad. Győr, 2003., s.v. Lumnitzer, Károly.

⁹⁷ GYVL IV. 1207, Győr város adópénztáranak iratai 1865, GyB 11-13. ház. *Burjan Imre*: Szemelvények Rábapatonna múltjából. Rábapatonna, 2017. 88–94 (a továbbiakban Burján 2017). Köszönöm a szerzőnek, hogy a könyvet megküldte. Árszabálya a rába-patonai műmalomnak, GyK, 1865.08.31. 9. évfolyam, 70. szám. 364.

⁹⁸ *Burján* 2017, 91, Hirdetés, Kundmachung, GyK, 1867.06.02., 11. évfolyam, 44. szám. 176.

⁹⁹ *Bay Ferenc*: A Győri Lloyd városáért és kereskedelméért. 1856–1936. Győr, 1942, 47.

¹⁰⁰ *Ritter, Alexander*: A pesti műegylet évkönyve 1856-ra. Jahrbuch des Pester Kunstvereins für 1856. Pest, 1857, 106.

¹⁰¹ GYVL IV.1207 Győr város adópénztáranak iratai 1863/64, Győr Belváros 11–13. ház. GyB 1869. évi népszámlálás.

4. kép. Unger József győri kereskedő és családja. Balról jobbra: Unger II. József, Unger József, Unger Géza Viktor, Unger Alajos, Unger Józsefné Reiselhuber Erzsébet, fogadott lánya, Győr 1867, Skopáll József fényképész. Forrás: családi archívum.

adott meg szolgálóiként, jó polgári életről árulkodik.¹⁰² Lehetséges, hogy emiatt a költséges életstílus miatt Unger Józsefnek és feleségének 1867-ben bírósági meghallgatása volt egy telekkönyvi tartozás ügyében 7990 forintról a győri egyházmegyével szemben. Hogy ez mennyire volt kapcsolatban a rábapatonai malom meghiúsult üzletével, azt még vizsgálni kell.

1867.11.18-án József meghalt.¹⁰³ Végrendeletét halála előtt két héttel fogalmazta meg.¹⁰⁴ A szomszédos fényképésszel, Skopállal csináltatott egy családi portrét már rossz egészségi állapotban (4. kép).¹⁰⁵ Nemcsak családját segítette, hanem karitatív létesítményeket is 25 forinttal: a Siketnéma Intezetet Vácott, a Pesti Vakok Intezetét, az Állami

¹⁰² Határozat, Jogtudomány Közlöny: A Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudomány Bizottságának folyóirata. Curiai ítéletek mellékletül a jogtudományi közlöny 11-ik számához. 1866.12.29., 1867.01.06. Pest, 1867. 71–73, GyB 1857. évi népszámlálás, 13. ház/II.

¹⁰³ Halotti AK GyB, 1867/163/156.

¹⁰⁴ GYVL IV. 1203 Győr szabad királyi város tanácsának iratai 1867, II 867/17.

¹⁰⁵ Skoppállhoz ld. *Szalai Zsolt*: Fénnyel írt élet: Skopáll József talbotípiái. Győr, 2021.

Elmegyógyintézetet Budán, a Győri Árvaházat valamint a külvárosi kórházat, az Irgalmas nővérek leánytanodáját a Győr-szigeten, melyet Simor János alapított, valamint a már említett bécsi kereskedők egészségügyi intézetét és a győri magyar kórházat.¹⁰⁶ Győr helyi újsága az özvegy nagyvonalúságáról számolt be, aki férje megbízásából tizenkét árva-oltóztetett fel.¹⁰⁷

A feleség – akivel állítólag zaklatott életet élt – mégis nehezen bírkózott meg férje halálával és gyorsan pénzszerűvé került. A család szerint azért, mert katonákkal „elverte a házat”.¹⁰⁸ Anyagilag valószínűleg férje bátyjai támogatták. Miután Unger Mátyás feladta saját üzletét, és miután fiának be kellett fejeznie a katonai szolgálatot, nem tudta már a követeléseket teljesíteni és 1877-ben elárverezték mind a három házat.¹⁰⁹ Unger Erzsébet 1890.06.30-án úgy nevezett „nagykereskedő-özvegyként” halt meg Sopronban.¹¹⁰

Unger Mátyás és Anna legfiatalabb fia édesapja után kapta a nevét. Az ifjabb Unger Mátyást (Mathias) 1824.12.10-én keresztelték és 1878.02.16-án halt meg a Szent János-kápolna melletti házban, amelyben utoljára bátyjával lakott.¹¹¹ Ő ugyancsak kártyakészítő volt.

Idősebb Unger Mátyás kártyakészítő gyermekei közül csak Józsefnek voltak leszármazottai: Alajos (Alois) II. 1850.10.24-én született Győrben.¹¹² Először a városi elemi iskolába járt Győrben, a Szabad ’s királyi Győr városi elemi Fő-tanodába, ahol végig az évfolyam legjobb diákjai közé tartozott,¹¹³ majd a bencés gimnáziumba járt.¹¹⁴ A gimnázium 4. osztályának befejezése után véget ért számára az iskola. 1867 augusztusának közepén egy barátjával öthetes utazásra indult Ofner Joseph (József) győri orvos fiával, melyet egy fénykép dokumentált.¹¹⁵ Édesapja halála után annak üzletében dolgozott. Hároméves katonai szolgálatát 1874-ig halasztotta.¹¹⁶ A behívása után már nem tudott sem az édesanyjával, sem a győri üzletekkel foglalkozni, így nem tudta átvenni édesapja üzletét. Valószínűleg egyik rokonának közvetítése útján 1877-ben mégis hivatalba léphe-

¹⁰⁶ Licht- und Schattenseiten in der katholischen Volksschule Ungarns, Katholische Schulzeitung 1877.01.30. 10. évfolyam, 5. szám. 37. Donauwörth.

¹⁰⁷ Hirharang, GyK 1867.12.29. 11. évfolyam, 104. szám. 415.

¹⁰⁸ Vö.: *Wunderlich* 2010, 147.

¹⁰⁹ 2398, 3-2, Árverési hirdetmény, Budapesti Közlöny, 1877.01.28. 11. évfolyam, 22. szám 708; 1877.01.30. 11. évfolyam, 23. szám. 736. GYVL.IV. 1402 Győr szabad királyi város tanácsának iratai 1877 II 877/38.

¹¹⁰ Halotti AK SSzM 1890/453/211.

¹¹¹ GYVL IV. 1402 Győr szabad királyi város tanácsának iratai 1874 II 874/34, 21. Születési AK GyB, 1824/207, halotti AK GyB 1878/119.

¹¹² Unger Alajos jegyzetei, családi archívum (továbbiakban CA) illetve születési AK GyB, 1850/167.

¹¹³ A Szabad Királyi Győr városi elemi iskola évkönyve (továbbiakban SzKGYveie) Győr, 1858–1862.

¹¹⁴ Vö.: ÉBGimGy 1863–1866.

¹¹⁵ GYVL IV. 1151 Győr város községtanácsának i) Vándorkönyvek nyilvántartása, 1858–1875, No 511., 512./1867. Sajnos többszöri megkeresés ellenére sem kaptam meg azt az információt, hogy pontosan milyen forrásról van szó a levéltárból. Népszámlálás 1857 GyB, 210. ház, 8. lakas. *Fehér János – Fehér Csilla – Perger Gyula*: Emléktábla dr. Ofner József győri sebészorvosnak. Orvosi Hetilap. 149 (2008), 30. szám. 1429–1432.

¹¹⁶ GYVL IV. 1203 Győr szabad királyi város tanácsának iratai 1870 II 871/60.

tett a Soproni Kereskedelmi és Iparkamaránál, és 1879-ban Bécsben megnősülhetett.¹¹⁷ Alajost finom emberként ismerték. Ezenkívül nagyon buzgó volt zenei téren. Tagja volt a győri férfikórusnak, és később csatlakozott a Soproni Férfidalkörhöz is, melynek bizottságába 1889-ben megválasztották az *Oedenburger Zeitung* szerint, és az 1890.02.08-i kiadás szerint újra is választották.¹¹⁸ 1899-ben az *Oedenburger Zeitung* a „patrióta” Férfidalkör estélyéről számolt be, amelyen a városi polgárság krémje vett részt, és amely egy koncerttel kezdődött a kaszinóban, majd vacsorával folytatódott, mielőtt a rendezvény hajnalig tartó táncmulatságba torkollott volna. Az újságban Alajos feleségét is megnevezték.¹¹⁹ Elképzelhető, hogy ez az estély volt a pár utolsó társasági estje, mert Alajos felesége 1899.05.28-án meghalt, és hátrahagyta a férjét hat gyermekkel (5. kép).¹²⁰ A sok gyermek miatt pénzsűkületben voltak – akkor is, ha a családnak volt egy szolgálólánya - és így Alajosnak 1899.05.26-án egy 300 forintos fizetési előleget kellett kérnie, amire a Soproni Iparkamara „előre nem látható kiadások” miatt 100 forint támogatást és 200 forint fizetési előleget adott a Szent Mihály temetőben lévő sírra, ami az 1960-as évekig még megtalálható volt.¹²¹ A családi archívumban lévő számla szerint a temetés 90 forintba és 97 krajcárba került. Alajos 1900.02.17-én hunyt el.¹²²

Alajos öccsét, Józsefet (Joseph) II., aki a Pepi becenevet viselte, 1855.06.16-án Győrött kereszteltek.¹²³ A keresztszülei nagybátyja, Károly, és nagynénje, Mária lettek. 1861/62-től ugyanabba az elemi iskolába járt, mint testvére, Alajos, és ahol ugyanúgy az évfolyam legjobb tanulói közé tartozott.¹²⁴ Nem járt olyan sokáig iskolába, mint idősebb fivéréi, mivel az 1869. évi népszámlálás során már segédként (*Gehilfe*) említik.¹²⁵ Győrben megismerte Katalint, Schramm Ede lányát.¹²⁶ Sopronban – valószínűleg bátyja és a rokonság révén – piaci adóellenőri állást töltött be. A házaspár és több gyermekük az első világháborúig Sopronban laktak, azután Budára költöztek, ahol Pepi 1922-ben, felesége pedig 1937-ben halt meg.¹²⁷

¹¹⁷ Házassági AK Bécs St. Leopold, 1879/76.

¹¹⁸ L. A győri ének- és zene-egylet, Hírek, GyK 1873.04.24. 17. évfolyam, 33. szám. 153, Petz 1930, 82, Aus den Comitaten. Der Ödenburger Männergesangvereine. In: OeZ. 1889.02.19. 22. évfolyam, 41. 3. szám. Lokal-Zeitung, Lokalnotizen, Der „Soproni Férfidalkör”. In: OeZ, 1890.02.08. 23. évfolyam, 32. szám. 3.

¹¹⁹ Die Soiree des Férfidalkör, OeZ. 32. évfolyam, 36. szám. 2.

¹²⁰ Gyászjelentések, családi archívum (=CA).

¹²¹ *Industrie- und Handelskammer Ödenburg*: Protokoll/Jegyzőkönyv a soproni kerületi kereskedelmi és iparkamarának 1899. évi május hó 26-án tartott rendes közös üléséről. Ödenburg, 1899, 127; 140f; Digitale Bibliothek Győr; Személyes információ a soproni temetőirodánál 2009-ben, a sír fényképe, fényképek, CA.

¹²² Gyászjelentések, CA.

¹²³ Születési AK GyB 1855/86/100.

¹²⁴ Vö.: SzKGyveie 1862–1864. Digitale Bibliothek Győr.

¹²⁵ 1869. évi népszámlálás, GyB 11./12. ház, I., III.

¹²⁶ A Schramm család egy másik leszármazottja építette Győrben a Fruhmann-házat (Rómer Flóris Múzeum).

¹²⁷ Budapest I. sz. Állami Anyakönyv 1289./1922 (továbbiakban AA Bp), gyászjelentések, FA, AA Bp VII. 1937/166/993.

5. kép. Unger II. Alajos és családja; Sopron, Brückner, 1891 körül, a hatodik gyerek ekkor még nem született meg. Forrás: családi archívum.

Reiselhuber Erzsébet és Unger József legfiatalabb fia, Géza Viktor 1860.12.03-án született.¹²⁸ Ő is a győri elemi iskolába járt.¹²⁹ Tizenkét évesen, 1871-ben édesanyjával és Pepivel együtt útlevelet igényeltek.¹³⁰ Ott pipavágó tanulóként említik. 1878-ban órakészítő segédként szerepelt.¹³¹ 1880-ban bűnügyi és katonai szolgálatokban tűnt

¹²⁸ AK GyB1860/21/161.

¹²⁹ SzKGYveie 1867/68. Digitális Könyvtár Győr.

¹³⁰ GYVL IV. 1151 Győr város közsegétanácsának i) HU GyVL IV-1151-i Vándorkönyvek nyilvántartása, 1858–1875, 404., 405., fényképek, CA.

¹³¹ GYVL idem, 83.

fel.¹³² Az elmondása alapján ismeretes, hogy 1885-ben szerb állampolgárságot igényelt és Szerbiába költözött, hogy 1886-ban első órás-mesterként Pirotnban telepedjen le.¹³³ Vélhetően egy ékszerész özvegyét vette feleségül. Egy 1900 körül készült kép feleségét és őt mutatja. Egy Unger Géza bolgár udvari szállítóként tűnik fel.¹³⁴ Feltehetően 1929-ben halt meg. 2013-ban egy Pirotnban megrendezett kiállítás bemutatta az óráit.¹³⁵

Az Unger család bemutatott tagjai az Osztrák-Magyar Monarchia megszűnéséig elhagyták Sopront és Nyugat-Magyarországot, és 1921 után hirtelen határokkal elválasztva találták magukat. Az akadémiai tanulmányok, a kereskedelem, illetve a szellemi foglalkozások 19. század közepe óta megfigyelhető trendje tovább erősödött a 20. században a család utódai között. Mint ismeretes, a régi polgárcsaládok a feudalizmus rendi társadalmának végét követően általában nem a nagypolgárság, vagy az új városi felső réteg sorai közé emelkedtek fel. A család, melyről ez a tanulmány szól, alkalmas a magyar királyi városok polgárcsaládjainak társadalmi és földrajzi mobilitásáról szóló hosszú távú esettanulmány készítésére. A szerző számára ma ismert, Európában és Észak-Amerikában élő leszármazottak legfőképp legalább az ottani mai középosztályhoz tartoznak, néhányan közülük sikeres ügyvédek, neves vállalkozók, nevük a kutatásban és az oktatásban számos alkalommal feltűnik, és olykor művészi módon történelmet is írnak.

¹³² GYVL IV. 1402 Győr szabad királyi város tanácsának iratai 1880 880/3.

¹³³ *Nikolić, Ilija*: Pirotn i srez nišavski 1894–1918, III. Pirotn, 1982. Muzej Ponišavlja Pirotn. 92,93, 95. Nagyon köszönöm Mihailo Smiljanic segítségét.

¹³⁴ Bulgarski almanakh (1897): *za ... god = Almanach Bulgare*. Sofia: Pridvornata pechatnit s a. 405.

¹³⁵ Személyes levelezés a Ponišavlie Múzeummal, 2013.05.24.

MŰHELY

CSISZÁR ÁGNES

Soproni utcák rejtett kincsei.
2. rész. Sopronbánfalva.
Sopronbánfalva-Kutyahegy.

Hajnal tér

Egészen 1950-ig ez volt a település Fő tere, a *Hauptplatz*. Valójában egy kisebb és egy nagyobb térről van szó, amelynek kétágú alakját meghatározza a Bánfalvi-patak. Az Ady Endre és a Bánfalvi út itt egyesülnek. Bánfalvi úti szakasza É-ÉNy-ra a Brennerbergi útba, Ady Endre utcai szakasza Ny-ÉNy-ra a Gesztenyés körútban folytatódik.

A sopronbánfalvi „Új Élet” termelőszövetkezet a megye legkisebb területtel rendelkezői közé tartozott, mégis többek között búzát, tavaszi árpát, rozst, őszi árpát és gesztenyét termeltek Börzsei Gyula elnökletével. Hogy kapcsolódott abban az időben a hajnalhoz az új élet? Erre kiváló példa az Osztrák Kommunista Párt Központi Bizottságának távirata Rákosi elvtárs születésnapjára: „Új életre keltetted a magyar nemzet alkotó erőit, és a reakció Magyarországból olyan Magyarországot alkottál, amelyben a szocialista világ hajnalán feltámadt Petőfi nemes géniusza.”¹

A világháborús emlékművet Mechle József (Sopron, 1893. máj. 8. – Linz, 1955. febr. 13.) rajztanár tervezte, Mechle Béla (1887–1945) kőfaragómester kivitelezte. A szobor alá vésette Ludwig Uhland (1787–1862) német költő „Ich hatt’ einen Kameraden” című dalának második sorát, ami tartalmi fordításban így hangzik: „Golyó repült, eltalálták. Most úgy fekszik a lábamnál, mintha egy lenne velem.” Ezt a pillanatot ábrázolja a szobor. Az utca felőli oldalon a következő szöveg: „Bátor fiaink emlékére, akik hősi halált szenvedtek az 1914–1918-as világháborúban”. Az emlékmű felállítása akkoriban mintegy 36 millió koronába került, aminek nagy részét Karl Fürst és Michael Lagler örökösei adományozták.

Feliratai: *Zur Erinnerung an unsere tapfere Söhne, welche Weltkrieg 1914–18 den Heldentod erlitten. Hier seid ihr werewigt was ist den Eurigen geblieben. Ein trostloses Herz und bitt’rer Schmerz.* A talapzat felirata: *1939–1948 A II. világháború áldozatainak emlékül Die Opfern II. Welitkrieges zum Gedenken.* A második oldalon a császári és királyi 76. gyalogezredben elesettek, eltűntek szerepelnek. A harmadik oldalon a magyar királyi 18. honvéd gyalogezredben elesettek és eltűntek neve szerepel.

¹ Az Osztrák Kommunista Párt Központi Bizottságának távirata. Szabad Nép 10 (1952), márc. 9. 58. sz. 5.

1. kép. A bánfalvi hűségzászló

Az 1. világháborús emlékmű felavatásának pontos időpontját nem ismerjük. 1993. szeptember 13-án felavatták a 2. világháború áldozatainak emlékköveit.² 1996. május 26-án avatták fel az „50 éves kiutasítás” emléktáblát. A kitelepítendő névsorát 1946. április 14-én, Virágvasárnap függesztették ki, 2500 névvel. Ennek alapján 2060 főt telepítettek ki a községből. „Április 19-én megjelenik az első kitelepítési névsor” – jelentette a *Soproni Újság* 18-án,³ jelezve, hogy április 17-én befejeződött az összeírás, és már csak a kiegészítés van még folyamatban. A tábla szövege: *Emlékezetül mindazokra akik 1946 áprilisában Bánfalvát, szép hazájukat elhagyni kényszerültek = Zum Gedenken an Alle, die im April 1946 Wandorf, Ihre Schöne Heimat Verlassen Mussten.* 1996. Lent kis tábla: *Ajándékozta: Karl Fürst.*

A Hajnal téren terméskövekből épített kettős zászlórúd, a talapzaton két évszám látható: 1848 és 1948. Ezt a zászlót nevezik Bánfalván hűségzászlónak. (1. kép)

² *Degendorf, Hans – Ziegler, Matthias:* Wandorf – Sopronbánfalva. Geschichte und Entwicklung eines ehemaligen Stadtdorfes Ödenburgs vom Bauerndorf zur Arbeiterwohngemeinde. Schwäbisch Gmünd, 1991, 187–199.; Emlékezés a bánfalvi áldozatokra. Kisalföld 48 (1993), jún. 11. 134. sz. 7.; *Horváth Zsolt – Németh Csilla:* Vasárnap a hősökre emlékeztek: A vér elfolyt, a könnyek felszáradtak, az emlékek megmaradtak. Nyugati Kapu. Soproni Napló, 2001. jún. 1. 107. sz. 51.

³ *Soproni Újság*, 1946. április 18.; *Gonda Gábor:* Nemzetiségpolitikai megfontolások, kényszmigráció és földreform németek által lakott dél- és nyugat-dunántúli településeken. 1944–1948: Doktori értekezés, München, Pécs, Sopron, 142–249.

A Millennium Parkot a kettős (apostoli) kereszttel 2000. szeptember 10-én avatták fel. Terméskő talapzatában az emléktáblán a Magyar Hiszekegy eredeti három sora olvasható: „Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában:/ Hiszek egy isteni örök igazságban,/ Hiszek Magyarország feltámadásában! Ámen” – magyarul és német fordításban. Szerzője Papp-Váry Elemérné Sziklay Szeréna (1881–1923) költő. 1941 őszén nyaralóépületén, a soproni Gesztenyés út 17. sz. falán piszkei vörösmárványból faragott, fekvő téglalap alakú táblán az apostoli kettőskereszt, ezen a Magyar Hiszekegy tördelt szövegének betűi domború kivitelben. A Sopronbánfalva főterén álló keresztet az evangélikus egyház nevében dr. Pröhle Károly teológiai doktor, a katolikus egyház nevében Kálmán Imre (sz. 1973) győri egyetemi lelkész áldotta meg.⁴

Ugyanitt látható Regensburgi Szent Wolfgang (Farkas) püspök (Schwaben, kb. 924–Papping, 994.), Gizella magyar királyné nevelőjének tölgyfából készült, teljes alakos szobra. Az egykori pálos atyák megőrizték emlékeikben a bencés szerzetes térítő útjának bánfalvi állomását. Így vált Szent Farkas a település védőszentjévé. 1545-ben Nagylucsei Orbán győri püspök szentelte fel az oratóriumot, amelyet 1483-ban a pálos rend kapott meg. Az üllő püspök pásztorbottal a jobbában, bal kezében a kolostor makettjét tartja. Székének hátlapján az évszámok: született (924), meghalt (994), szentté avatták (1052). A Bánfalváért Baráti Kör kezdeményezésére a szent szobrát a pavilon alá állították. Németh Attila plébános szentelte fel 2017. december 2-án.⁵ Alkotó: Földi Tibor (sz. 1955) fafaragó művész.

Éppen „a Vinkliben” (németül Winkel, a. m. derékszög) áll a Hajnal téren a népszavazási emlékmű, egy fehér oszlopon nyugvó aranyszínű országalma kettős kereszttel. Előtte egy jelképes üzenetet hordozó feliratos kő áll hídszerűen, körülötte parkkal és padokkal. Ez a hűség mellett azt is üzeni, hogy a többnemzetiségű település ünnepeiben és mindennapjaiban a Szent Istváni gondolatok az irányadóak. Építészeti tervezés: Fekete Szilárd, Kirády Rita (A2 Építészeti Kft.). Kivitelezés, kőmunkák a KÖH Soproni Építészeti Osztálya, Faragó János, Weinhacht József. Avatás: 2003. okt. 26.⁶ (2. kép)

1967-ben az evangélikus gyülekezetet Sopron Városi Tanácsa Művelődésügyi Osztálya kötelezte a templom felújítására. A gyülekezetnek a templomát oda kellett adnia a közeli katolikus iskola helyett, de az iskolának nem volt tornya. Így a régi tornyot áthordták a katolikus iskolához, és újjáépítették minden támogatás nélkül, önerőből

⁴ *Török Magda*: Emlékhely a bánfalvi Hajnal téren: Millenniumi kettőskeresztet avattak. <http://cyberpress.sopron.hu/article.php?id=630> (Letöltés: 2021. 03. 02.)

⁵ *Balázsik Tamás*: Adatok a pálosok sopronbánfalvi templomának középkori történetéhez. Erősségénél fogva várépítésre való: Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére. 2011. 209–219.; Új szobrot kap Bánfalva védőszentje. *Kisalföld*, 2017. nov. 30. 279. sz. 7.; Szent Wolfgang-szobrot avattak Bánfalván. <http://cyberpress.hu/szent-wolfgang-szobrot-avattak-banfalvan/> (Letöltés: 2021. 03. 28.) Szent Wolfgang-szobor Bánfalván. *Soproni Téma*, 2017. dec. 6. 41. sz. 4.; Felavatták Szent Wolfgang szobrát Bánfalván. <https://www.sopronmedia.hu/cikkek/felavattak-szent-wolfgang-szobrat-banfalvan> (Letöltés: 2021. 03. 28.)

⁶ *T[óth] É[va]*: „Amiről az utódok sem feledkezhetnek meg” <http://cyberpress.sopron.hu/article.php?id=8056> (Letöltés: 2021. 03. 28.)

2. kép. Az országalma a Vinkliben, Hajnal tér

Foltin Brúnó (Mährisch-Ostrau, 1916.–Győr, 1993.) vezetésével.⁷ 1968. szeptember 15-én Ottlyk Ernő (1918–1995) püspök szentelte fel az új templomot.

Az emléktábla szövege: *Bánfalva Evangélikus templomtorony: 1887. 09. 11.–1968. 04. 20. „Isten igéje megmarad örökké.” Ézs 40,8. Itt állt a bánfalvi evangélikus gyülekezet templomtornya. Hier Stand der Kirchturm der Wandorfer evangelischen Gemeinde. „Gottes Wort bleibt in Ewigkeit” Es 40,8* A táblát a Bánfalváért Baráti Kör Egyesület készítette, Igrecz Katalin rajztanár tervezte, a Steiger Sírkö kivitelezte. Pröhle Károly (1911–2005) ny. teológiai professzor áldotta meg Szilágyi László portálján. Avatás: 1999. szeptember 12.⁸

A Hajnal tér 25–28. között részházak találhatók.

Házhegyi erdő utca

Az Erdei malom közből ÉK-re nyíló jelenleg zsákutca, nevét 2001-ben kapta. A 332 méter magas Hausberg (Ház-hegy) körülöleli Ágfalva DNY-i szélét. A Nándor-magaslattól D-re és Ny-ra egészen a Büdös-forrásig és az Istenszékéig elterülő erdők a középkori oklevelekben sokat emlegetett Egered nevű birtok részeit képezték. Ennek az erdőnek legnyugatibb részei közé tartozik, amelyet Sopron városa már 1355-ben megvásárolt.⁹ Az évszázadok alatt Hausberg/Hausperg néven is említik okleveleink, de Häuslerbergnek is nevezik, magát a kis sánctvárat pedig Blockhausnak. Bella Lajos említi (1892) így a ké-

⁷ Foltin Brunó: A Sopron-bánfalviak öröme. Evangélikus Élet 33 (1968) okt. 13. 41. szám [2.]

⁸ Lampérth Gyula: Bánfalvi „evangélikus búcsú”. Evangélikus Élet 64 (1999) nov. 7. 45. szám 4.

⁹ Zügn Nándor: Soproni erdészeti régiségek. Soproni Szemle 12 (1958), 1–2. szám, 26.

sőbbiekben. 1706 első felében az ott létesített kis erődben fából emelt épület állt. Szerepe szerint kuruc kori elővédműként szolgált.¹⁰

A bánfalvi kerületből – amely a Váristól az Ultráig és Brennbergig magában foglalta a Kecse-patakot, Fáber rétet, Ház-hegyet, Vas-hegyet, Tövissüveget, Tölgyes mocsarat, Kőhalmot, Várhelyet, Tacsí-, Tolvaj- és Madár-árkokat – kocsánytalan tölgyet, gyertyánt, bükköt, rezgőnyárt, nyírt említenek a feljegyzések. Különösen sok bükköt említenek a Vas-hegy, Ház-hegy, Ultra és Hollergraben környékéről.¹¹ A Ház-hegyen található, egyszerű magasles formájú kilátó magassága 6 m. Ágfalva lakosai társadalmi munkában építették, 1998. május 1-jén avatták fel.¹² Időközben azonban olyan rossz állapotúvá vált, hogy elkerülhetetlenné vált a felújítása. Ez 2013-ban, a TAEG Zrt. jóvoltából meg is történt. A kilátó tetejéről Ágfalvára, a Soproni-hegységre, a szomszédos osztrák településekre és a Somfalvi-síkságra nyílik szép kilátás. Tiszta időben láthatjuk Fraknó várát és a Schneeberget is. Ágfalváról, a Fő utcai buszmegállótól déli irányban felfelé és az Ágfalvi gerincről ÉK-i irányban lefelé a K-jelzésű úton, majd az ebből leágazó K jelzésen érhető el.

Holló utca

Az Újdúló utcát DK-ről köti össze a Menyhért utcával 2003 óta. A pálos rend címerében középen egy nyitott szárnyú holló csőrében egész cipót tart. Jelképes utalás arra, hogy így gondoskodott a Mennyei Atya a szent remetéről. Szentírási párhuzama az 1Kir 17,3–6-ban található. Remete, Thébai, vagy Anakhoréta Szent Pál (227/228 – 341. január 15.) az első ismert nevű keresztény remete, a sivatagi atyák egyike. A 13. századi, egyetlen magyar alapítású szerzetesrend, a Pálos rend névadója, akit a pálosok szellemi ősként, példaképeként tisztelnek. A Szent Jeromos által írt legendában Remete Szent Pálnak egy holló visz mindennap fél cipót. Egy barokk-kori festményen a hollót egy angyal vezeti selyemszalagon, Isten gondviselő jóságára utalva ezzel. Mint madár (*Corvus corax*) nálunk ritkán fészkel.

Hosszúhegy utca

A Darufalvi utcából É-ÉNy-ra nyíló jelenleg zsákutca 2001-ben lett elnevezve. Bánfalvánál 1855-ben tagosították a külterületeket, ekkor több gyümölcsöskert volt a Magas-szántók, a Hosszú-újhegy, és a Kurta-hegy dűlőkben.

Kertvárosi utca

1977-ben épített utca, a Bánfalvi utat köti össze az Ágfalvi úttal. Elnevezése Sopronbánfalva újabb nevéből. Sopron és Bánfalva beépített területének határa a 19–20. század fordulóján

¹⁰ *Nováki Gyula*: Kuruckori erőd Sopronbánfalva felett. In: Tanulmányok Csatkai Endre emlékére. Szerk. Környei Attila, G. Szende Katalin. Sopron, 1996, 146.

¹¹ *Csapody István*: Sopron város erdeinek története Oderszky János jelentésétől (1837) Muck András működésének megkezdéséig (1872) Soproni Szemle 50 (1996), 4. szám, 33.

¹² A Soproni-hegység és dombság kilátói és kilátó pontjai. Összeáll. Bartokos Alfréd, Veréb Ildikó. Sopron, 2013. 22–23.

ján kezdett közelíteni egymáshoz. A német etnikum arányának mesterséges visszaszorítása érdekében akadályozta meg a város vezetősége 1936-ban a várossal teljesen egybeépült, ám szinte csak németek által lakott Bánfalva Sopronnal történő közigazgatási egyesítését. Emellett szólt az is, hogy Scholtz Ödön (1869–1948) evangélikus lelkész nyíltan a németiség mellett agitált.¹³ Az 1920-tól 1965-ig terjedő időszakban az Ady Endre és a Bánfalvi út vonala épült be több lépcsőben. A város felé eső területeken kisvárosias, kertvárosias lakóházakat emeltek. Az 1960. évi, Winkler Oszkár által készített általános rendezési terv még légiforgalmi létesítményt szánt ide, körülötte zöldterülettel. Később birkaaklok és az ÉGÁZ gázbontója volt itt. 1993-ra ezt felváltotta a családi házas, szabadon álló beépítés, szabályos vonalvezetéssel. Napjainkban kevés kivételtől eltekintve főleg kisvárosias, illetve kertvárosias lakóterületi besorolással bír, sávós jellegű, szabadon álló beépítéssel.

Kisház utca

1950 óta hívják ezen a néven. Korábbi neve Kleinhäuslergasse volt. A Gesztenyés körútról nyílik Ny-i irányban. Kleinhäuslernek a házzal bíró zselléreket hívták. Igen részletes, az adózókra, az iparosokra és az állatállományra is kiterjedő összeírásuk maradt fenn 1700-ból.¹⁴ Szám szerint 22-en voltak. Kevés földjük, átlagban 7 hold szántó (8400–11 200 négyszögöl), 1 napszám rét, de nagy létszámú állatállományuk volt. Taksájuk 14 frt 40 dénár. A következő összeírás 1767-ből¹⁵ 24 házas zsellérről és további 14, a pálosokhoz tartozó házas zsellérről adott hírt. A hiencek parasztházait, akikhez a bánfalviak is tartoztak, Bünker és Graf tanulmányozta behatóan.¹⁶ Itt-ott régi divatú árkádos házakat is látni, érdekes látványt nyújtanak a falu magasabb részein háttal a dombba beépített házak. Az itt elmondottak ráillenek a típusos sopronbánfalvi német házakra.¹⁷

Helyi védett tájértékű területbe tartoznak a következő ingatlanok a vonatkozó szabályozási terven jelölt részei a Kisház utca mentén 3-25 sz. Az utcában részházak még a Kisház u. 3., 5., 7., 9., 11., 13., 15., 21., 23. (3. kép)

Kolostorhegy utca

A Gesztenyés körút hosszú szakasza utáni kettős kanyartól indul annak jobb oldalán É felé és a Hársfa sor – Kőfejtő utca – Zerge út hármass kereszteződéséig tart. Klosterberggasse nevét, amelyet 1950-ben magyarosítottak, a dombon lévő egykori pálos kolostorról kapták.

¹³ *Pröhle Károly*: A sopronbánfalvi evangélikus egyházközség története a XX. század első felében. SEL Kézirat 25.

¹⁴ MNL GyMSM SL Lad. G. Fasc. II. Num. 52.

¹⁵ MNL GyMSM SL Lad. G. Fasc. II. Num. 61.

¹⁶ *Bünker, Johann Reinhard*: Typen von Bauernhäusern aus der Gegend von Oedenburg. In: Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft Wien 24 (1894), 115–130, *uő*: Das Bauernhaus in der Heanzerei (Westungarn.) Selbstverlag der Anthropologischen Gesellschaft. Wien, 1895, 89–154.; *Graf Samu*: Das Bauernhaus in Westungarn. Oedenburger Zeitung, 1921. III. 27.

¹⁷ *Winkler (Közszeghy) Elemér*: Sopronbánfalva emberföldrajzi leírása. Föld és Ég 4 (1924), 2. szám, 75–90. http://acta.bibl.u-szeged.hu/10376/1/fold_004_002_075-090.pdf (Letöltés 2021. 03. 28.)

3. kép. Kisház utcai porta

A sopronbánfalvi templom és kolostor helyén írásos dokumentumok alapján már 1411-ben egy kápolna állt, amely 1481-ben került a pálos remeték használatába. 1482. július 15-én keltezett az alapító oklevél. Az első adatot 1483-ból ismerjük, amikor a győri püspök a soproni tanács és a polgárok kívánságára megerősítette a szerzeteseknek a kolostorban lévő kápolna (*capella in monasterium*) feletti joghatóságát. 1508-ban lebontották a régi harangtornyot, és 1509-ben újat építettek, a fedélszékét bádoglemezzel burkolták. A kápolna helyén új rendház és templom építésébe kezdtek, amelyet a 16. század elejére be is fejeztek. A búcsújárárhelyként is működő együttes jelentősége nőtt, a rend gazdagodott, ami az épület díszítésére is kihatott. Virágzása a törökök idején szakadt meg, akik 1530-ban a pálosokat elűzték, a kolostoregyüttest pedig felgyújtották.

A 17. században kezdődött meg a kolostor helyreállítása, ami egyben a pálosok visszatelepedésének ideje is volt. Az évekig tartó újjáépítést az uralkodók (II. Ferdinánd, I. Lipót) és az ország főúri családjai (Széchenyi, Eszterházy, Nádasdy, Csáky) is támogatták. A bejárat feletti eredeti kőpárkány felirata szerint az építkezést 1643-ban fejezték be „Isten dicsőségére, Szűz Mária tiszteletére...”. Az így elkészült épületegyüttes lényegében már megegyezett a maival. A noviciátust 1668-ban alakították ki, az emeleten 1756-tól 1764-ig főiskola is működött. 1787-ben II. József rendeletére feloszlatták a pálos rendet is. A gazdátlanul maradt épület funkciója többször változott, míg végül 1857-ben helyőrségi kórházzá alakították át.

Az első női sarutlan karmelita kolostort 1892. október 1-én Lobkowitz Mária Ignácia Polyxena, OCD (Lemberg, Galícia, 1830. nov. 21. – Mayerling, Ausztria, 1913. febr. 3.) hercegnő, gróf Esterházy Móric özvegye alapította a mayerlingi szerzetesnők

segítségével. A főbejárat ekkor került át a jelenlegi helyére. Az apácák 1950 januárjáig éltek a kolostorban. Kiköltözésük után az épületet szociális otthonnak használták, aminek szerencsére nem voltak jelentősebb építészeti következményei. Így a helyreállítás a még fellelhető értékeket konzerválhatta és egyben integrálhatta az új funkcióba.

A pálos prior 1662-ben engedélyt kapott keresztút állítására a Bánfalváról Sopronba vezető út mentén, melynek végén a Jézus Szíve- és a Szent Sír-kápolna állt. Utóbbi kápolna 1661-ben készült, kívül csücsíves vakarkádokkal a kolostortól DK-re állt, s az 1870-es évek végén pusztulhatott el. Az öt stációt megjelenítő kétalakos szoborkompozíciók 80 méteres közökkel, robusztus pilléreken magasodtak a falu házai fölé. Egykori helyüket csak az anno mögéjük ültetett, mára már terebélyes gesztenyefák jelzik. Jelenleg két stáció áll a kolostorépület homlokzata előtt. Már nincs meg a föltámadás jelene és a kálvária kápolnája sem. A harmadik a Kárpáti-malom kertjében, a negyedik a Soproni Rehabilitációs Gyógyintézet balfi parkjába került a volt Rákóczi-intézet kertjéből,¹⁸ az ötödik pillér Sopronban, egy családi ház kertjében áll. Az utóbbi háromról hiányoznak a szobrok. A csejstochowai Fekete Mária kegykép mintájára készült sopronbánfalvi Fekete Mária ikont már 1483-ban a pálos szerzetesek a jelenlegi templom helyén épült kápolnába hozták, így ez a kegykép egyik legkorábbi másolata.¹⁹

A műemlékegyüttesnél (hegyi/pálos/karmelita templom és kolostor) ásatásokat végeztek 1969 és 2010 között: a középkori (1482) kolostort, a késő középkori (1441) kápolnát, az újkori (17–18. századi) templom körüli temetőt és az újkori templom átalakítási fázisait (1643, 1751) tárták fel.²⁰ Felújítás: 2010. Vezető tervezők: Magyarai Éva (sz. 1952), Pazár Béla (sz. 1952) Ybl-díjas építész. A régészeti és épületrégészeti feltárást Balázsik Tamás és Nemes András, a művészettörténeti kutatást Dávid Ferenc végezte.²¹ A Sopronbánfalvi Kolostor Hotelt (Sopron, Kolostorhegy utca 1.) 2011. február 11-én adták át. Média Építészeti Díja: 2011., FIABCI Prix d'excellence nívódíj: 2013.

A pálos kolostor melletti, 17. századi eredetű gazdasági épületet jelenlegi formájában a 18–19. században vendéglőnek, sörháznak és táncteremnek használták. Építészeti, történeti értékeinek megőrzése műemléki feladat. (4. kép)

Helyi védettséggű tájértékű területbe tartozik a kolostor dombja (a Kolostorhegy u. 2. sz.) A Kolostorhegy utca esetében részház még a Kolostorhegy u. 5.

¹⁸ *Csatkai Endre – Dercényi Dezső* (szerk.): Sopron és környéke műemlékei. 2. kiad. Budapest, 1956., 449.

¹⁹ *Szakál Ernő*: A sopronbánfalvi gótikus templom helyreállításáról. Műemlékvédelem, 2001. 1. szám 2–8.; *Balázsik Tamás*: A sopronbánfalvi karmelita kolostor kutatása. Soproni Szemle 62 (2010), 2. szám, 162–193.

²⁰ *Dávid Ferenc*: Sopronbánfalva-kolostorhegyi lépcső: Adatok Schweitzer György soproni szobrász működéséhez. Építés- építészettudomány. 1983, 55–92.; *Storno Miksa*: Néhány sopronmegyei régi templomról. Soproni Szemle 4 (1940), 1. szám, 17–25.; *Dávid Ferenc*: Sopronbánfalva, kolostorlépcső. In: Magyar műemlékvédelem 1969–1970. Budapest, 1972, 435.; *Polgár Péter*: Sopron – Sopronbánfalva, Pálos-Karmelita kolostor. Régészeti kutatások Magyarországon 2010. Budapest, 2012. 348–349.; *Varga József*: A sopronbánfalvai hegyi templom. Sopron, 1938.; *Csemegi József, ifj.* Sopronbánfalva középkori templomai. Soproni Szemle 2 (1938). 4. szám, 196–202.

²¹ A sopronbánfalvi volt pálos-karmelita kolostor újjászületése. <https://epiteszforum.hu/a-sopronbanfalvi-volt-palos-karmelita-kolostor-ujjaszuletese> (Letöltés: 2022. 04.02.)

4. kép. A pálos kolostorhoz tartozó épület: egykori vendéglő, sörház és táncterem

Lakfalvi utca

Sopron. Bánfalva vagy Kertváros városrészben az Erdei malom köztől DK-re nyíló utcát 2001-ben nevezték el a burgenlandi Lackendorf településről. A trianoni békeszerződésig Sopron vármegye Soproni járásához tartozott.

Laktanya utca

Az Ady Endre útról nyílik É-i irányban. Alakja egy Y-ra emlékeztet. Rövidebb szára ÉNy-ra, hosszabb szára K-ÉK-re húzódik egészen a Fenyő térig (1950) Korábbi elnevezése is Kasernengasse volt a környék katonai létesítményeiről.

A 19. század utolsó húsz évében indult be az a nagy laktanyaépítési program, amelynek létesítményei meghatározták Sopron „katonaváros” jellegét a második világháború légi bombázásáig. A Ferenc Ferdinándról, később Frigyes főhercegről elnevezett tüzérségi laktanya (Manninger u., ma Ágfalvi út 2.) 1897-ben épült. A cs. és kir. 13. hadosztályi tüzérezred kaszárnyájának összterülete kb. 7 és fél hektár, férőhely: 362 fő, 235 ló. 2018-ban emeletráépítéssel és tetőtér-beépítéssel a telken multifunkcionális szolgáltató- és társasház jött létre.

A József főherceg gyalogsági laktanya (Manninger út, ma Bánfalvi út 27.) 1900-ban épült. A magyar királyi soproni 18. honvéd gyalogezred két zászlóaljának, ezredtörzsének és hadkiegészítő-parancsnokságának állomáshelye volt. Összterülete 2 és fél hektár,

a beépített terület 5500 m². Férőhely: 522 ember volt. Névadója Joseph August Viktor Klemens Maria von Österreich főherceg (1872–1962) magyar királyi herceg, honvéd tábornagy, felsőházi tag. 1918-ban királyi helytartó, 1919-ben kormányzó, 1936-tól 1944-ig az MTA elnöke, a Vitézi rend emigrációs újjászervezője és Horthy Miklóst követően annak második főkapitánya.

A szombathelyi Nyugat-magyarországi Fagazdasági Kombinát soproni gyára (korábban FORFA), a rendszerváltás után a Falco-Sopron Irodabútor gyár egységei kaptak benne helyet.

Malom utca

A Bánfalvi út 116–118. között indulva egy kissé szabálytalan alakú félkör után a Bánfalvi út 146-148. között végződik. Régi elnevezése Mühlgasse. A Rák- vagy Bánfalvi-patakra egykor települt tizenegy malomra emlékezve kapta nevét. Ezek közül a Lőpormalom (Pulver Mühle) később Gráf – Démy – Greilinger malom állt a Malom u. 20. alatt.

Az egykori lőpormalom első ismert tulajdonosa Aumüller János Jakab és felesége, Kasztner Erzsébet volt. Közel háromszáz év alatt egy család 14 generációja élt itt. 1920-ban felülcsapott, rozoga darálomalom volt, gőzgép, illetve villanymotor nélkül. A malom működését 1934 körül szüntette be, berendezése 1945-ben elpusztult, 1970-ben elbontták.

Az övezet helyi védett ingatlana a Malom u. 2-2. (sic!)²² Ez egy oromfalas parasztház volt, részben elbontva. A Malom utca 2-1. (sic!) részház.

Malomhegy utca

A Hajnal tér és a Brennbergi út találkozásánál DK irányban induló utca. Neve 1950 előtt Mühlberggasse volt. Mezei malom (Feldmühle), később Simon-, Tschurl János Mihály-, Mühl Mátyás-, Poropatic-malom a Malomhegy és Turista utca Sarkán, a Malomhegy u. 10. alatt. Vélhetően már 1697 előtt, de biztosan 1706 óta működött. Az 1898-ban készült malom műszaki leírásában két kereket és két malomkövet írtak, 4 lóerővel dolgozott. A kivehető víz mennyisége másodpercenként 365 liter volt. A felső és alsó malomcsatorna hossza felfelé 30 m, lefelé 100 m. Az 1930-as évek közepéig darálomalomként működött. Villanymotorról csak 1939-től tudunk. A malom 1946. augusztus 5-én előbb a földművesszövetkezet, később a Győr-Sopron Megyei Malomipari Egyesülés Soproni Állami Malma lett. Belső berendezése tönkrement.²³

Tartozik ehhez az utcához egy szomorú emlék is: 1945. január közepén a Birodalmi Védőállomás „sopronbánfalvi erődszakaszának” építése 532 zsidó munkaszolgálatos életébe került.²⁴ Január 16-án a Malomhegy utca 10. szám alatti Poropatic-féle

²² Helyrajzi számok eltérésénél minden esetben a Földhivatal Online-t vettem figyelembe.

²³ *Horváth Zoltán*: A soproni és sopronbánfalvi molnárcsaládok és malmaik története, 1767–1950. Sopron, 1993. 65–78.

²⁴ *Szita Szabolcs*: Halálérőd: A munkaszolgálat és a hadimunka történetéhez, 1944–1945. [Budapest], 1989. 168, 260; *uó*: A magyar tudomány és a szellemi élet mártírjai a Sopron vidéki állásépítésen 1944–1945-ben. Tanulmányok Csatkai Endre emlékére. Sopron., 1996. 359–368.; MNL GyMSM SL XV. 53/945. Lakits anyag

5. kép. A Malomhegy utca helyi védett épülete

hengermalomban végtagjai elfagyásától 43 évesen áldozatul esett Vándor (Venetianer) Sándor (1901–1945) karnagy, zeneszerző, a hazai kóruskultúra kiválósága.²⁵ Február 12-én meghalt Reiter László (1894–1945), az Amicus könyvkiadó alapítója, grafikus és író,²⁶ február 22-én Jób Jenő 49 éves író, műfordító²⁷. Mindenkit az ún. Kolostordomb oldalán ásott árokba temettek.²⁸ Hamvaik ma a budapesti Kozma utcai zsidó temető B parcellájában vannak. A Sopronbánfalva községben elhunyt és a Sopron város határában levő hősi temető északi oldalában eltemetett zsidó munkaszolgálatosok emlékét emléktábla sem hirdeti. A Malomhegy utca egyik helyi védett épülete esetleg az egyik megmaradt szállása lehetett a munkaszolgálatosoknak. (5. kép)

Malompatak utca

Sopron Bánfalva vagy Kertváros városrészben a Bánfalvi útról DK-i irányban indul az Ady Endre útig. Az út felénél elágazik a Sövény közig. 1950 előtt Mühlbachgasse volt a neve, amelyet a Rák-patakról, a Soproni-hegység legjelentősebb vízfolyásáról kapott.

A Rák-patak hossza 18,765 km, az Asztalfőnél lévő Hidegvíz-forrásból ered. Torkolata az Ikvába Soprontól DK-re van. A hegységben haladó szakasza mintegy 10 km hosszú. Sopronbánfalvát 2,5 km, Sopron belterületét 6,2 km hosszú patakszakasz érinti. Vízgyűjtő területe 37 km². A bánfalvi Malompatak: a Tolvaj-árok becsatlakozása után,

²⁵ MNL GyMSM SL Sopronbánfalva halotti anyakönyv 1945/14. sz.

²⁶ MNL GyMSM SL Sopronbánfalva halotti anyakönyv 1945/195. sz.

²⁷ MNL GyMSM SL Sopronbánfalva halotti anyakönyv 1945/198. sz.

²⁸ *H. Elek Mária: Sopronbánfalva 1944–1945 Sümeghy József tanító naplója tükrében.: II. Soproni Szemle* 44 (1990), 4. szám, 327–329.

276 m szintmagasságon zsiliprendszer választotta ketté a Rák-patak medrét, innét ágazott le balra az ún. Malompatak. Zárt állapotban a zsilip kb. 30 cm-rel felduzzasztotta a mögötte levő vízhozamot, áttemelte a mesterséges Malompatak medrébe, nyitott állapotban pedig jobbra, kb. 50 cm magasságú lépcsőn keresztül, az ősmederbe zuhantatta a vizet. A zsilip zárt állapotában az ősmeder mintegy 1200 m hosszúságban száraz maradt, majd a völgy éles balfordulata után, a volt falusi vágóhidat elhagyva (itt ma közúti fordulóhurok van, ahol a 10-es jelzésű autóbusz fordul vissza Sopron irányába), 200 méternyire, a két régi erdei malom alatt felvette a Tacsai-árok patakját. Maga a régi Bánfalva a Malompatak üzeme alatt sem maradt teljesen száraz ősmederrel.

A mesterséges Malompatak eléggé szerény mennyiségű víz vezetésére létesült. Mederszélessége 90 cm, medermélysége 30 cm körül lehetett, lejtése pedig helyenként 0,3 m/km között volt. Csak azokban az időszakokban volt üzemeltethető, amikor a Rák-patak vízhozama az évi átlagos fölé emelkedett. Erre az időszakosan üzemeltethető Malompatakra kb. 5 malom települt: az első az ősmederben dolgozó és 1562-es évszámot mutató régi malom fölött levő, Kárpáti-féle erdei malom, a negyedik a mai Hajnal tér fölött levő, ún. Graf-féle malom, az ötödik pedig az Árpád-kori Magdolna-kápolna fölött levő, volt Pulver Mühle, vagyis a lőpormalom. Ennek működtetése indította el és fedezte pénzügyileg a Malompatak 17. század közepére tehető létrehozását, működését. A Malompatak indító zsilipje után a völgy Ágfalva felé eső oldalának kanyarulatait követte, a volt Erdei Iskola után néha legfeljebb 20 m-re vezetett az ősmedertől, majd a már említett vágóhídi kanyartól kezdve a megengedett minimális lejtéssel vezetett a régi Kárpáti-féle malom fölé. Itt 90 fokkal jobbra fordult, a malomkerék meghajtásával szintje 3 m-t csökkent, és közvetlenül a malom után, éles fordulattal balra tért ki. A mai Avar utca, akkor Malompatak utca végén a sziklafal alatt folyt, aztán követte az Avar utcát, és ismét erősebb lejtéssel a harmadik malom után keresztezte a mai Turista utat. A volt Graf-féle malom meghajtása után ismét balra fordult erős ívben, a Szőlőskert utca kertjei alatt, a Magdolna-kápolnával szemben meghajtotta a lőpormalmot, utána a mai Lomb utcáig vezetett. Itt újra jobbra fordult, zárt mederrel keresztezte a brennbergi országutat, majd ismét nyílt mederrel a mai Sövény utcán folyt végig, és kb. 265 m szintmagasságban egyesült a patak ősmedrével. A Malom-patak szintkülönbsége az indulásától a beérkezéséig 11 m volt, hosszúsága nem volt egészen 3000 m. Ez azt is jelenti, hogy a rátelepült malmok meghajtására összesen 9,5 m szintlejtés volt lehetséges. A Malompatak ma már nem létezik, nyomai helyenként még felfedezhetők. Létét katonai térkép is bizonyítja.²⁹ A második világháború után a Malompatak zsilipjét lerombolták, medrét betemették, a meder helyére például az Avar utca végén családi házak épültek. Nyomai ma a volt Erdei Iskola fölötti erdőszélen, a Kárpáti-féle erdei malom körül, a Turista úton és a Sövény utcában láthatók.

²⁹ Umgebung von Ödenburg. Nach einem von der Generalstabs-Abtheilung der k. k. III. Cavall. Trupp. Divis. erhaltenen Originale im k. k. militärisch geographischen Institut photolithographirt. 1868.4. lap. 37×31.5 cm.

Molnár László utca

Kutyahegyen a Szőlőskert utcából Ny-i irányba halad a várostól távolodva (2018). Névadója Molnár László (Nagykőrös, 1921. május 1.– Káld, 1944. augusztus 7.³⁰) magyar királyi repülőhadnagy. Édesapja, nemes Molnár Gyula katona ezredes, a II. Rákóczi Ferenc Magyar Királyi Reáliskolai Nevelőintézet tanára, jogász, festő- és szobrászművész. Édesanyja Langer Jozefin volt. Felmenői több nemzedéken keresztül katonák voltak, ezért már gyerekkorától kezdve ő is katonának készült. Iskolaéveit Sopronban töltötte, majd sikeres érettségi után, 1939-ben vonult be a kassai M. Kir. Horthy Miklós Repülő Akadémiára, ahol 1942. június 18-án avatták hadnaggyá.

1943. júliusában került a keleti frontra. Augusztus 16-án repülte első bevetéseit. Az é napon repült második bevetésén megkezdte győzelmi sorozatát; egy Il-2-t lőtt le. Az év végéig elért nyolc légi győzelem bizonyítja, hogy nem véletlenül adták neki szerelői az „Oroszlán” nevet. Később egy újabb becenevet is kapott: „Paszulyos”, miután egy bevetésből visszatérve a reptér közelében egy babföldön tette hasra üres üzemanyagtartállyal a gépét (másik verzió szerint egyszer nagyon berúgott, ezért kapott egy 1 köbcentiméteres, paszulynyi, poharat, hogy csak ebből ihasson szeszes italt). 1943. november 2-án alacsony támadás közben légvédelmi találatot kapott és fejsérülést szenvedett. Gépével a saját vonalak mögött kényszerleszállást hajtott végre. 1944. január 8-án volt legsikeresebb napja, hatvannyolcadik bevetésén egyedülálló módon 4 igazolt légi győzelmet aratott 3 Il-2 és egy La-5 felett. Alig pár napra rá újabb kettős győzelmet aratott. A keleti frontról 1944 márciusában tért haza, 113 harci bevetésen, 18 győzelmet ért el. 1944. május 1-jén megalakult a 101. Puma vadászosztály. A 101/3. Drótkefe századhoz vezényelték. Megkezdődött az amerikai nehézbombázók és vadászok elleni harc. Első amerikaiak elleni légi győzelmét 1944. június 14-én aratta egy P-38 felett. Július 7-én két B-24-est, 26-án egy újabb P-38-at, 27-én egy, 30-án két B-24-et lőtt le. Utolsó bevetését 1944. augusztus 7-én repülte. Aznap 18 gép startolt szoros kötelékben, de még senki nem tudhatta, hogy ez lesz az osztály fekete napja. 12 német háromágú Messerschmittet kísérték az I/JG 302-ből. Az irányítás, mely ezen a napon Párduc néven jelentkezett be, rendkívül rosszul működött. De ő is hibát követett el, mikor megpróbálta teljesíteni – jó katona módjára – a rossz, életveszélyes és amatőr módon kiadott parancsokat. Így aztán a Rába felett 8000 m magasan célt repültek a Mustangoknak. Megpróbálta figyelmeztetni a veszélyre a németeket, ekkor egy Mustang súlyosan megrongálta gépét. Zuhanásban próbálta meg kivonni magát a harcból, de amikor kis magasságban egyenesbe hozta gépét egy Mustang újra elkezdett tüzelni rá. Szétlőtt gépét sikerült elhagynia, de a mögötte ülő Mustang az ejtőernyőn függő védtelen pilótát szitává lőtte (aznap még Nyemecz János zászlóst is ejtőernyőn függve lőtték agyon az amerikai vadászok). Gépe a V8+48 jelű Bf 109G6 és ő is a káldi erdőbe zuhant. 132 bevetésen 25 légi győzelmet aratott. Gépét még aznap megtalálták, de holttestét csak napokkal később a keresésbe bevont lakosság segítségével.

³⁰ Halotti anyakönyv: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GRK1-9ZKJ?i=98&wc=9237-SPJ%3A40681801%2C51069901%2C51069902&cc=1452460> (Letöltés: 2021. 03. 15.)

1944. augusztus 14-én temették el Sopronbánfalva katonai temetőjében. Sírját gépének légcsavarja díszíti, a következő felirattal: „Vitéz nemes Molnár László hadnagy 1944 augusztus hó 7-én hősi halált halt.”³¹

Pálosok tere

Az Ady Endre útról DK felé nyíló tér a Kolostorhegyi műemlék- vagy Pálos lépcsőig vezet. (1988). A dombon lévő kolostort 1495-ben alapító egyetlen magyar szerzetesrendről kapta nevét.³²

Az 1620-as, 1630-as években rekatolizált főnemesség nem csak a jezsuitákat, hanem a pálosokokat is támogatta. 1614-ben Ignác János, Sopronbánfalva kolostorának perjele döntött a közel hetven éve üresen álló, romos kolostor és templom újjáépítéséről, de csak 1630-ban, Krajacsics Lukács prior érkezésével kezdődhetett meg az újjászervezés. Végül – anyagi nehézségek után – Nádasdy Ferenc (1623–1671) országbíró bőkezű adományainak köszönhetően épült át a templom 1643-ra barokká. Az újoncképzés 1646–47-ben kezdődött, majd 1655-től Nagy Imre novíciusmester irányította a rendi nevelést. A Magyar Királyságban működő pálos kolostorok közül két rendház emelkedett ki: a rendfőnöki székhely Máriavölgy, és a noviciátus helyszíne, Sopronbánfalva. Bébery Gergely (Kis-Modor, kb. 1620 – Sopronbánfalva, 1681. 10. 1.) generális perjel, rendfőnök 1662. szeptember 4-én beadványt intézett a soproni magisztrátushoz, amelyben engedélyt kért a Bánfalva–Sopron út mentén keresztúti stációk felállítására, amit a tanács a polgárok ellenszenvére hivatkozva megtagadott. 1667-ben Esterházy Pál (1635–1731) nádor adományozott a bánfalvi templom díszítésére és a kolostor bővítésére is.³³ Esterházy emellett a Kálváriadombon hat Krisztus-szobrot is készíttetett, befejezve ezzel a barokk kálvária építését. A rendi emlékezet 1670-re datálja a kálváriahegyen épült kápolna elkészültét. Nádasdy Ferenc adományának köszönhetően befejeződtek a munkálatok 1643-ban, amint a kolostor falán látható kettős címer és felirat tanúsítja. Ugyanott az 1751-es évszám a második helyreállításról beszél.³⁴ 1669-ben Hamerla György alapított először társulatot Krisztus Öt Szent Sebe tiszteletére,³⁵ intézményesítve ezzel a lakosság lelkipásztori szolgálatát 1664-től. Ugyanígy a barokk búcsújárárhely kialakulása megelőzte nemcsak a környékbeli, de az akkori kegyhelyek kialakulását is. A néhány évvel a Szent Sebek Társulat

³¹ *Becze Csaba*: Vitéz nemes Molnár László főhadnagy. In.: Elfelejtett hősök: A Magyar Királyi Honvéd Légierő ászai a II. világháborúban. 2. kiad. Budapest, 2016. 49–65.; *Orbay Judit*: Molnár László. pumaszallas.hu <https://www.pumaszallas.hu/pumak-es-a-tobbiek-a-2-vilagaboruban/eletrajzok/magyar-eletrajzok/106-molnar-laszlo.html> (Letöltés 2022. 04. 03.)

³² *Bojtos Anita*: A pálos rend XVII. századi története, különös tekintettel a rend szellemiségére: A magyar rendtartomány szerzeteseinek életpálya- és karrierrekonstrukciója az 1637 és 1700 közötti utánpótlás adatai alapján. Doktori értekezés. https://btk.ppk.hu/uploads/articles/7429/file/Bojtos_Antia_disszertacio.pdf (Letöltés 2021. 03. 29.)

³³ *Kisbán Emil*: A magyar Pálosrend története I. 1225–1711. Budapest, 1938. 239.

³⁴ *Csatkai – Dercsényi* i. m. 441.

³⁵ MNL OL E 153 Fasc. 592. (115. d.)

megalakulása előtt elkészült pálos kálvária stációi sajátos, egyedül Sopronbánfalvára jellemző, szakrális geometriai építészet részeként álltak össze, ahogy már a Kolostorhegy utcánál említettük, amelynek középpontjában a Szent Szűz alakja állt. Képét Storno Ferenc festőművész rajzáról (1869) ismerjük. Ez a mai Pálosok teréről indult, szerpentinként kanyargott fel a kolostorig. A templom, a rendház és a kálvária építészeti elrendezése az asztronómia szimbolikájával a Szűzanya-tisztelet köré csoportosult, ezzel a pálos csillagász építészek a keresztény építészet csillagászati hátterű szimbolikájában egyedülálló remekművet alkottak.³⁶ Ha ezt közös akarattal sikerülne ismét felállítani...

A soproni anyakönyvek és polgárkönyvek adataiból, valamint Csatkai Endre kutatásából a következők tudhatók: 1751-ben Johann Georg Schweitzer bajor kőszobrász Lorenz Robelt soproni polgári szobrász özvegyét vette feleségül, és már 1752-ben szerepelt a soproni anyakönyvekben,³⁷ valamint a kamarási elszámolásokban. 1751-ben munkát kapott a várostól, ő Johann Georg apja is lehetett, aki az 1765-ös elszámolásban³⁸ szerepel. Johann Georg Schweitzer pedig 1767-ben lett soproni polgár. Ő az 1750-es évek első felétől Sopronbánfalván, 1760-tól 1763-ig Kőszegen dolgozott. Schweitzernek mindössze két dokumentumokkal is alátámasztható munkáját ismerjük: a kőszegi medalionos keretekbe komponált stációjeleneteket (1762–1763) és a ruszti plébániatemplom főoltárára készített tabernákulumát (1774), utóbbit Sedlmayr aranyozta. Schweitzer Kőszegen és Sopronbánfalván sem egyedül dolgozott, hanem vele volt egyrészt Anton nevű fia, másrészt Georg Sedlmayr kőszobrász segédei is.

Ebből arra lehet következtetni, hogy a Kálvária-lépcső szobrai Bánfalván is több mester alkothatta. A szoborcsoport mesterei közül négynek a stílusa azonnal felismerhető, ha valaki látott már tőlük oltárszobrot: Stephan Sedlmayré, id. Johann Michael Parisé³⁹ (kb. 1740–kb. 1795), Nicolaus Mnyché (+1808) és Johann Nikolaus Mnyché. Ifjabb Nicolaus Mnych (vagy Münnich) schwabenitzi születésű szobrász (aki 1769-től volt soproni polgár) az alkotója Remete Szent Pál, Remete Szent Antal és Szent Jeromos szobrainak, Ignaz Kessler műve lehet Alexandriai Szent Katalin alakja.⁴⁰

Nyolcvannyalc lépcsőfok, hét pihenő, tizennégy szobor. A sorrend megállapításánál a szentek életében keresték azokat a közös vonásokat, amelyek alapján eredetileg is

³⁶ Edöcs Győző: A sopronbánfalvi pálosok csillagászati titkai I–II. In: *Építés-Építészettudomány* 39 (2011), 1–2. 89–121.; 3–4. 299–352.

³⁷ *Csatkai – Dercsényi* i. m. 137.

³⁸ MNL GyMSM SL 1003. g. Sopron Város Tanácsának iratai, Polgárkönyvek, 1765

³⁹ N. Mészáros Júlia: Adalékok Andreas Sedlmayr polgári festő és aranyozó magyarországi munkásságához és mesterkapcsolataihoz I. (1745–1757). <https://privarthist.hu/publikaciok/xx-szazad-elotti-kepzomuveszet/> (Letöltés: 2021. 05. 30.)

⁴⁰ *Csatkai Endre*: A soproni szobrászat. *Magyar Művészet* 4 (1928), 519–539; *uő*: Sedlmayr András soproni festő. *Soproni Szemle* 2 (1938), 1–2. szám, 100.; *uő*: Adalékok a soproni barokk művészetéhez I. *Soproni Szemle* 22 (1968), 1. szám, 64–70.; *uő*: Adalékok a soproni barokk festészetéhez II.: Dorffmaister és kortársai. *Soproni Szemle* 22 (1968), 3. szám, 253–262.; *Dávid Ferenc*: Sopronbánfalva-kolostorhegyi lépcső: Adatok Schweitzer György soproni szobrász működéséhez. *Építés-Építészettudomány* 15 (1983), 1–4. szám, 55–93.

6. kép. Sopronbánfalva, Pálos lépcső

párt alkothattak. Az első pihenő Remete Szent Antal és Remete Szent Pál (a szent élet). A második pihenő Szent Jeromos és Szent Anna (a tanítás). A harmadik pihenő Cortonai Szent Margit és Nepomuki Szent János (a szeretet). A negyedik pihenő egy ismeretlen vértanú szűz és Avilai Szent Teréz (nincs megadva a párosítás). Az ötödik pihenő Szent József és Páduai Szent Antal (bűnbánat, bűnbocsánat). A hatodik pihenő Szent Borbála és Alexandriai Szent Katalin (feloldozás). A hetedik pihenő Mária Magdolna és Szent Péter (az egyház, Krisztus). (6. kép)

A pálos rend feloszlata után (1786) pusztulni kezdett a lépcsősor és vele együtt a szobrok is. Egy 1875 körül készült fényképen már szobrok nélkül látható a lépcsősor. Első helyreállítására 1889 és 1891 között került sor. A lépcsőt kísérő mellvédfal téglából készült, de falazóanyagként felhasználták az egykori faragott kőkorlát darabjait is. Az Országos Műemléki Felügyelőség 1968-ban kezdte meg a becses műemlék újabb restaurálását, ezzel együtt a városszerte szétszóródott szobrok összegyűjtését és azok helyreállítását. 1977-ben már látható volt a megtalált és újjávarázsolt tizenkét szobor, valamint a barokk lépcső modellje az Új utca 11. szám alatti házban (zsinagóga), egy kiállításon. 1980 és 1984 között a Soproni Városszépítő Egyesület kezdeményezésére megtörtént a lépcső

restaurálása. A 2015-ös felújítás Sütő József Munkácsy Mihály-díjas kőszobrász, restaurátor irányításával és Baranyai Gábor építőmérnök, kőfaragómester közreműködésével készült. A hivatalos átadás 2017. november 17-én volt. Felújítás és a hiányzó szobrokkal kiegészítés: 1982., 2017.

Pálosok tere 5. Nyilvántartott műemlék. Szabadon álló, földszintes, 18. században épült lakóház, ma átalakított. Pálosok tere 6. Oromfalas lakóház. Helyi védelem alatt.

Perge-malom köz

A Szőlőskert utcáról DK-re nyíló jelenleg zsákutca (2016). Elnevezése: a Pálos – Krausz – Nagy – Schwarz – Perge malomról. A malom őrlőképessége 1943-ban 24 óra alatt 30 mázsa búza és 25 mázsa rozs volt. Utolsó tulajdonosa, Perge Sándorné Wukovits Mária 1947 februárjától Harcos Ferenc molnármesternek és Gacs József molnárségédnek, alkalmazottjainak adta bérbé. 1948 nyarán a Sopronbánfalvi Földművesszövetkezet szerezte meg, amely a következő évben megtiltotta az asszony alkalmazását. 1993-tól már csak üres telek volt,⁴¹ később beépítették.

Péterfai utca

A Szőlőskert utcából DNy-ra halad a Vepperdi utca felé (2001). A burgenlandi Unterpetersdorf magyar neve. 1245-ben a szomszédos Bogyoszló (ma Sopronkeresztúr) határjárásakor *usque domum Petri* (Péter házáig) alakban említik először. A trianoni békeszerződésig Sopron vármegye Soproni járásához tartozott. 1921-ben a trianoni és saint germaini békeszerződések értelmében Ausztria része lett.

Rák-patak utca

A Brennbergi út 2. és 8. között egy kengyelalakban végződő, „U” alakú utca (2008). Nevét a Rák-patakról kapta. A Rák- vagy Bánfalvi-patakot Sopronban háromágú patakként is emlegették: azt az ágat, amelyik a Major közig folyt, betakarták. A középső ágat, amit elsősorban Rák-pataknak és Bánfalvi-pataknak neveztek, szintén betakarták, és ennek a helyére is a teljes betakarás előtt csapadékvíz-elvezető rendszert helyeztek. 1873 és 1970 között folyamatosan zajlott a mederszakaszok lefedése Hasenauer Ágost (1830–1883) Sopron városi főmérnök tervező munkái alapján. A Rák-patak vizén tizenegy malom működött. Bár az Ikva nagyobb vízfolyás, de a Rák-patak esése nagyobb, vízhozam kiegyenlítetttsége megbízhatóbb, ezek pedig fontos szempontok egy malom működtetéséhez. A malmokat nem a patakra építették, hanem mellékágakat, malomágakat képeztek, így próbálták kihasználni a víz helyzeti energiáját. A mindenkori esésnél kisebb eséssel vezették ki a patakból a vizet és nagy esést előállítva vezették a malomkerékre, ennek következtében a víz súlya forgatta az órajárás irányába a malomkereket. Ezeket hívjuk felülcsapott malmoknak, ami jellemző a soproni malmokra.

⁴¹ Horváth 1993 i. m. 78–88.

Sánchegy utca

A Gesztenyés körútról DNy-ra nyíló zsákutca (1950) korábbi neve Schanzenberg. Nevében egy kelta és egy kuruc kori földvár emlékét őrizte meg a népi emlékezet.

A Sopronbánfalvát határoló, Soproni-hegységhez tartozó magaslatok Ny-ról a Sánchegy/(Häuslerberg), D-ről a Klastrom-hegy, DK-ről a Vas-hegy/Eisenberg, ÉK-ről az Alom-hegy/Strenberg. Sopronbánfalva DNy-i végében, az utolsó házak felett hosszú, É-ÉNy–D-DK irányú hegygerinc húzódik. Ennek az északi végét nevezik Sánchegynek. Sárközy András városi mérnök 1787. évből való térképén⁴² Redutten/Redoutenberg elnevezéssel szerepel. A Sánchegyet hívták Zsellérhegynek is (régén házatlan zsellérek is éltek a hegy oldalában). A hegy nyugati aljában mély völgy, a Tacsi-árok húzódik, ennek túloldalán emelkedik a Várhely/Burgstall, tetején a közismert, nagy kiterjedésű kora vas-kori, kelta kori földvárral.

Az őskori sánccvár a hegygerinc északi végét foglalja magában. A gerinc összeszűkülő részén kettős sánc és árok védte az egykori telepet. A külső sánc és árok hossza 45 m. A belső sánc a nyugati oldalon kezdődik, majd átkanyarodik a déli és keleti oldalra. Utóbbi oldalon már csak terasz alakjában mutatkozik a keleti oldal közepe tájáig, ahol végleg eltűnik. E védelmi vonal teljes hossza 150 m. Ezen a kettős sáncon, illetve teraszon kívül más mesterséges erődítésnek nincs nyoma a felszínen. A hegygerinc északi vége összeszűkül és éles peremben végződik, ez azonban természetes eredetű, eddig terjedt a telep. Ezen a területen rézkori rézcsákányt, a keleti Hallstatt-kulturából Hold-idolt és kelta erődített telepet, sánccot és éremlelet tártak fel.⁴³

Ettől az őskori sánccvártól D–DK-re a hegygerinc folytatásán, 470 méterre találjuk a kis sánccvárat. Ha a Fáber-rét ÉNy-i sarka felől indulunk a hegygerincen, ÉNy-i irányban 400 méter után érünk oda. Négyszögletes, romboid alakú sánccvár, árokkal körülvéve. A két, egymással párhuzamos hosszabb oldal egyenként 12 m, a másik két oldal 10–10 m hosszú. A belső terület a K oldal felé kissé emelkedik. A romboidot mind a négy oldalán sánc zárja körül, a legmagasabb, 1 m belső magassággal, a K oldalon van. Az árok szélessége 7–8 m, mai mélysége 1,5–2 m körüli. Külső széle az ÉNy-i sarokban megszakad, mintegy bejáratot képezve az árokba. Az árokhoz az ÉK-i sarok mellett egy oldalág csatlakozik, amely É-i, majd hosszabban ÉK-i irányban halad lefelé a lejtőn, összesen 83 m hosszán. ÉNy-i szélén, tehát a hegygerinc felőli oldalon sánc kíséri, ennek magassága

⁴² Plan von dem Oedenburger sogenannten Burgerwald. MNL GyMSML SL Sv T 86.

⁴³ *Nováki Gyula*: Őskori földvárak Sopron mellett: Sopronbánfalva – Sánchegy. *Soproni Szemle* 51 (1997), 2. 118–134, itt: 127–130.; *Bella Lajos*: A Sopron melletti Purgstall földvára és urnatemetője. *Archeologiai Értesítő* 11 (1891), 4. szám, 313–320. *Bella Lajos – Müller, Otto*: Prähistorische Funde in der Umgebung von Oedenburg in Ungarn. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 1891, 165–192.; *uő.*: Sopron az íratlan időkben. In: *Sopron civitas fidelissima*. Sopron, 1925. 37–44., 313–320.; *Nagy László*: A tűzikutya és a holdidol kérdése magyarországi leletek alapján. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei. Történelem* 14 (1979), 19–73.; *Nováki* 1996 i. m. 135–148.; *uő.*: *Bella Lajos földvárkutatásai*. In: „Isten áldja a tisztet ipart!”: Tanulmányok Domonkos Ottó tiszteletére. Szerk. Kücsán József – Szende Katalin. Sopron, 1998. 141–155.

az árokból mérve 1–1,5, belső magassága 0,5 m körüli. Az árok lent, az ÉK-i végében kettéágazik, rövid, 15 m hosszú sáncot közrefogva. Az árok vége alatt pár méterre egy ma is használatban lévő, Sopronbánfalvára levezető, de elhanyagolt földút keresztezi az árok és sánc irányát. A kis rombold alakú földerőd árkanak DNy-i sarkán kívül, 3–4 méterre egy nagy, szabálytalan gödör kezdődik, feltehetően újkori kőbánya nyoma. A romboldot mind a négy oldalán sánc zárja körül, a legmagasabb, 1 m belső magassággal, a K-i oldalon van. Kis erődjének régi neve, a Blockhaus, amit Bella említett, nyilván az 1706 első felében ott létesített kis erődben állt egykori, fából emelt épület emléke. A Sánchegy kis erődjéhez csatlakozó hosszú sánc részben az út lezárását jelentette, de egyúttal mögötte a védők védett helyen történő mozgását is biztosította.⁴⁴

Sövény köz

A Bánfalvi utat köti össze Ady Endre úttal (1950). Korábbi neve Kleingasse volt,⁴⁵ de a városban található Kleine Potschy Gasse 1836-ban Kis utca, majd Kis Magyar utca kettőssége zavaró lehetett. Mai neve az út egyik oldalán valóban létező sövényre utal.

Szarvas köz

A Várhely utcából DNy-ra haladó zsákutca (1999). Sopron városától az országhatár irányában található éles és keskeny hegygerinc, a Szarvas-hegy (Hirsch Berg, 452 m). A mellette lévő Házhegyi-árokban ritka földfém tartalmú lejtőtörmelékét találtak. Ez különbözik a csillámpaláktól és a gneisztől, a szürke kvarcit tagozat besorolást kapta. Előfordulhat florencit kékeszöld lazulitfoltokkal és fluorapatit is. A Szarvas-hegy elnevezést inkább csak a helyiek és az erdészeti térképek használják.

Szikla utca

Az Ady Endre út 176–178 között indul K-i irányba, majd a 9. számú háznál É felé folytatódva visszatér az Ady Endre útra (1950) Korábbi neve a felhagyott gneisz kőbányáról Steinbruchgasse.

Az 1930-as években a gazdasági körülmények miatt gyakori volt, hogy a bánfalvi kőfejtőről, bár szögesdróttal körülzárták, sokan öngyilkosságot követtek el. Ezért a kőfejtő feletti kápolnát az egykori 382. Szent Imre cserkészcsapat parancsnoka, Gereben Vilmos (1903–1975) tanító ötlete alapján Gallus László építésszámológus tervezte, a süttői Radics József építőmester építette meg. A tanító és cserkészársai: Horváth József, Rádonyi Géza külön adakozásra kérték a városi elöljáróságokat és a tehetősebb polgárokat. A falnyílásban Mihalovits János (1894–1968) tanító, festő Mária-képe kapott helyet. A vasrács a

⁴⁴ *Bella Lajos*: A Sopronmegyei Régészeti Társulat 1891. évi kutatásai. *Archeologiai Értesítő* 12 (1892), 280–284.; *Firbás Oszkár*: Sopron legrégebbi erdőterképe. *Soproni Szemle* 11 (1957), 1–2. szám, 109–117.; *Nováki* 1997 i.m.

⁴⁵ Wandorfplan 1945/46. https://www.oedenburgerland.de/list/plan_wandorf/0_2.php (Letöltés 2021. 03. 17.)

märzi lakatosműhelyben készült, a 6 méter magas keresztet pedig a Gangl testvérek, Varjú József, Agg Pál készítették sínvasból. A kápolnát 1937. október 23-án Papp Kálmán (1886–1966) városplébános szentelte fel, Sopronyi-Thurner Mihály avatta fel. 1945 után tönkrement az építmény. Gereben Gábor (1947–) építész, iparművész – a tanító fia – nem kis anyagi áldozatot vállalt a helytörténeti különlegesség és egyben emlékhely megmentéséért, a Tanulmányi Állami Erdőgazdaság pedig a környezet rendbetételéért. A 364. Scarbantia cserkészcsapat fiataljai vállalták a kápolna későbbi gondozását. Németh Attila (sz. 1944) bánfalvi plébános és Gabnai Sándor evangélikus esperes szentelte újra a kápolnát 2008. szeptember 20-án.

A Cserkészkápolnától mintegy száz méterre, az Alomhegyi (Alm; Streuberg) hegytetőn 1886-ban hatszögű, nyitott oldalú gloriette épült, 270 m tengerszint feletti magasságban. Oszlopait lécrács-mellvéd fűzte össze; belsejében ehhez félkörívben padok csatlakoztak. Az egyszerű faoszlopok hatszögletű, nyitott sátor tetőt tartottak, amelyet fazsindely fedett és esztergált facsúcs díszített.⁴⁶ Helyén a Magyar Tudományos Akadémia Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézetének Geodinamikai Observatóriuma található, ahol a gneiszben mesterséges vágatot alakítottak ki, amely felett kb. 60 m kőzet helyezkedik el. A vasbetonból készült épület 1968-ban készült el szeizmológiai mérések és a földi ár-apály kutatása céljából.⁴⁷

Temető utca

Az Ady Endre útról K-re nyíló zsákutca (1950) korábbi neve Friedhofgasse. A község temetője a Mária Magdolna-kápolna mellett helyezkedett el 1786-ig. A mai köztemető Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzatának tulajdonában van.

A sopronbánfalvi Hősi temető és kegyeleti park területén húsznál több nemzet fia nyugszanak. A történelem viharai és az ott élők alakították az ország egyik legérdekesebb és legszebb hősi temetőjévé. A főbejárat kovácsoltvas kapuja 1917 körül készült Benkő Géza (Sopron, 1883.⁴⁸ – ?, ev. temető) soproni vegyes- és vaskereskedő felajánlásából. A temető hátsó kovácsoltvas kapuját az ELZETT Zárgyárban Csígyó László szakoktató irányításával a tanulók készítették 1964-ben.

A térségben szolgáló katonaság egészségügyi ellátásáról gondoskodó ruszti katonai kórházat 1840-ben áttelepítették az üresen álló sopronbánfalvi karmelita kolostorba. Az elhunytakat a Kolostor-erdő katonai temetőjében temették el (ma két sírkő jelzi ennek a helyét). Később igény lett egy új temetkezési helyre, így 1878-ban nyitották meg a jelenlegi temetőt. A 19. század végén mintegy 3000 katona szolgált Sopron városában. Az első világháború előtt összesen 233 főt temettek ide. Az első világháborúban 1874 főt temet-

⁴⁶ A Sopron-hegység és dombság kilátói és kilátó pontjai. Sopron Városi Szabadidősport Szövetség Természetjárói TAEG ZRT 2013. 26–27.

⁴⁷ *Mentes Gyula*: A Sopronbánfalvi Geodinamikai Observatórium története. Geodézia és Kartográfia 71 (2019), 6. szám, 4–13.

⁴⁸ Hungary Civil Registration, 1895–1980 Sopron Sopron Marriages (Házasultak) 1905–1911. 366. kocka

tek el (ebből 2018-ban mintegy 1500 sírt újítottak fel). Az 1917. júniusi felszenteléskor kapta a hősi temető elnevezést. A 2. világháború katonai áldozatai közül 941 fő pihen itt. Emellett még mintegy 150 sírhant látható. Saját kérésre 15 főt, főként tisztet temettek ide, és mintegy 38 hozzátartozót. Itt helyezték örök nyugalomra a 2. világháború tragikus emlékü soproni bombázásának (1944. december 6.) áldozatait is. Egy másik csoportban fiatal levették sírjai található. 1945 után az itt nyugvó katonák családtagjai temetkeztek szeretteik mellé. Ugyancsak itt található 84 szovjet katonának 2001-ben, a régi Szent Mihály temetőből áttelepített hamvai. Áttelepítésük oka az volt, hogy zavarták a templomkerti stációk látványát. A kilencvenes években szintén a Szent Mihály temetőből áthozták 17 német katona maradványait. Így mintegy 3200 sír és emlékhely található e helyen: katonák, hadifoglyok, civilek. Nemzetiségre magyar, német, orosz, osztrák, olasz, francia, szerb, török katonák, de vannak ukrán, kozák, vend, lengyel nemzetiségűek is. Fejfájukon a nevük felett kereszt, kettős kereszt vagy félhold jelzi vallási hovatartozásukat.⁴⁹

Az első magyar vadászpilóta, az arany vitézség érmes, hősi halált halt nemes Molnár különleges síremléke is itt található. Emlékművét édesapja, dr. Molnár Gyula (1882–1963) ezredes, szobrászművész emeltette fiának. A család többi tagja is körülötte pihen. Síremléke 2013 óta a Nemzeti Sírkert része. 2019-ben a családdal együtt a kecskeméti Ég Katonái Hagyományőrző Egyesület hozta rendbe.

A két világháború között főleg Sopronban szolgáló tiszteket, a városhoz kötődő katonákat temettek ide saját kérésükre. Legismertebb közülük vitéz vihari báró Willerding Rezső (Budapest, 1866–Sopron, 1928.) altábornagy, a Katonai Mária Terézia-rend lovagja. Síremléke az I. világháborús emlékműtől pár lépésre található.

Ismeretlen-hadifogoly-emléktábla: A hősök napja alkalmából 2009. május 29-én avatott emléktáblát a villamosipari technikumban 1956-ban végzetek csoportja készítette. Felirat: „Ellenség voltál, idegen, majd rabja a magyarnak; de most mégis testvérként őrizzük magyar földben örök álmodat.”⁵⁰

Az I. világháború hősi halottjainak emlékműve, 1917. Az I. világháborús emlékmű terveit Emmanuel Bachrach-Barée (1863–1943) német festő és illusztrátor rajzai alapján Moll Elemér (1886–1955) akkor műegyetemi tanársegéd, hadapródjelölt őrmester készítette, és a kivitelezés munkálatait is ő vezette. A kivitelezők a Sopronban katonászkodó kőfaragók közül kerültek ki, Hild Lipót (1863–1935) kőfaragó közreműködésével. A szentmargitbányai kőből Bösze József kőfaragó hadapródjelölt, Neumann József hadapród őrmester és Rudolf Zábrowský (1889–1942),⁵¹ cseh szobrász készítette el az emlékművet. Az emlékmű talapzatának eredeti szövege: *Az 1914–1918. világháborúban elesett hősök dicső és maradó emlékére = Zum Glorreichen und dauernden Gedächtnis*

⁴⁹ Bódi Ottó: A sopronbánfalvi Hősi Temető története. Soproni Szemle 63 (2009), 1. szám, 64–77.; Marján Tibor: A sopronbánfalvi temető. In: Magyar Temetkezés, 2010, 28–29. <http://www.otei.hu/assets/upload/hu/magyar-temetkezes-2010-december.pdf> (Letöltés: 2021. márc. 30.)

⁵⁰ Emléktáblát avatnak. [Hír] Kisalföld, 2009. máj. 29. 125. szám 8.

⁵¹ <https://dobravodauhoric.cz/osobnosti/>; <https://en.isabart.org/person/103242> (Letöltés: 2021. ápr. 29.)

der im Weltkrieg 1914–1918 Gefällenden. Mellette az emlékkő tábláján a felirat: „Hősök csontjai porladnak itt a földanya mélyén, térdre e hantok előtt! Mondjon imát ajakad!”

Szovjet hősi emlékművek, 1945, 1957. Az eredeti szovjet hősi emlékmű avatására 1945. július 22-én került sor, tervezője Hárs György (1898–1971) építészmérnök, kivitelezője Baumann Béla (1904–1984) kőfaragómester volt. Helye a mostani Hűség kútja helyén volt. Az 1956. október 23-a utáni időkben ledöntötték, olyan súlyosan megsérült, hogy nem lehetett kijavíttatni.⁵² Ezért a korábbinál művészebb és szebb kivitelűt készített a Budapesti Kőfaragó Vállalat 1957. február 23-áig. 1991-ben szállították mostani helyére.⁵³

Az 1944. december 6-ai bombatámadás áldozatainak emlékműve. Avatás: 1947. A sopronbánfalvi Hősök temetőjében öt tömegsír jelzi a december 6-ai katonaáldozatok nagy részének nyughelyét (A–B–C–D–E sírok). Köztük nyugszik az 36 katona, akit a menekülő szolnoki csapatkórház szerelvényén ért a bombázás. A C sírban pihennek az ágfalvi áldozatok is, az E sírba helyezték el az erdőben szanaszét heverő testrészeket, a fejfákra az eltűntek nevét írták.

A 2. világháborúban elesett német katonák emlékműve. Avatás: 1995. 1995 júniusában elkészült a német katonák emlékműve, amelynek avatására 1995. július 2-án került sor a Német Hadisírgondozó Népi Szövetség és Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzata közös szervezésében. Az emlékmű egy Norvégiában készített gránit hármass kereszttel. Felirata két nyelven: *Hier Ruhen Ungarische und Deutsche Soldaten, Gedenket ihrer und der Toten aller Kriege. Az itt nyugvó magyar, német és minden katonára emlékezve 1939–1945.* A német katonák hamvait őrző sírkertben 3 méter magas fakereszt tövében 6 különleges ötvözetből készült táblára 578 német katona adatait írták. Ez emlékmű a béke szolgálatában felhívja a pusztítás esztelenségére a figyelmet, és örök emléket állít 3700, Sopron közelében meghalt katonának. Itt található még a 2. világháborúban itt eltemetett német katonák egykori egyéni és tömegsírijainak helyén kialakított keresztek. Avatás: 1995. Orosz hadifoglyok 1. világháborús emlékműve, 2007. Az Oroszországi Föderáció Honvédelmi Minisztériuma Katonai Emlékmegőrző Igazgatósága Magyarországi Képvisellete 2007-ben avatott emlékművet a hadifoglyok emlékére.⁵⁴

2018-ban a Bánfalvi hősi temető felújításának keretében közel 1500 első világháborús sírt újjítottak fel, renoválták a közlekedő utakat és lépcsőket is. Megtörtént a kapuk helyreállítása is, és az információs térképekkel ellátott útba igazító táblák is megújultak. A Magyar Kormány a Honvédelmi Minisztériumon keresztül 150 millió forinttal támogatta a munkálatokat. Felújítás, átadás: 2018. december 7.⁵⁵

⁵² Új szovjet hősi emlékművet állítanak fel Sopronban. Kisalföld, 1957. febr. 14. 1.

⁵³ Dénesfalvy József: Kinek „szálka” a hősi emlékmű? Kisalföld 36 (1991) ápr. 18. 90. szám 6.

⁵⁴ Ezt nem tudták visszaigazolni, mert csak 2009-ben kerültek Magyarországra.

⁵⁵ Zajlik a felújítási munka a Hősi Temetőben! <http://cyberpress.hu/zajlik-a-felujitasi-munka-a-hosi-temetoben-kepekvideo/>; Átadták a felújított Bánfalvi Hősi Temetőt. <https://www.sopronmedia.hu/cikkek/atadtak-a-felujitott-banfalvi-hosi-temetot>

A Temető utca fölötti belterület, Hósi temető területén védett facsoport található. Ismeretlen korú pincét találtak a Hósi temető területén 1924-ben.⁵⁶

Tóth Antal utca

A Bánfalvi út 1-től Ny-ra induló zsákutca a Besenyő utca felé (1927). Korábban csak az intézet előtti teret nevezték el először róla, az utca többi része Kossuth Lajos utca volt. Hódori és szenttamási Tóth Antal (Sopronnémeti, 1828–Sopronnémeti, 1905)⁵⁷ földbirtokos, mezőgazdász, Csorna város országgyűlési képviselője (1881–1892), a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt tagja, a Siketnéma Intézet alapítója.

Amikor 1901-ben meglátogatta a siketnémák váci intézetét, a látottak nagy hatással voltak rá, ezért Borbély Sándor (1866–1932), az akkori váci igazgató javasolta, hogy az ország nyugati részében is létre kellene hozni egy hasonló intézetet. Így amikor Tóth hazautazott, szavainak lelkesítő hatására Sopron városa 10 ezer koronát ajánlott fel a siketnéma intézet létrehozására, amit kiegészített 14 ezer koronára, és megszületett a soproni rokonintézet.⁵⁸ Egyik alapítója volt a csornai leányiskolának is. Napjainkban Sopronnémetiben emléket köztér és emléktábla őrzi. Támogatta az ipari fejlesztéseket, a vasútépítést és számos jótékonyági kezdeményezés élén állt.⁵⁹ A sopronnémeti régi temetőben pihen felesége, Töreky Klára (1834–1903) mellett.

Az 1948-ban államosított iskola Siketek Állami Általános Iskolája lett. Ma Tóth Antal Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény, Óvoda, Általános Iskola, Speciális Szakiskola, Kollégium és Pedagógiai Szakszolgálat. (Tóth Antal EGYMI, Tóth Antal u. 1.). Az 1910-re felépült Tóth Antal utcai siketnémák tanintézete tervezője az első magyar olimpiai bajnokként ismert Hajós (Gutmann) Alfréd (1878–1955) építész volt. 1908-ban készültek el az első tervek. A kosáríves záradéku ablakok újításnak tekinthetők, az épület egész elrendezése a funkcionalista építészetet vetíti előre. A mai napig érdemben változatlan maradt.

Tölgyes köz

Az Ady Endre utat É-ra köti össze a Fenyő térrel (1950). A Nándor-magaslatra vezető gyalogút pados pihenője körül álló óriási tölgyfákról (Quercus).

Turista utca

A Szőlőskert utca 21–23. között halad az Avar utcáig (1950). A turisták útja volt a hegyekbe. Korábbi neve is Touristengasse.

⁵⁶ A másfélezeréves alagút nyomán: Tegnap megkezdődtek az ásások. In.: Sopronvármegye 1924. 182.

⁵⁷ Gyászjelentések: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/554267#>

⁵⁸ Váci Napló 22 (1978). október 21. 257. szám, 1.

⁵⁹ Cs. Kovács Attila: Szabadságharcos-emlékművek: Ámmer Gergő szobrászművész egyedi alkotása látható Szilsárkány központjában. Kisalföld 2017. okt. 27. 251. szám 9.

Újdúló utca

A Kertvárosi utcát köti össze DNy felé a Szőlőskert utcával (1950). Vélhetően a régi soproni Új utca miatt volt szükség az átnevezésére. Korábbi elnevezés: Neugasse 1950-ig.

Újhegy utca

A Darufalvi utcából D-re nyíló zsákutca. Folytatása a Hosszúhegy utca (2004). Neuberg néven ismert régi dűlőnév. 2001–2004 között Irtásföld utca. Ha a régi kataszteri térképeket átvizsgáljuk, több olyan dűlőnévvel találkozunk, amely a középkor óta jelen van a soproni forrásokban, de a város 19. század második feléből származó kataszteri ívein már nem szerepel. 1856-os kataszteri térképén a falutól ÉNy-ra, az Erdei malom fölötti dűlőkben a legtávolabbi a Lange Neubirg dűlő, tőle Kurtze Neubirg dűlők következnek.

Várhely utca

A Brennbergi útról DK-re induló zsákutca (1950). Az itt és a Károly-magaslaton feltárt kora vaskori hallstatti kultúrához tartozó földvárakról és halomsírokról.

A Várhely, németül Burgstall vagy esetenként Purgstall, a Soproni-hegység 482 m magas csúcsa. Nevét a csúcstól körülvéve, a kora vaskor idején épült földvárról kapta, ami körül számos halomsír található. A hegy legmagasabb pontján áll a fából épített Várhelykilátó. A Kr. e. 7. században a Várhelyen élők a hegytetőn lévő telepüket sánccal vették körbe. A magaslatot körbevevő kettős, néhol hármás fősánc Hallstatt-korabeli, a délnyugati kettős elősánc és a fősánc által határolt területet kettéválasztó középső sánc kelta korabeli. A földből és fából épített vár egy 900 m hosszú és 350 m széles területet foglal el, a fősánc által határolt terület mintegy 21,5 ha. Az erődítményhez D-i irányból kb. 200 kisebb-nagyobb halomsír csatlakozik egy alacsonyabban fekvő domboldalon, a telephez vezető mai út két oldalán. A Várhelyen található Hallstatt-kori sánccvár a keleti Hallstatt kultúra egyik legfontosabb lelőhelye. Az itteni feltárásokat 1887-ben Bella Lajos tanár, régész kezdte meg. 1932-ig több ásatás történt a földvárban és a mellette elterülő halomsírokból álló temető területén, majd 1971 és 1978 között Patek Erzsébet (1918–1995) régész vezetésével folytatódtek az ásatások. Az itt előkerült leletek (elsősorban az alakos urnák) nemzetközi szinten is jelentősek.

A Várhelyen emelt első kilátótorony közadakozásból épült 1885-ben. Alapját egy földbe ásott „kunyhó” adta, amelybe faoszlopokat állítottak. A kunyhó oldalait deszkákkal zsáluzták ki, s innen vezetett a 32 lépcsőfok a kb. 10-12 méter magas toronyba. A torony szerkezete hamar romlásnak indult, a város jelentős összegeket áldozott az építmény karbantartására, amely hosszú távon nem volt fenntartható, s végül a javítgatások (1896) ellenére 1909-ben lebontották. Újat építettek 1929-ben, a mai teljesen felújított avatása 2009-ben volt. A Bella Lajos-emlékmű Szakál Ernő tervei alapján készült 1957-ben, az egykori ásatások helyszínén. Nagy terméskövekből csonkagúla, oldalán feliratos vörösmárvány tábla, tetején pedig öntött vasból egy várhelyi urna pontos mása. Az emlékművet 2001-ben a Széchenyi István Gimnázium felújította. Feltevésem szerint Bella Lajos hamvai is itt találhatók.

7. kép. Frieda Fürst emléktáblája a Várhely utcában (Fotó: Pluzsik Tamás)

A Várhely utcának is van egy szomorú emléke: a Frieda Fürst-emlékmű.⁶⁰ (7. kép) A Várhegy (Burgstallgasse) utca 23. alatt lakott szüleivel és bátyjával. Az emléktábla felirata: „Frieda Fürst 3. 4. 1929–24. 8. 1945 / Gedenke mein an diesem Ort, / wo ich verlor mein junges Leben, / durch Feindeskugel – kalter Mord, / Gott der Herr mög’ ihm vergeben. / E helyen vesztette fiatal életét.” Magyarul: Emlékezz rólam e helyen, / hol elvesztettem fiatal életem, / ellenséges golyó – hideg gyilkosság által, / az Úristen bocsásson meg neki.” A 16 éves leányt a megszálló szovjetek lőtték agyon 1945. augusztus 24-én, menekülés közben, a szülei háza előtt, mert nem hagyta magát megerőszakolni. A németajkú családot nem sokkal később, 1946-ban kitelepítették. Tragikus haláláról sokáig nem mertek beszélni a helyiek. A család később Lohrbachban élt, a Várhely utcai emléktáblát, emlékkövet a rendszerváltást követően Frieda öccse, az időközben elhunyt Karl Fürst állíttatta.

Vepperdi utca

A Szőlőskert utcából DK-re—zsákutca (2001). A burgenlandi Wepperdorf magyar neve Veperd.

⁶⁰ Igrecz Katalin: Emlékkő a brennbergi völgyben. Kisalföld 51 (1996), nov. 19. 270. szám 6.

Tavaly ünnepeltük a nyugat-magyarországi felkelőharcok és a soproni népszavazás centenáriumát.¹ Harminc éve foglalkozom ezzel a témával, a felkeléssel és a hallgatók szerepével az események sodrában. A témát 13 éve oktatom is a Soproni Egyetemen hallgatóimnak, aminek közvetlen fontosságát aláhúzza, hogy a soproni főiskolások felsőbb utasításra az elsők között kapcsolódtak be a terület megmentésének hazafias mozgalmába. A várpalotai Trianon Múzeum és az Erdészeti Múzeum 2021. december 16-án megnyitott közös kiállításán (3. kép) feltűntek olyan dokumentumok, amelyeket egészen idáig elveszettnek hittünk, de reménykedtünk benne, hogy előkerülnek. Szövegvariánsait csak ifj. Krug Lajos két könyvéből és hivatkozásából lehetett eddig ismerni. A szöveg így szól:² „*Kedves Barátom! A haza hív! Kényszer nincs. Aki teheti önként és azonnal jöjjön Sopronba, ahol ellátásáról gondoskodtunk. A válaszmány megbízásából: Sopron 1921. augusztus havában Leicht Ottó sk. ifj. köri elnök.*” Krug tíz évvel az események után kiadott művében gyakran emlékeztet a papírra a dokumentumokat, és bizonyos oldalakon egykori hallgatótársai nevét is elírta. Mindezek a korábbi bizonytalanságok teszik még értékesebbé a most előkerült behívót és annak még egy érdekes párvját.³

Mindekét dokumentumot Leicht Ottó,⁴ az akkori Ifjúsági Kör elnöke írta alá.⁵ Az eredeti postai levelezőlapot 1920. augusztus 20-án írták és 22-én adták postára. Sopronban ezzel

¹ Kiállításokra, emlékszikla-emléktábla avatásra, konferenciákra és kerekasztal beszélgetésre került sor. Többek között: Soproni Múzeum: Hűség száz – szabadtéri kiállítás, megnyitó: 2021. július 22.; emlékszikla-avatás, Ágfalva (Házhegy), 2021. szeptember 8.; „Évszázados hűség – selmeci-soproni főiskolások Ágfalvától a népszavazásig” kiállítás, megnyitó: 2021. szeptember 9. (Soproni Egyetem); „Trianon és a magyar felsőoktatás VI.” c. konferencia, 2021. november 8–9. (Veritas–MFLSZ); „Haza – Szeretet – Hűség” c. konferencia, 2021. november 24–25. (Sopron mjv.–Veritas); Hűség 100, centenáriumi emléktábla, 2021. december 14.; Ez itt a kérdés!? 2021. december 15. M5; „100 éve volt a soproni népszavazás”, „Magyarok maradtunk!” – A selmeci/soproni akadémisták szerepe Sopron megtartásában, 2021. december 16. (A Trianon emlékmúzeum tematikus kiállítása az Erdészeti Múzeumban).

² ifj. Krug Lajos: Tüzek a végeken, Sopron, 1930, 33. Vö. Emlékezés (1921–1931) II. kiad. Szerk. Tóth Alajos, Sopron, 1932. és *Missuray-Krug Lajos: A Nyugatmagyarországi felkelés*. IV. kiad. Sopron, 1938.

³ Soproni Egyetem Erdészeti, Faipari és Földméréstörténeti Gyűjtemény (Erdészeti Múzeum, a továbbiakban: SOE EM) 07808/1, 07801/2. Köszönöm dr. Varga Tamás igazgató úrnak, hogy a dokumentumokat másolatban rendelkezésre bocsátotta.

⁴ Leicht Ottó erdőmérnök-hallgató Nagyszebenben született 1896. október 25-én. Atyja Leicht János MÁV főfelügyelő volt. Leicht 1915-ben Kolozsvárott érettségizett. 1917/18-ban iratkozott be a selmeci főiskola erdőmérnök szakára. 1921. június 5-től 1922. június 10-ig a Főiskolai Ifjúsági Kör tisztikarának elnöke. 1921-ben az V. felkelő hadsereg tagja. 1924-ben záradékolts és vehette át oklevelét. Soproni Egyetem Központi Levéltár (a továbbiakban: SOE KL) 101. a. 60. hallgatói főkönyv, SOE KL 2. c. 1059/1921.

⁵ SOE KL 2. c. 889/1921. A Leicht Kör tisztikarának névsora a mai napig lappang. Csak a levéltári jelzete ismert.

egy időben, Szent István napján lezajlott a legnagyobb átadás elleni tüntetés. A tüntetés egyik vezérszónoka a Széchenyi téren szintén erdőmérnök-hallgató volt, Platthy Béla.⁶ Alakját így idézte fel a napilap tudósítója: „Megjelent egy férfi a Széchenyi-szobor talapatán és intett, hogy szólni akar. A tér sétáló közönsége azonnal körülözönlötte; a városban mint futó tűz végig nyargalt a hír: valami lesz! Mire a rögtönzött népgyűlés szónoka, Platthy Béla beszédbe fogott, a tér mindenre elszánt néppel volt tele...”⁷

Még mindig nem tudjuk pontosan, hány hallgatót hívtak be a levelezőlapokon, hányan küzdöttek Nyugat-Magyarorszáért, de közvetett adatokkal itt is rendelkezünk. Janó Sándor rektor fogalmazványában, majd felterjesztésében erre két helyen is figyelemre méltó utalást tesz. Ebben olvasunk arról, hogy a különböző felkelő alakulatokban százan tartózkodnak.⁸ Krug könyvében a kismartoni (Eisenstadt) és nagymartoni (Mattersburg) járásokban járőröző hallgatók számát 80 főben adta meg.⁹

A levelezőlap szövege „*Kedves Zolti! A haza hív; kényszer nincs, aki teheti, jöjjön Sopronba önként, de azonnal. Ellátásáról gondoskodva van. 21 VIII. 20 Leicht*” A Leicht Ottó körülnök által sebtében írt behívó Palla Zoltán¹⁰ erdőmérnök-hallgatónak szólt, aki a nyári szabadságát ekkor Nyíregyházán töltötte. A behívó 1921. augusztus 20-án kelt és 22-én került postára.

A második levelezőlap még érdekesebb kordokumentum, mint az előző. Megírására 1921. szeptember 2-án került sor. A postára adása 6-án történt. A lapot szintén Leicht írta. Hat, illetve két nappal vagyunk a Sopront megmentő II. ágfalvi ütközet előtt. A hallgatók pontos nyilvántartást vagy listát vezethettek arról, hogy kinek küldtek már addig „behívót” postai levelezőlapon.¹¹ Így a mozgósítás másfél hete olyan sikeres volt, hogy betelt a létszám. Erről tanúskodik a második levelezőlap, a Főiskola és közvetve Sopron bizonytalan sorsára is utalva: „*Létszám betelt, ne jöjjetek. Főiskolánk sorsa még bizonytalan. Sopron, 1921. IX/2 Leicht*”¹²

⁶ Platthy Béla erdőmérnök-hallgató a Nógrád megyei Kékkőn született 1895. október 9-én. Atyja Platthy Árpád gazdatiszt volt. Platthy 1914-ben reálérettségi vizsgát tett Lőcsén. 1917/18-ban beiratkozott a selmecbányai főiskola erdőmérnöki szakára. Tartalékos hadnagyként harcolt az első világháborúban. 1921 őszén az V. felkelő hadseregben szolgált. Sopronban záradékolt 1922-ben. Oklevelét 1923-ban kapta. SOE KL 101. a. 60. hallgatói főkönyv.

⁷ Nemzeti Újság 1921. augusztus 23. 4.

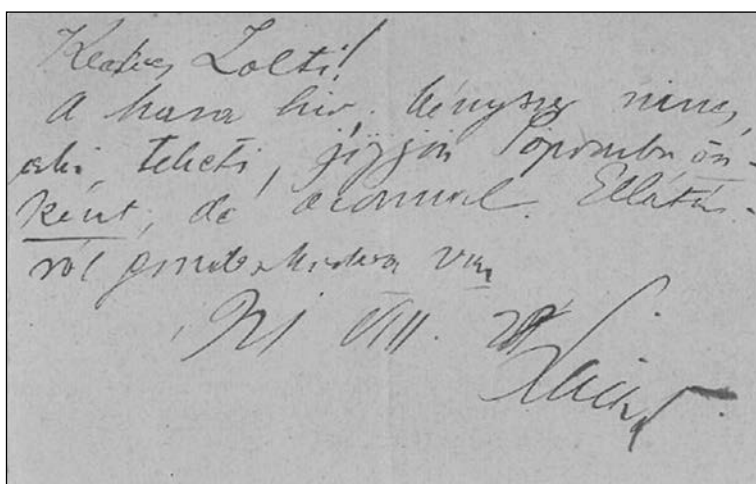
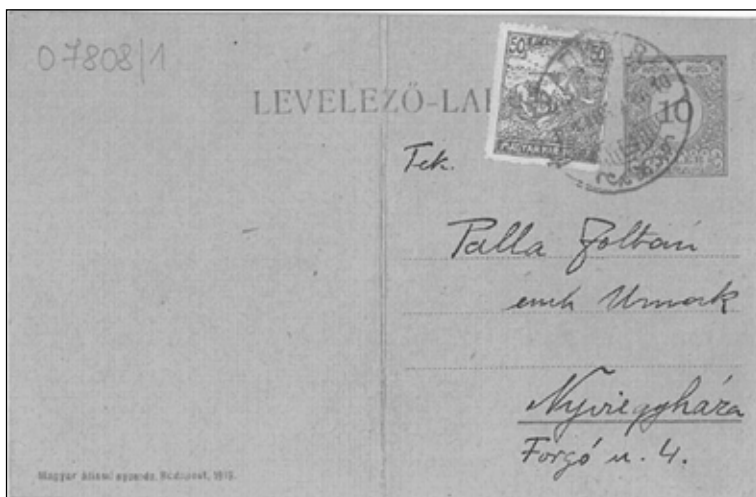
⁸ Az eredeti fogalmazványban ezt olvassuk: „maga a főiskolai ifjúság az önkéntes területvédő alakulatokban 100 emberrel van képviselve”. Az 1921. szeptember 4-én felterjesztésre került iratból ez a sor már kimaradt, az elküldött szövegben pedig ez szerepel: „ki kell emelni, hogy a főiskolai ifjúságnak körülbelül harmadrésze az átszatolással kapcsolatos izgalmak között a rend fenntartásában tevékenyen részt vesz.” SOE KL 2. c. 1210/1921.

⁹ „Mindannyiunk „Polgárőrség” „Bürgerwehr” feliratú vászon karszalaggal voltunk felszerelve. A szükséges nyolcvan darab karszalagot hűgaim készítettek el...” – írja Krug i. m. 93.

¹⁰ Palla Zoltán 1898. augusztus 13-án a Szabolcs megyei Tiszalökön született. Nyíregyházán tett érettségi vizsgát. 1917/18-ban iratkozott be a selmecbányai főiskola rendes erdőmérnök szakára. 1922-ben záradékolt Sopronban. SOE KL 101. a. 60. hallgatói főkönyv.

¹¹ Ilyen lista eddig nem lelhető fel.

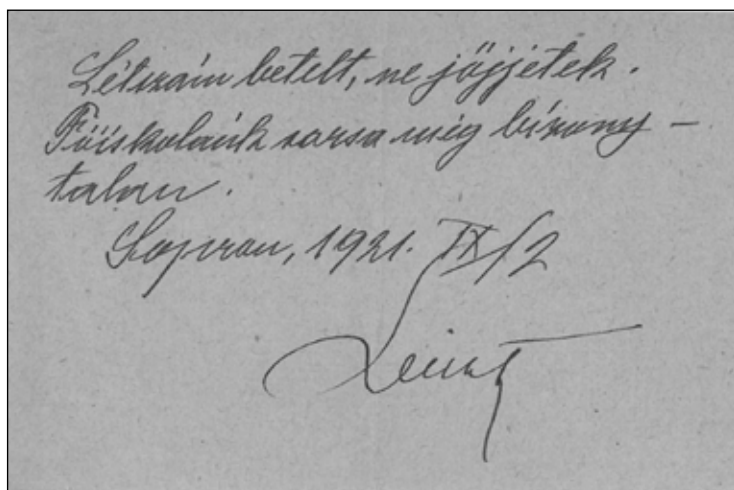
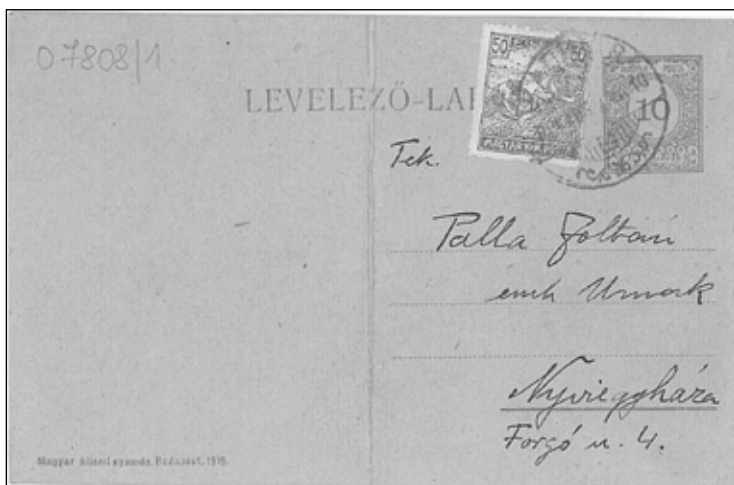
¹² Erre a két behívóra táviratként utal Bánky (Biber) József is visszaemlékezésében. Ld. Gál Péter József (szerk.): Selmeci-soproni diákélet – visszaemlékezések. Sopron, 2019, 93.

1. a-b kép. A Palla Zoltánnak írt első levelezőlap elő- és hátlapja (SOE EM 07808/1)

Végezetül röviden utalnék egy további forrásra, amely más irányba is vezet a főiskolások részvételét illetően a felkelésben. A 2020-as kutatásokkal eddig még nem ismert, de a felkelők soraiban küzdő hallgatók nevére bukkantunk egy jegyzékben. Ez a dokumentum a Soproni Múzeumba ismeretlen körülmények között 1930 körül került be az ún. Thier gyűjteménybe, és a Pinka völgyében harcoló felkelők listáját tartalmazza.¹³ A három

¹³ Soproni Múzeum, SOM A-218-8 Helytörténeti kéziratgyűjtemény, „Felkelők névsora: vitéz Endre László Pinkafői parancsnoksága alatt. Köszönöm dr. Tóth Imre igazgató úrnak, hogy a 142 főt tartalmazó listára felhívta a figyelmemet.

2. a-b kép. A Palla Zoltánnak írt második levelezőlap elő- és hátlapja (SOE EM 07808/1)

soproni főiskolás: Galambos József t. [tartalékos] hadnagy erdőmérnök,¹⁴ Steinhöfer József hdj. [hadapródjelölt] tüzmaster, Aszód, kohómérnök,¹⁵ Uher József e. é. [egyéves

¹⁴ Galambos József erdőmérnök-hallgató neve alatt két erdőmérnök-hallgató nevét őrzik az egyetemi törzskönyvek. Egyikük 1917/18-ban iratkozott be a főiskolára, a másik ifjú 1918/19-ben és mind a ketten az erdőmérnök szakra. Minden valószínűség szerint az 1917/18-ban beiratkozott hallgatóról van szó: Galambos József 1896. december 16-án, Budapesten született. Galambos József ny. törzssorvos fia. 1915-ben Rákospatakon érettségizett. Nem záradékolt a főiskolán. SOE KL 101. a. 60. Hallgatói főkönyv.

¹⁵ Steinhöfer (Nagyenyedi) József 1901. április 1-jén Töketerében született. Apja Steinhöfer Sándor államvasúti főfelügyelő volt. Steinhöfer 1919-ben Sátoraljaújhelyen érettségizett. 1919/20-ban beiratkozott a soproni főiskola vaskohómérnök szakára. 1921 augusztusától felkelő. 1927-ben záradékolt. SOE KL 101. a. 62. Hallgatói főkönyv.

önkéntes] erdőmérnök, Iklad¹⁶ neve bukkant fel. Hogy ők hárman hogyan és mikor kerültek az Endre László¹⁷ vezette csoporthoz, még tisztázásra vár. Ez a néhány újabban előkerült dokumentum adalék rávilágít arra, hogy a kutatást folytatni kell. Fontos, hogy minél feltárta és teljesebb legyen a kép a nyugat-magyarországi felkelésről, Sopron és a Főiskola viharos időszakáról 1921 augusztusa és decembere között.

3. kép. A Trianon Múzeum „magyarok maradtunk” című időszaki kiállítása.
(Kép forrása: Trianon Múzeum, <http://www.trianonmuzeum.hu>)

¹⁶ Uher József 1900. június 29-én született a Hont megyei Magyarádon. Gyámja gróf Ráday Gedeon volt. Aszódon érettségizett 1919-ben. 1919/20-ban beiratkozott a soproni főiskola erdőmérnöki szakára. 1921-ben felkelő. 1923-ban záradékolt. 1928-ban oklevelet szerzett. SOE KL 101.a 62. Hallgatói főkönyv

¹⁷ Endre László (1895–1946) szolgabíró, szélsőjobboldali politikus. 1919–1923 között különböző ellenforradalmi akciókban vett részt. 1937-től Pest megye alispánja. 1944-ben belügyi államtitkár. 1944 őszétől kiűrtési kormánybiztos. 1946-ban a népbíróság háborús bűnök vádjával halálra ítélte és kivégezték.

SOPRONI ARCOK

FIZIKER RÓBERT

Egy sokoldalúan képzett irat-
menedzser. A hatvan esztendő
Dominkovits Péter köszöntése

1962. február 11-én párás időre és mérsékelt szélre ébredt az ország. A változó felhőzetből néhány helyen kisebb havazás alakult ki, a hőmérséklet csúcscértéke plusz 1 és plusz 4 fok között alakult. A Kisalföld című napilapban – amely az évfordulók között fontosnak tartotta kiemelni, hogy Lenint hetven évvel korábban vették fel az ügyvédjelöltek listájára – Lónyai Sándor felelős szerkesztő kétrészes cikkében az olvasók kérésére a revizionizmus és a dogmatizmus mibenlétét világította meg. A megyeszékhelyen a lap szerkesztősége a Sztálin úton, Sopronban pedig a Köztársaság utcában volt. Sztálin előtt Vilmos császár, Szent István, majd Tanácsköztársaság és ismét Szent István szerepelt az utcanévtáblán, míg városunkban a Köztársaság elnevezés csupán egy átmeneti, 1948 és 1989 közötti

Dr. Dominkovits Péter (Pluzsik Tamás fotója, 2012)

időszakra váltotta az 1875-ben Ferenc József felesége előtt tisztelgő, illetve a királyi pár 21. házassági évfordulója alkalmából született Erzsébet utca elnevezést.

A hatvan évvel ezelőtti jeles napon a győri Kisfaludy Színházban Jurij Szergejevics Miljutyin szovjet zeneszerző Juanita csókja című operettje volt műsoron, Balla Ica primadonna és Garay József főszereplésével. A televízióban a Nő a barakkban című, Palotai Borisnak egy náci koncentrációs táborban játszódó, a töretlen élni akarásról szóló történetét vetítették. A filmet Zsurzs Éva rendezte. A győri Richards Filmszínházban a Rátarti fickó című csehszlovák vígjáték volt műsoron, amely a korabeli kritika szerint a jellegzetesen prágai humorral „bölcsen mosolyog a mindennapok fonák jelenségein”. Ugyancsak a Kisalföld írta meg, hogy az Autóközlekedési Vállalat területi igazgatósága a lakossági panaszok nyomán a soproni taxikban és a frekventált helyeken, a Pannónia Szállodánál, a temetőknél, a kórháznál és a szanatóriumnál is elhelyezte a díjtáblázatokat.

A Magyar Közlönyben aznap jelent meg a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány rendelete az idegenvezetésről. A Népszabadságban Barcs Sándor, a Magyar Távirati Iroda vezérigazgatója, egyben a Magyar Labdarúgó Szövetség Elnöke jegyzetében azon dohogott, hogy a második világháborúban szétlőtt budai I. kerület épületeinek újjáépítésére 1945 után a „szerény kis javakból mindig juttattak valamicskét”, a Várban azonban még mindig „éktelenkednek” külföldi (svájci, angol és amerikai) tulajdonban lévő romházak. A Népszava pedig arról számolt be, hogy a New Jersey állambeli Union város egyik középiskolája tanfolyamot szervezett szülőknek, hogy gyermekeik matematika-feladatainak megoldásában segíthessenek. Az iskola igazgatósága teljes diszkréciót ígért a résztvevőknek. Az Esti Hírlap pedig egy angol kutatás eredményét ismertette, eszerint a jó házasságok hetven százalékánál a házasfelek szemének színe különböző.

A nevezetes vasárnapon a Soproni VSE a Rákóczi-sporttelepen fogadta a Győri Dózsát. Bár a hazai védők kezdetben feltűnően bizonytalanul álltak a lábukon, szünet után szinte kicserélték a csapatot és 3:3-as döntetlennel ért véget a találkozó. A Népsport azzal reklámozta a totót, hogy 3 forint 30 fillérért sokat, rendszeres fogadás esetén akár Berva mopedet vagy Panni robogót is nyerhet a szerencsés játékos. Az Egri Finomszerelvénygyár felsőtárkányi gyárában készült motorok gyártását a csökkenő kereslet és a KGST-n belüli járműipari profilredezés miatt még abban az évben leállították, ekkortól jelentek meg idehaza többek között a keletnémet Simsonok és a csehszlovák Jawák. A sajtó ugyancsak február 11-én közölte, hogy előző nap a glienickei hídon sor került a nevezetes fogolycserére, amellyel véget ért az úgynevezett U-2 incidens. Francis Gary Powers amerikai pilóta és Rudolf Abel KGB-ezredes történetét a Kémek hídjá című kiváló film dolgozta fel 2015-ben Tom Hanks főszereplésével.

*

Egy német munkaerő-hivatali honlap szerint „átlagos testi erő, testi ügyesség, távolra és közelre messzemenően normális, adott esetben megfelelően korrigált látó- és átlagos hallóképesség” szükségeltetik a történészi pályához. A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat úgy látja, az „elméleti jellegű problémákkal foglalkozó” történész munkája „főként pszi-

chés megterheléssel jár”, „az érzékszervek nincsenek kitéve a hétköznapi élethelyzetektől eltérő igénybevételnek”. Továbbá „döntően irodai jellegű, kevés mozgással járó, ülőmunkáról” van szó, „helyváltoztatásra csak a forrásanyagok felkutatása, illetve tanulmányozása alkalmával kerül sor”. (Azért az érdekelne, egy lépés- és kalóriaszámláló mekkora értéket mutatna egy átlagos munka- és kutatónap után.) A különböző szellemi képességek (magas szintű absztraháló-analizáló gondolkodás, jó nyelvi szóbeli kifejezőkészség és írói véna, gyors felfogóképesség, figyelem-összpontosítás) felsorolásában a német és a magyar kompetencia-katalógusok között nincs nagy különbség. Ugyanakkor idehaza „a másokkal való jó együttműködés nem feltétele a szakmának”, bár esetleg „előnyös lehet”.

Úgy vélem, a történész és a levéltáros mesterség nehezen választható el egymástól. Egyrészt ugyanis a levéltár és a levéltáros nem lehet a történettudomány szolgálóleánya, másrészt – bár erre egyre kevesebb lehetőség nyílik – az iratokhoz való közelség nem csupán a szakmai kompetenciák elsajátításának és napi szintű gyakorlásának, hanem azok feldolgozásának és közkinccsé tételének kötelezettségével is jár. Források feltárása, értő használata és újragondolása nélkül lehet ugyan tanulmányokat írni, de nem érdemes. A levéltár szak leírása nem véletlenül használja a „sokoldalúan képzett iratmenedzser” kifejezést. Hiszen a levéltári anyagról és az ottani munkáról felhalmozott elmélyült ismeretek mellett az önálló, szakszerű, felelős, tudatos, kezdeményező és együttműködő tevékenység alapvető fontossággal bír egy olyan közegben, amely munkafolyamatok társadalmi hasznosságát csupán számokban és rekordokban méri. Ezzel az írással egy ilyen iratmenedzsert köszöntünk.

*

Ferenc József hatvanadik születésnapján a Pesti Hírlap beszámolója szerint a magyar főváros ünnepi díszbe öltözött. A Vérmezőn nagyszámú közönség előtt a budapesti helyőrségi csapatok felvonulását a Gotterhalte és a Gellérthegyről leadott 21 ágyúlövés zárta. Városszerte ünnepi istentiszteleteket tartottak. Szapáry Gyula miniszterelnök a budai Várban tartott pohárköszöntőjében biztosította az uralkodót a magyar nemzet hűségéről, tiszteletéről és ragaszkodásáról. Sopronban a hadgyakorlatra itt összpontosított 28. dandár díszmenete „gyönyörű látványt nyújtott”. Az Ország-Világ képes hetilap Horthy Miklós kormányzót 1928. június 18-án az ország „legelső magyar embereként”, „a hősök hőseként” és „a modern államfejedelmek mintaképeként” köszöntötte. Az ünnep előestéjén a kormányzó vitézeket avatott a Margitszigeten. Másnap a Vérmezőn újabb díszszemlére került sor, Horthy a Himnusz hangjai közben lovagolt el a csapatok előtt. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1972. május 26-án Kádár Jánosnak, az MSZMP KB első titkárának a Szocialista Munka Hőse kitüntető címet adományozta, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége pedig a Lenin-rendet adományozta neki. A pártvezetőt a szocialista brigádvezetők országos tanácskozásán, majd az Országház Vadásztermében rendezett díszében is „őszinte elvtársi szeretettel” üdvözlötték a jeles napon.

*

A győri születésű, de a Storno-család alkalmazásában állt apai nagybátyja révén Sopronhoz is kötődő Dominkovits Péter 1988-ban a Xantus János Múzeumban kezdte közgyűjteményi pályáját, szakkönyvtárosként, de „pár hónap polcológia” után a szomszédos megyei levéltár, illetve annak reformkori Győr vármegyei anyaga elcsábította. Gecsényi Lajos levéltárigazgató beszélte rá a levéltár szak elvégzésére, a döntést a Csóka Gáspár bencés atyánál elsajátított latin nyelvtani, oklevél- és iratolvasási ismeretek is segítették. A lelkes archivistát Tilcsik György Vas megyei igazgató szerződtette Kőszegre, és azonnal bevonta a készülő szombathelyi városmonográfia előkészítő munkálataiba (a 17. századi városi jegyzőkönyvek feltárásából nőtt ki 2009-ben megvédett doktori disszertációja is). E „fergeteges időszakot követően” Horváth Zoli bácsi nyugdíjba vonulása és Turbuly Éva soproni igazgatósága alatt került Sopronba. Itteni főlevéltárosként – amikor Gecsényi Lajos a bécsi magyar levéltári kirendeltség vezetője lett – korlátozott jogkörű győri igazgató is volt néhány hónapig, és ebben a pozíciójában a magyaróvári, illetve 2012 után immár soproni igazgatóként az országos levéltári (és természetesen a burgenlandi) kollégákkal is rendszeres, jó szakmai és emberi kapcsolatot épített ki. A páratlanul gazdag helyi iratanyag hatására erősödött meg jelentős forrásközlésekben tetten érhető historiográfiai érdeklődése. A levéltári szakterületen hosszú éveken át nyújtott kiemelkedő munkájáért 2015-ben Pauler Gyula-díjat kapott. Önmagát egy alkalommal a térség fregoli emberének nevezte. Iratmenedzserként a jeles évfordulót többek között a Thirring-émlékkönyv küszöbön álló kiadásával ünnepli.

Kedves Péter! Lao-ce, a Csou dinasztia archívumának könyvtárosa szerint „az életet években számolják és tettekben mérik”. A Soproni Szemle szerkesztősége és szerkesztőbizottsága nevében – figyelmedre, tudásodra és javaslataidra továbbra is számítva – kívánok a következő évtizedekre is lankadatlan alkotókedvet, sok erőt, és mindenekelőtt jó egészséget. Isten éltesse!

Soós Imre² 1910. szeptember 3-én született a Sopron megyei Rábakecölben. Anyja Soós Anna háztartásbeli, apja Soós István földműves. Elemi iskoláit helyben, közép fokú iskoláját Szombathelyen végezte és ott is érettségizett. 1929 és 1932 között papnövendék volt Budapesten. 1933. január 1-től magánalkalmazottként tartották nyilván, ami esetében nem jelentett mást, mint hogy a bencés rend alkalmazásában Pannonhalmán könyvtárosi munkát végzett. Katonai szolgálatra alkalmatlanság miatt nem vonult be. 1933 októberében országos levéltári szakvizsgát tett. E szakvizsga-dokumentumok jelzik, hogy Soós mind latin és német nyelvből, továbbá helyesírásból és szépírásból jó érdemjegyet szerzett. 1933. október 5-én jó minősítéssel tette le az Országos Levéltárban a kezelői szakvizsgát.³ Jelen ismereteink szerint Herzog József főigazgató és Ányos Lajos országos főlevéltárnok alkották a bizottságot. Kezelői szakvizsgája kapcsán úgy vallott magáról, két és fél évig papnövendékként *„olyan helyen [szolgáltam], ahol az előadási időn kívül is latinul kellett beszélni, a latin nyelvet tehát teljesen bírom. Amennyiben a görögre szükség lenne, abból is van jeles érettségim Tudok ezen felül németül, angolul. Mint a pannonhalmi sz. Benedek rendi főkönyvtár tisztségviselője hozzáférék az ország egyik legértékesebb diplomagyűjteményéhez. A vizsgára való előkészületben az itteni főiskolai történelemtanárok irányításával [jártam el].*⁴

1934. június 1-től 1941. december 13-ig rendszeresített díjnok volt Sopron vármegye törvényhatóságánál, a megyei levéltárban. 1941. június 14-én a Ferenc József Tudományegyetemen bölcsészdoktorátust szerzett. 1941. július 10-én az Országos Levéltárban próbaszolgálatra jelentkezett, amit az év november 5-én elkezdett, és Ányos Lajos országos levéltári igazgató előtt fogadalmat is tett. 1941-ben bölcsészdoktori vizsgát tett a Kolozsvári Egyetemen. 1941. december 15-én a Magyar Nemzeti Múzeum tanácsa a hat pályázó sorában Soós Imrét elsőként javasolta a megürült Heves megyei főlevéltárosi állásra, Egerbe. Még ugyanabban az esztendőben Hedry Lőrinc, a vármegye főispánja őt e hivatalra kinevezte. 1942. január 3-án levéltári gyakorlatát meg kellett szakítania, és egri állását el kellett foglalnia. Akkor még Soós úgy tervezte, hogy legkésőbb áprilisban folytatja megszakított munkálkodását, amely elképzelést az Országos Levéltárban Wellmann Imre 1942. január 23-án egy *pro domo* feljegyzés keretében elfogadott. Véglegesítése 1943. október 18-án történt meg.⁵

¹ A Szerző e sorokban szeretné megköszönni Szabó Jolán (Heves Megyei Levéltár, Eger) és Hegedüs István, Suslik Ádám, valamint Reisz T. Csaba (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára – a továbbiakban MNL OL, Budapest) forrásfeltárásban nyújtott segítségét.

² Életútjáról, amely már a Heves megyei működésére fókuszál: *Csiffáry Gergely – Szecska Károly*: Soós Imre munkássága. In: Archívum. A Heves Megyei Levéltár Közleményei 13. (1994), 225–232.

³ MNL OL, Y 7.a 1945.

⁴ MNL OL, Y 7.a 1945. Pannonhalma, 1933. május 16. Soós Imre levele az Országos Levéltár Igazgatóságához.

⁵ Egeri állását a Magyar Közlöny 1945. 79. számában hirdették meg, melyre hat pályázat érkezett be.

1944. november 9-én engedélyt kért és kapott Heves megye főjegyzőjétől, hogy az ellátási nehézségek miatt szüleihez utazzon Rábakecölbe. Ezt megkapva, politikai tevékenységet nem folytatva, szülőfalujában élte át annak elfoglalását. 1945. március 28-án a visszavonuló német katonák felgyújtották a házukat, midőn ott tartózkodott, és óvóhelyre menekülés közben egy gránáttól láb- és karsérüléseket szenvedett. Teljes felgyógyulása után tért vissza Egerbe.

1940-ben jelent meg legnagyobb szabású történeti munkája, az *Ősi sopronmegyei nemzetségek*⁶ című kötet, melynek I. része *Az úrbéri birtokrendezések eredményei Sopron megyében* (1–71. p.),⁷ II. része a *Képek a sopronmegyei jobbágyközségek történetéből* gyűjtőcímet kapta, és ötvenegy települési szócikket tartalmazott (91–250. p.).⁸ A III. rész valójában egy kiterjedt adatközlés: Sopronmegye 1754/1755. évi nemességvizsgálata és a Sopron megye által 1790–1848 közt kiállított nemesi bizonyáglevelék (301–407. p.)⁹ A kötet bevezető sorait a szerkesztőbizottság nevében Horváth László jegyezte, aki néhány mondattal érzékeltette a kötet kiadástörténetét. 1939-ben jelölte meg azt az időpontot, amikor elhatározták egy család- és községtörténeti munka kiadását. „Éppen ezért tudományos alapossággal megírt munkát akartunk kiadni népies formában úgy, hogy azt ne csupán a *szakember olvashassa, hanem mindaz, akinek ősei – hacsak egy téglával is – hozzájárultak vármegyénk mai anyagi, szellemi színvonalának kiépítéséhez.*”¹⁰

A szerkesztőbizottság így indokolta meg a kötet szerkezetét: Az I. részben az úrbéri birtokrendezések eredményei kerültek bemutatásra, döntően a soproni törvényszéken található 1790–1867 között lezajlott birtok- és úrbérendezések hatalmas aktatömegéből kihámozva. (Ez az az iratanyag Sopron 1944. decemberi bombázásakor az épület pusztulásával megsemmisült, így Soós Imre kutatásai ma már joggal hiánypótlónak nevezhetőek.) A II. részben az egyes jobbágyközségek bemutatása következik. A szerkesztők joggal vélték úgy, hogy az I–II. tematikus egységek alapján az érdeklődők már kidolgozott falutörténeteket kaphatnak, ezért célközönségként elsősorban a megye tanítóira, népművelési előadóira gondoltak. A szerkesztők úgy vélték, kézikönyvük további kutatásokhoz nemcsak kiindulást nyújt és fogódzót ad, de azokat kezdeményezi is. Soós például külön hangsúlyozta a határkialakulások vizsgálatának, a dűlőnévkutatásoknak a fontosságát.

⁶ Ősi sopronmegyei nemzetségek. Az előszót írta: Hógyész Pál. Szerk.: Horváth László. Az I–III. rész Soós Imre munkája.

⁷ Ez a fejezet önálló kiadványként is megjelent.

⁸ Az érintett települések alfabetikus rendben: Acsalag, Agyagosszergény, Árpás, Babot, Barbacs, Bányog, Beled, Bodonhely, Bősárkány, Cirák, Csapod, Csepreg, Csorna, Dénesfa, Egyed, Farád, Fertőhomok, Fertőendrőd, Fertőrákos, Fertőszentmiklós, Fertőszéplak, Gyalóka, Győró, Hegykő, Hidegség, Himod, Hővej, Iván, Káptalanvis, Kapuvár, Keresztény, Kisfalud, Lövő, Maglóca, Magyarakeresztúr, Mihályi, Nagycenk, Nagylózs, Osló, Páli, Peresztég, Petőháza, Pinnye, Pórládony, Pusztacsalád, Rábacsanak, Rábakecöl, Rábapordány, Rábasebes, Rábaszentandrás, Rábaszová, Rábatamási, Röjtökmuzsaj, Sobor, Sopronhorpács, Sopronkövesd, Sopronszécsény, Süttör, Szakony, Szany, Szárföld, Szil, Újkér, Und, Veszvény, Vica, Vitnyéd, az Esterházyak nemzetiségi falvai, Horvátzsidány, Németzsidány, Olmód, Peresznye, Zsira.

⁹ A lezáró, IV. rész család-történeti és személyi vonatkozású adatokat tartalmaz mindazon személyekről, akik a kötet megjelentetését támogatták.

¹⁰ Bevezetés [V. p.].

gát, hasonlóképpen felhívja a figyelmet a művelési ágak változásának feldolgozására, és a térképek mint történeti források felhasználására. A történések helyszínének bemutatása mellett a fontos szerepet játszó családok históriájának bemutatását emelték ki.

A kiadvány harmadik része Sopron vármegye nemességvizsgálatait tartalmazza. E sorokban kiemelten hangsúlyozza, hogy Dallos Márton vármegyei levéltáros 1755-ben összeállított egy kéziratot könyvet, *Acta deputationalia in negotio investigationis nobilium elaborata tomis V.* címmel, amelybe bemásolta 1719-től a korábbi nemességvizsgálatok jegyzőkönyveit. E munka révén derült ki, hogy a forrástípus legteljesebbje, az egyes családokról a legtöbb információt megadó forrás, az 1754–1755. évi nemességvizsgálat, illetve az ennek adatait átvevő, de ennél áttekinthetőbb 1756-os nemességvizsgálat. Csúpan a kiadvány használati értékének növelésére közli Sopron megye 1790 után kiállított és a közgyűlési jegyzőkönyvekbe bemásolt nemességigazoló bizonyítványok adatait. A pontosabb és teljesebb adatolás végett publikálta az 1820-ban közgyűlési szavazattal rendelkezők jegyzékét. Ezúttal is hangsúlyozza, hogy sajnos Sopron megyének a már említett 1756. évit kivéve nemesi összeírásai nem maradtak fenn. (Az 1820-as jegyzék már tartalmazza a honoráciorokat, a papokat és gazdatiszteket is.) A szerző kiemelte mind Högyész Pál főispán, mind Thurner Mihály polgármester nagyvonalú erkölcsi támogatását, és külön köszönetet mondott Steffler Lajosnak, a soproni törvényszék elnökének, aki engedélyezte az úrbéri iratok kutatását és feldolgozását.

Valójában Soós Imre soproni történetírói munkásságának összegző és máig kézikönyvként használt csúcsteljesítményét tisztelhetjük e munkában. Hisz ezzel zárta le a levéltáros-történész Sopron megyei, napjainkig meghatározó történetkutatását. Későbbi munkái már a soproni módszertani ismereteken alapulva, de az ország egy másik tájegységéhez kötődtek, ahol szintén alapvető jelentőségű műveket alkotott. A korabeli szakma első számú folyóiratában, az 1923-ban indult *Levéltári Közlemények* 1942–1945. összevont évfolyamában már a Heves Megyei Levéltárról írt tanulmányát publikálva szakmai pályájában is lezárta a soproni esztendőket.

Függelék

Soós Imre szakfolyóiratokban, önállóan megjelent Sopron megyei tanulmányai

1937

Adatok a Sopron megyei középbirtok XVI. századi történetéhez. = Soproni Szemle, 3–4. sz., 259–279.

Sopron megyei kurialisták taksája. = Történetírás, 4. sz., 376–397.

1938

A községhatár múltja és a Magyar Földrajz. = Soproni Szemle 5–6. sz., 314–315.

1939

Dénes Jenő: Csepreg településföldrajza. = Soproni Szemle 1–2. sz., 90–91. (ismertetés)

Belitzky János: Sopron vármegye története. = Soproni Szemle, 1–2. sz. (ismertetés)

1941

Az úrbéri birtokrendezések eredményei Sopron megyében. Sopron, 1–86.

SOPRONI KÖNYVESPOLC

JANKÓ FERENC

Murber Ibolya: Nyugat-Magyarországtól Burgenlandig, 1918–1924. Határtörténetek az első világháború után. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont 2021.

Burgenland tartomány „100 éves születésnapja” sok kutatót, tudományos közösséget ösztönzött munkára,¹ köztük a szóban forgó könyv szerzőjét, a Trianon 100 Lendület kutatócsoporthoz csatlakozó Murber Ibolyát, az ELTE szombathelyi történelem tanszékének munkatársát. Jó néhány éve foglalkozik a témával, könyve előzményeként számos publikáció látott már napvilágot,² sőt a könyv német verziója³ előbb jelent meg a magyarnál, igaz utóbbi számos ponton bővült. Munkái révén tehát fontos „magyar hangjává” vált a témának nemcsak itthon, hanem a német nyelvterületen is.

A kutatócsoport által gondozott Trianon-dokumentumok és -tanulmányok sorozat 10. tagjaként megjelenő, ízléses borítójú könyv elemző része a bevezetéssel és az összefoglalással együtt hét fejezetből áll, ezt egy húsz tételből álló forrásközlés-melléklet egészíti ki. A könyvet 47 kép (fotók és dokumentumok) és egy térkép illusztrálja, kézikönyvként való használatát személynév- és helymutató segíti.

A könyv határozott elemző szándékát jelzi, hogy az Olvasó egy elméleti-elemzési keretet ismerhet meg a bevezetésből és részletesen a második fejezetből. Ennek következetes végigvitele biztosította azt, hogy ne csak egy újabb verziót kapjunk a németek lakta Nyugat-Magyarország első világháború utáni Ausztriához csatolására. Nem azon van a hangsúly tehát, hogy újabb és újabb források felhasználásával mind pontosabb történet-

¹ *Tóth Imre*: Két Anschluss között. Nyugat-Magyarország és Burgenland Wilsontól Hitlerig. Pécs, 2020.; *Rathkolb, Oliver – Polster, Gert – Steiger-Moser, Susanna – Kirchnopf, Johann – Burgstaller, Rosemarie* (Hrsg.): Burgenland schreibt Geschichte 1921–2021. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Band 168-169. Eisenstadt, 2021.; *Törő László Dávid*: Határváros egy vitatott hovatartozású régióban: a Sopron múltjáról folytatott történeti viták a két világháború között. *Világtörténet*, 11. (2022) 1. szám, megjelenés alatt; *Ujváry Gábor*: Hűség városa, légy hú óre önmagadnak. Nyugat-Magyarország 1918–1921 közötti sorsa és a soproni népszavazáshoz vezető út. MNL GYMSMSL, Sopron, 2021.

² *Pl. Murber Ibolya*: A burgenlandi impériumváltás 1918–1924: kikényszerített identitásképzés és politikai erőszak. *Múltunk. Politikátörténeti folyóirat* 64. (2019) 2. 181–214.; *Uő*: Az osztrák és a magyar válságkezelés 1918–1920. Hasonlóságok és különbségek a közös birodalom összeomlását követően. *Századok* 152. (2018) 6. szám, 1293–1320.; *Ibolya Murber*: Vom ungarischen „Deutsch-Westungarn” zum österreichischen „Burgenland” – Verlust versus Anschluss. In: Rathkolb, Oliver et al (Hrsg) i. m., 113–126.

³ *Ibolya Murber*: Grenzziehung zwischen Ver- und Entflechtungen. Eine Entstehungsgeschichte Deutsch-Westungarns und des Burgenlandes. Wiesbaden, 2021.

leírást kapjunk, bár a Szerző munkájához a bécsi osztrák állami levéltár és a Magyar Nemzeti Levéltár egyes forrásait és napilapokat is felhasznált. Különösen látszik törekvése, hogy az eddig inkább Sopron központú elbeszélések hangsúlyát Vas megyei források bevonásával (így a képanyagot is) oldja. A bevezetésben a Szerző az elméleti kereteket munkálja tehát ki, de itt egy kicsit adós marad azzal, hogy saját könyvét erősebben beágyazza a korábbi szakirodalomba egy historiográfiai áttekintés segítségével. A könyv elemző fejezeteiben sem ütközteti álláspontját explicit módon más szerzőkével, csak néhol olvashatunk implicit utalásokat. Látásmódjában tehát „természetesen ez a munka sem kerül meg az államközi politikatörténeti események kronologikus elemzését, emellett azonban hangsúlyozott célja, hogy a tradicionális politikatörténeti megközelítéseket és az ezekre ráakódó, gyakran retrospektív nemzeti érzelmeket új szemszögből világítsa meg”, érvel a szerző (15. o.). A cím is határtörténeteket ígér, ez a többes látásmód azonban nem válogatott szereplők szemszögéből megírt történetekre utal, hanem az elemzési szempontokban megmutatózó, eltérő földrajzi léptékeken cselekvő aktorok és diskurzusok vizsgálatán keresztül jelenik meg. Murber Ibolya tágabban, több megközelítést alkalmazott, így a határtudományét (border studies), miszerint a határok és a határvidék társadalmi képződmények és nem eleve adott objektív valóság-elemek. Az *entangled history* vagy az új diplomáciatörténet révén pedig a határmenti kapcsolatok vizsgálatába jobban be tudta emelni a nem nemzeti-szintű szereplőket és egységeket, ezzel pedig erőteljesebben koncentrálni saját narratívájában arra, hogy mi az, ami a határtérségben őket inkább összeköti, semmint elválasztja. Így a tárgyalás fókuszában nemcsak az állami, kormányzati és nemzetközi szereplők jelennek meg, hanem a helyi lakosság, a helyi-lokális politikai és (fél)katonai szereplők is, továbbá nagy teret szentelt a Szerző a nemzeti önrendelkezés koncepciójának, valamint a bolsevizmus és az antibolsevizmus szembenálló ideológiáinak ahhoz, hogy az osztrák–magyar határviták történetének további szempontjait világítsa meg.

Ezzel összefüggésben a harmadik fejezet a határtérség életének főbb vonalait vizsgálja az első világháború végéig terjedő időszakban, utalva az erős társadalmi és gazdasági integrációra. Ezt a háború időszaka meglehetősen kimozdította a komfortzónából; a háború végére Ausztriában élelmezési válság alakult ki, amely nemcsak a csempészet felvirágzásához vezetett, hanem, mint ismert, jelentős szerepet játszott az első területrendezési javaslatok megfogalmazásában, vagyis a nyugat-magyarországi terület Ausztriához csatolásában. Az élelmezési válságot a Szerző a negyedik fejezetben tárgyalja részletesen, diplomáciai iratok forrásközlésével is illusztrálva. De arra is rámutat, hogy az élelmiszer-szállítás felfüggesztése nem egyoldalú lehetőség és fegyver volt a magyar diplomácia kezében, Bécs ugyanis cserébe iparcikkeket és papírt szállított Budapestnek, azaz Magyarországnak, amivel szintén nyomást lehetett gyakorolni a másik félre. Ugyanebben a fejezetben kerül elő első ízben a kérésállamok kérdésköre, ugyanis a térségben három ilyen is létezett, és az elsőt, a Heinzenland köztársaságot még a Tanácsköztársaság időszaka előtt kiáltották ki. A Szerző részletesen elemzi ezeket, rávilágítva a helyi, félkatonai

szereplők fontosságára létrejöttükben. De ugyanezen aktorok aktivizálódása vezetett el elsősorban a háború utáni anarchikus állapotok, illetve erőszakhullám kialakulásához, amellyel az állam elvesztette erőszak-monopóliumát, érvel Murber.

Az ötödik fejezet a magyar Tanácsköztársaság időszakára koncentrálva a különböző cselekvői szintek és cselekvők változó szerepét vizsgálja meg: miképp változtatta meg Ausztria és Magyarország lehetőségeit a párizsi békekonferencián, hogyan alakította például a két ország viszonyát a diplomácia, a gazdasági együttműködés (pl. osztrák fegyverszállítás Magyarországra) és a helyi lakosság szintjén. Utóbbi kapcsán a Szerző felhívja a figyelmet, hogy „a lokális aktorok a határvidéken gyakran az állami vezetés elvárásai ellenében, főként annak gyengesége esetén, saját céljaik érdekében államhatárt átlépve tevékenykedtek” (73. o.). Ezek a helyi aktorok, így például Sigray Antal és Lehár Antal a Tanácsköztársaság bukása után még fontosabb szerepet kaptak az ellenforradalmi rendszer helyi konszolidációjában, mint Nyugat-Magyarország kormánybiztosa és katonai főparancsnoka. Murber szerint kettejük „hatalmi jogosítványai együttesen hasonlatosak voltak egy nyugat-magyarországi warlord befolyásához” (86. o.). Ugyanitt a Szerző Sigrayval és Lehárral kapcsolatban azt is megállapítja, hogy működésüket Szombathelyen kifejtve Sopron „kiemelt geopolitikai pozíciója időlegesen háttérbe szorult” (uo.), amely sajátos példája a könyv tudatos, multiregionális fókuszáltságának.

Murber Ibolya a mai narratívákban gyakran heroizált nyugat-magyarországi felkelést is új megvilágításba helyezi (6. fejezet), amennyiben azt politikai erőszakként határozza meg, amely kezdetben antibolsevista, antiszemita motivációkból építkezve lépett fel az ausztriai csatlakozást támogatókkal vagy a legitimistákkal szemben, és utóbb már a magyar kormányzat jóváhagyásával késleltette sikeresen a területátadást, és szolgálta közvetve a „Sopronért Burgenlandot” megegyezés megszületését. A népszavazás és a határmegállapító bizottságok működésének rövid tárgyalása zárja a könyv utolsó fejezetét. Itt a kötet egyetlen térképe segítené a történetek átlátását, érdekes módon „Nyugat-Magyarország, 1920–1923” címen, viszont a térkép szöveges magyarázata, beillesztése az elemzésbe elmaradt.

Összességében úgy hiszem, hogy Murber Ibolya könyve a világosan felállított elemzési keretek segítségével sikeresen magyarázza és értelmezi (újra) a térség történetét, különösen jó az ezt négy oldalban summázó összegzés, amelyben megállapítja, hogy „a politikai diskurzust és a propagandát elsősorban a nemzeti önrendelkezés és a bolsevizmus–antibolsevizmus ellentéte dominálta” (139. o.), voltaképpen azonban a gazdasági motivációk és kényszerek irányították a történéseket. Mindenképpen fontos és hasznos könyvet kapott a kezébe tehát az az Olvasó, aki a Szerzővel együtt egy lépést hátra lépve, mai fejjel kíván elgondolkodni, avagy tovább gondolkodni az osztrák–magyar határtérség sorsáról, a történések mai üzeneteiről.

A Soproni Városszépítő Egyesület 150 éves fennállását ünneplő emlékkötet 95 oldalán keresztül nyomon követhetjük az egyesület történetének főbb állomásait, nagy alakjait, a városban kifejtett munkásságának eredményeit, valamint bepillantást nyerhetünk a mindezek mögött megbújó hajtóerő, a városukért tenni akaró polgárok elképzeléseibe, mentalitásába is.¹ A kötet több szerző munkájának eredménye, emiatt helyenként bizonyos információk ismétlődnek és a szövegek nem illeszkednek tökéletesen egymáshoz, de a szerkesztő munkáját dicséri, hogy a könyv alapvetően koherens egészet alkot, az egyes tanulmányok, valamint a közéjük illesztett szövegrészletek és dokumentumok árnyalják és kiegészítik egymást. A kötet szerkesztője Tóth Imre történész, a Soproni Múzeum igazgatója. Neki köszönhetjük a könyv kezdőtanulmányát is, amely mintegy keretbe foglalja a többi, bemutatja a város történetének alakulását az elmúlt 150 évben, és ezzel megteremti a szükséges kontextust a Városszépítő Egyesület történetéhez, amelyet Szabó Jenő (1910–1993) tanulmányai, majd Kubinszky Mihály (1927–2016) és Józán Tibor (az egyesület két elnöke 1987 óta) korábbi írásai alapján ismerhetünk meg. A szövegeket az egyesület kiemelkedő alakjainak az életrajzai egészítik ki, amelyek a város díszpolgára, az író és pedagógus Sarkady Sándor (1935–2014) és fia, a történész ifj. Sarkady Sándor szerkesztésében 1999-ben és 2001-ben megjelent, kétrészes *Aranykönyv* című helytörténeti művéből származnak. Így a kiadvány bár nem túl terjedelmes, mégis alapos összefoglalását adja a város és az egyesület közös sikereinek és viszontagságainak. Mindezek mellett több mint 90 archív felvétel, színes kép és illusztráció jelenik meg a kötet oldalain, amelyeket a Városszépítő Egyesület, a Soproni Múzeum, valamint Pluzsik Tamás és a Fortepan archívumából származó képekből és dokumentumokból válogattak össze. A következőkben megkísérlem a könyv különböző fejezeteit Tóth Imre tanulmányának kronologikus narratívája szerint interpretálni, bizonyítva ezzel is a könyv szerkezetének egységét, a szövegek kohézióját. Ezzel a megközelítéssel egyben az is a célom, hogy időrendben haladva kiemeljek néhány témakört, amelyeket érdemesnek tartok bővebben is tárgyalni.

Az egyesület története a Kiegyezés után indult, amikor a Bach-korszak után fellendülő kereskedelem és ipar mellett, a civil társadalom is megerősödött Sopronban. Tóth Imre három példát említ, amelyek a város úttörő szerepét jelzik országos viszonylatban is: az ország első tűzoltóegylete (1866), az első vidéki múzeum (1867), majd a Soproni

¹ A kötet PDF formátumban letölthető a SVSZE honlapjáról: http://varoszepeitok.sopron.hu/files/150_eves_SVE_2019NET.pdf (hozzáférés: 2022.04.04)

Városszépítő Egyesület (a továbbiakban: SVE, 1869). Tény, hogy ez a három példa árulkodó a város korai pezsgő civil és egyesületi életére vonatkozóan, azonban azt mindenképpen fontosnak tartom kiemelni, hogy az említett egyesületek országos elsőségét illetően nehéz egyértelmű álláspontot foglalni.

Szabó Jenő pedig a 19. század korábbi évtizedeiből is említ olyan személyeket és szervezeteket, amelyek tevékenységük alapján akár, az SVE előfutáiraiként is fölfoghatók, többek között Wagner (Vághy) Ferenc polgármester és Braun Nándor szappangyáros nevét, valamint a Nelky József és Hajnal Endre vezette, 1862-ben már biztosan tevékenykedő Lövérbizottságot (*Löwerkommision*) emeli ki. A Soproni Városszépítő Egyesület hivatalosan a Kiegyezés után alakulhatott meg, első elnöke ifj. Flandorffer Ignác gazdag kereskedőpolgár lett. A dualizmus korától a város idegenforgalmi vonzerejének erősítése volt az egyik legfontosabb cél az egyesület tevékenységében. Az SVE a 19. század végére közel 40 km sétaútat létesített és tartott karban a Sopron környéki erdőkben. Tevékenységük nyomán 1886-ban idegenforgalmi bizottság alakult a soproni Nádor-szállóban, 1903-ban pedig Sopronban alakult meg a Dunántúli Turista Egyesület, amely jó kapcsolatot ápolt a városszépítőkkal, tagjaik között is volt átfedés, ezért kölcsönösen segítettek egymás tevékenységét. Mellettük pedig továbbra is működött a Lövérbizottság, egészen 1914-ig, ekkor pedig egyesültek az SVE-vel.

Szabó Jenő kifejti, hogy az 1914-től kezdődő, Heimler Károly elnökségével fémjelzett periódus sok máig ható eredményt hozott. Heimler Károly (1877–1954) Sopron rendőrfőkapitánya, 1914-től a Városszépítő Egyesület elnöke, a Soproni Szemle megalapítója (1937) és 7 éven át főszerkesztője, valamint a „Virágos Sopron” mozgalom elindítója volt. Elnöksége alatt, 1917-ben az egyesület művészeti bizottságot létesített, hogy az újonnan felépülő épületek illeszkedjenek környezetükbe, ez jelzi, hogy már akkor is figyelmet fordítottak a történelmi városkép megőrzésére. 1918-ban pedig az egyesület jóvoltából létrejött a Soproni Idegenforgalmi Részvénytársaság, amelynek segítségével elkészültek a Hubertusz-lakot vendéglővé és a Tóalmot fürdőteleppé alakítani szándékozó tervek.

Az I. világháborút lezáró trianoni béke azonban Sopronban is új korszakot nyitott. Bár az 1921-es népszavazás során a város lakossága Magyarország mellett döntött és ez a városnak erkölcsi sikert és presztízs értéket jelentett, a település földrajzi, gazdasági tere megváltozott, valamint a térségben elfoglalt központi helyzete megszűnt a határok megváltozásával. Mint Tóth Imre megállapítja, ebben a helyzetben tudatos várospolitikára volt szükség, amely felismerte az idegenforgalmi funkció fejlesztésében rejlő lehetőségeket.

Az egyesület történetének első fejezete 1947-ig tartott, ekkor ugyanis a városi törvényhatóság egy kormányrendelet értelmében feloszlatta a civil és polgári egyesületeket. Ezt a korszakot a városvédő egyesület három nagyformátumú elnökének tevékenysége határozta meg, Flandorffer Ignác (1816–1891) után Printz Ferenc (1844–1920), majd Heimler Károly töltötte be az elnöki tisztséget. Szabó Jenő a következőképpen összegezte az egyesület első korszakát: *„A Városszépítő Egyesület 1864 és 1946 közötti munkáját utcák fasorai, parkok, kilátók, erdei sétautak bizonyítják, de nyomot hagyott az egyesület a soproni ember lelkében is.”* (64. o.) Ebben a mondatában (ahogy a szövegben több helyen is), Szabó Jenő az egyesület alapítását és megszűnését is korábbra teszi, mint a hivatalos évszámok. Az alapításra vonatkozóan ennek ő maga adja meg a magyarázatát még a tanulmánya elején: mivel a Bach-korszakban nem volt szabad egyesülési jog, az *„1864-ben Sopronban városszépítési céllal létrejött egyesülésnek ezért kellett az első években alapszabály nélkül, amolyan asztaltársaság formájában működnie.”* (33.p.) A feloszlataira vonatkozó 1946-os dátum pedig azért írhatta, mert a civil és polgári egyesületeket betiltó kormányrendelet, abban az évben jelent meg, végrehajtására azonban Sopronban csak 1947. május 10-én került sor.

Az egyesület II. világháború utáni történetét tárgyaló fejezetben Szabó az egyesületet a lokálpatriotizmus jelenségével is összekapcsolja. A lokálpatrióta és lokálpatriotizmus fogalom pár emellett még hét helyen szerepelnek a könyvben, amely jelzi a fogalmak fontosságát az egyesület filozófiájában. A szerző elmondja azt is, hogy a II. világháború pusztításai súlyos sebeket hagytak a városon, nagyjából nyolcszáz épület pusztult el a bombázásokban (a város épületeinek 13 %-a) és köztük volt legalább 65 értékes műemlék és műemlék-jellegű épület is. Azonban Szabó úgy látja, hogy ennél nagyobb kár is érte a város lakosságát: *„A bombázásnál is súlyosabb lelki megrázkódtatást jelentett a sopro-*

ni számára, hogy az évszázadok során büszke öntudattal viselt polgársága egyszerre valamiféle gyanús, elítélendő, valósággal reakciós jelentést kapott [...] A negyvenes évek végének és az ötvenes évek elejének politikai gyakorlata a lokálpatriotizmust, »ezt a szűk térre korlátozódó, helyiérdekű hazaszeretet« gátló, passzív, sőt ellenséges magatartásnak minősítette és felróta még az elvhű kommunistáknak is.” (65. o.)

Tóth Imre kifejti, hogy 1945 után a soproni népszavazás és a hozzá kapcsolódó nemzethűség fogalma nacionalista kicsengése miatt, az internacionalizmust hirdető szocialista állam szemében nem volt pozitív értelmű. Sopront kulturális és iskolavárosi hagyományai miatt alapvetően reakciós városként tartották számon, amely ráadásul néhány kilométerre volt csak a nyugati világtól. Munkásvárosi hagyományai kevésbé voltak jelentősek, 1959-ben pedig végleg bezárt a város közelében fekvő brennbergbányai kőszénbánya is. Ebben az időszakban az országos fejlesztési politikai tudatosan került a határmenti várost, földrajzi helyzetéből adódóan pedig a Vasfüggöny szinte minden oldalról körül ölelte, így mind nyugat, mind kelet felől, az ország belseje felől is nehezen megközelíthetővé vált. Emiatt az elzártság miatt alakulhatott ki Tóth Imre szerint egy bizonyos „Sopronország” kép, amely a szocializmus időszakában és egy ideig a rendszerváltás után is vonzóvá tette a várost a hazai turisták szemében. Az 1950-es tanácstörvény miatt azonban a város elveszítette megyeszékhelyi rangját, törvényhatósági jogát, és ezzel együtt megszűnt a *Sopronmegyei Hírlap* is. Mivel azonban az 1950-es évek iparfejlesztései tudatosan kikerülték a várost, sok más hazai településsel ellentétben meg tudta őrizni a történelmi városképet, amely az idegenforgalmi piacon a mai napig unikalitását jelenti.

Bár 1947. május 10-én a Soproni Városszépítő Egyesületet feloszlatták, de a városszépítés ügye nem sokáig maradt képviselő nélkül, 1951-ben ugyanis az országban elsőként a soproni tanács hozott létre műemlékvédelmi albizottságot, dr. Mollay János javaslata nyomán. Szintén ő készítette el a műemlékvédelmi szabályrendelet tervezetét, amelyet a későbbi országos alapszabály is mintaként használt. 1953-ban az országban elsőként Sopronban rendeztek Műemléki Napokat, valamint megjelent egy monográfia és egy műemléki film is a városról. A városi tanács egy újabb albizottság létrehozásáról is döntött, amely a helyi természetvédelmi ügyekért volt felelős. 1955-ben pedig újraindult a város egyik legfontosabb értékőrző és tudományos fóruma, a *Soproni Szemle*. A városfejlesztés irányvonalának összefoglalására Bognár Dezsőnek (akkori tanácselnöknek és később SVE elnöknek), az 1957. április 10-ei tanácsülésen elhangzott szavait idézi a szerző: „a város művészeti és természeti kincseinek védelme, fejlesztése nem felesleges fényűzés, nem csupán esztétikai, hanem gazdasági szükségesség.” (67. o.)

Az 1950-es és 1960-as években így továbbra is az idegenforgalom maradt a gazdasági fejlődés fő irányvonala, Sopron pedig elnyerte a hazai és nemzetközi műemlékvédelmi szakma érdeklődését, támogatását. Például a belváros feltárására irányuló műemlékvédelmi-régészeti projekt nemzetközi figyelmet kapott, majd az 1970-es években Európai Műemléki Aranyéremmel tüntették ki a várost. Ez a műemlékvédelmi szakmai általi érdeklődés egyfajta védettséget jelentett, valamint emelte a város presztízsét és jelentőségét az országos politikai szintéren. Így 1968-ban, bár a Hazafias Népfront szervezeti kere-

tein belül, de újjáalakulhatott a Városszépítő Egyesület. Az 1940-50-es éveket jellemző nemzetközi feszültségek után az 1960-as évek közepétől közeledés indult el az osztrák–magyar kapcsolatokban. Ennek egyik korai jeleként, 1963-ban a Soproni Ünnepi Hetek nevű rendezvénysorozat alkalmával könnyített vízumeljárást vezettek be az odalátogató osztrák vendégek számára. 1969-ben a határsáv ügyében is enyhülés történt, és ez teret adott az 1970-es évektől fellendülő bevásárlóturizmusnak és a szolgáltatói szektornak.

A könyv utolsó fejezeteiben a rendszerváltozás utáni három évtized tapasztalatairól nyújtanak tájékoztatást az egyesület elnöki tisztségét betöltő Kubinszky Mihály és Józán Tibor összefoglalói. Kubinszky kifejti, hogy az ő 20 éves elnöki mandátuma alatt mekkorát változott a világ és Európa, így hazánk az államszocializmus időszakából a globális kapitalizmus korszakába lépett. Megjegyzi, hogy a SVE-hez hasonló egyesületeknek egyik rendszer sem igazán kedvez, ahogy a polgári attitűd megváltozása sem, emiatt napjainkban nem számíthatnak olyan nagy anyagi támogatókra, mint a 19. század végén és a 20. század elején. Azonban úgy véli, hogy a még ma is élő lokálpatriotizmus, „*amelyben a hely szelleme, a genius loci megmutatkozik*” (73. o.) adhat okot reménykedésre az egyesület és a város jövője szempontjából.

2018-ban az egyesület munkásságáért Sopron polgármesterétől átvehette a *Civitas Fidelissima* díjat, amellyel a város önkormányzata elismerte az egyesület érdemeit, és a város nagyhatású polgárainak sora közé szimbolikusan beemelte a szervezetet, valamint annak mindenkori tagjait is. Azért lehet különösen nagy megtiszteltetés ez az egyesület számára, mert a díj 1977-es megalapítása óta 2018-ig kizárólag természetes személyeket tüntettek ki vele, így a Városszépítő Egyesület volt az első kollektív testület, amely a város ilyen magas rangú kitüntetését megkaphatta és ezzel tagjait mint Sopron hűséges polgárait ismerték el. Az egyesület 150 éves története alatt mindvégig aktív és a város közéletét befolyásoló tevékenységet fejtett ki, és ez a szerepe napjainkban sem változott.

Kijelenthetjük, hogy a kötet megfelel az egyesület tevékenysége előtti tisztelgés, valamint az évforduló okán felmerülő összegzés elvárásainak, igazán nagy érdeme azonban az, hogy hitelesen mutatja be a városukért tenni akaró polgárok és civilek kitartó tevékenységének fontosságát egy település értékeinek megőrzése, fejlesztése és társadalmának kohéziója szempontjából. A Soproni Városszépítő Egyesület napjainkban is példaként szolgálhat a 21. század kihívásaival szembenező városi közösségek, és az őket figyelembe venni igyekvő városfejlesztési koncepciókat kidolgozó szakemberek számára.

A reménybeli olvasó 2021. augusztus végén metróplakátokon és hirdetőoszlopokon találkozott Veszprémy László Bernát második történelmi témájú könyvének – sajátos montázst tartalmazó – borítójával. A szerző termékenységét jelzi, hogy 2021 utolsó negyedében *Migráció és antiszemitizmus Nyugaton* címmel is jelentetett meg tanulmánykötetet és a múlt év végén még egy mintegy kétszáz oldalas online forráskiadás is belefért a cionista mozgalom összeomlás és konszolidáció (1917–1922) alatti történetéről.

Természetesen a köteteit hatékonyan menedzselő kiadó és a korábbi években a Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár, majd a Milton Friedman Egyetem Magyar Zsidó Történelmi Intézetének kutatójaként, 2021 őszéig pedig a neokohn.hu nevű hírportál főszerkesztő-helyetteseként tevékenykedő szerző is mindent elkövetett azért, hogy minél több fórumon, eseményen és felületen, rövidebb és hosszabb ismertetésben szóba kerüljön a Horthy-rendszer megszilárdulásának hat nagyobb tematikus fejezetben tárgyalt története. Bár az ismertetés írásakor, 2022 februárjában már nem sikerült megtalálni a művet a Bookline webshopjának magyar történelmi toplistáján, mégis indokolt a kérdés: minek köszönhető ez a felfokozott érdeklődés – azon túl, hogy a kormányzó neve és a nevével fémjelzett korszak a történettudomány egyre árnyaltabb Horthy-képe ellenére is máig hívószó és egyfajta, ilyen vagy olyan igazodási pont?

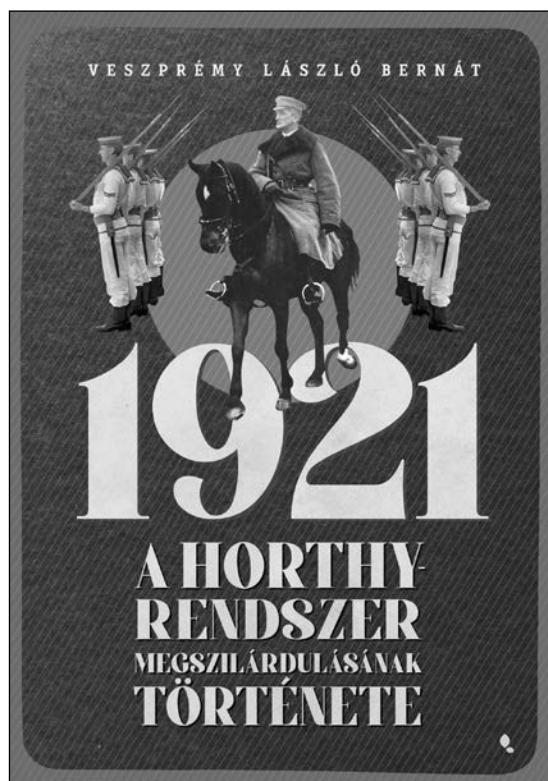
A frappáns, az olvasót Horthy luxusvonatára, a Turánra ültető bevezető után az elveszített világháború, a polgárháborús időszak, a román megszállás, a terror és a trianoni békekötés traumája után létrejött új (illetve a korábbi közigazgatást egy az egyben lecserélni nem képes, köpönyegforgatóktól hemzsegő régi-új) rendszer önmeghatározását és a forradalmakhoz, illetve a háborút megelőző liberális korszakhoz való viszonyát tárgyalja a szerző. Majd a magyar nemzet nacionalista retorikával és disszimulációt hirdető antiszemitizmussal terhelt önképe, a korszak népkarakterológiai diskurzusa és annak hozadékai (vulgárturanizmus, Nyugat-ellenesség) kerülnek terítékre. A következő fejezet témája az úgynevezett „keresztény kurzus” keresztényi mivoltának, a két nagy protestáns, illetve a római katolikus egyház között feszülő ellentéteknek a vizsgálata. Ezt követően a Horthy-kori társadalomról, az aktív, részben antiszemita indíttatású társadalompolitikai lépésekről és a jobboldal által is erősen kritizált korrupció kérdéseiről, illetve a menekültek és a menekültkérdés témájáról is kifejti álláspontját a szerző. A könyv két utolsó egysége a baranyai és nyugat-magyarországi eseményekről, illetve ennek kapcsán az erőszak és a revízió kérdéseiről, a civilek ellen elkövetett atrocitásokról és gyilkosságokról, továbbá a korszak fő, minden egyéb problémát maga mögé utasító belpolitikai konfliktusáról, a királykérdés alakulásáról szól.

A recenzensnek két szempontból is egyszerű dolga van. Egyrészt hosszú sor végére kell beállnia, és a különböző ismertetésekben elhangzott elismerő, vagy éppen kritikai észrevételeket nem tartja szükségesnek megismételni (ugyanakkor ezek helytállóságát meg lehet vizsgálni). Másrészt a *Soproni Szemle* hasábjain leginkább a két utolsó, a teljes kötet mintegy felét kitevő tematikus fejezetre, a pannon térség történetének a 2021-es centenáriumi évben többször megidézett eseményeire érdemes fókuszálni: a nyugat-magyarországi felkelésnek és a Lajtabánságnak a sikeres népszavazásban játszott tényleges szerepére, illetve az utolsó magyar királynak ezt a pozitív végkifejletet elodázó, 1921. őszi második visszatérési kísérletére és az ennek kapcsán lezajlott hatalmi harcra. Persze, a végső döntést az olvasó hozza meg, hogy vállalja-e az időutazást és felül-e a Turánra, de annyit már az elején leszögezhetünk, hogy a számos történész kolléga előzetes vélemény-szűrőjén átment kötetnek feltétlenül helyet kell szorítani a laikus és a szakmai közönség könyvespolcán.

A szerző rögzíti, hogy a Gömbös Gyula (és a háttérben a magyar kormány, jelesül Bethlen István kormányfő és Bánffy Miklós külügyminiszter) által szervezett nyugat-magyarországi felkelés lényegi része egy alig egyhetes időszak volt 1921 nyarának-őszének fordulóján, és meghatározó szerepet a velencei konferencia, illetve maga az 1921. decemberi népszavazás játszott. A fejezet elsősorban a „rongyos gárdának” csak évekkel később elkeresztelt felkelők által elkövetett erőszak és a szelektív nemzeti emlékezet kérdéseit vizsgálja meg. Veszprémy szerint a Lajtabánság kikiáltása és rövid fennállása „idegen testként volt jelen” az eseményekben, és Prónay Pál százados valójában csekély mértékben formálta, bár kétségtelen, később sikeresen kötötte a saját nevéhez azokat: bán nélküli bánsága valójában szembeszállt a király nélküli királyság kormányzati, a teljes terület megtartását célul kitűző felkelők általi nyomásgyakorlás helyett a legalább részleges sikerrel kecsegtető diplomáciai megoldást előtérbe helyező terveivel. Ahogy a felkelők döntő többsége, úgy Prónay kormányának egyetlen tagja sem volt nyugat-magyarországi származású vagy illetőségű.

Érdekes azon is elgondolkodni, hogy amennyiben a nem csupán osztrák források alapján megfélemlített, ezért Bécshez kötődő kereskedelmi érdekeit érvényesíteni nem tudó, és nagyszámban elmenekült németajkú soproni polgárok is szavaztak volna, illetve a magyar kormány a szavazólistákkal és némi voksturizmussal „nem bízta volna a véletlenre az eseményeket”, hogyan alakult volna a végeredmény. Veszprémy – nem csupán az emigráns baloldali újságok cikkeiben, hanem brit jelentésekben és magyar beszámolóokban is megőrződött beszámolók alapján – a kollektív nemzeti ügy árnyékában végrehajtott fosztogatásokról, gyilkosságokról és a kisebbségekkel szembeni erőszakról is részletesen, mintegy húsz oldalon keresztül számol be. Tény, hogy a magyar kormány 1938-ig mintegy félmillió aranyfrank kártérítést fizetett az osztrák félnek, a teljes, választott bíróság által is jóváhagyott kárigény töredékét.

A királykérdésről szóló fejezetben a szerző leszögezi, hogy mivel IV. Károly nem mondott le uralkodói jogairól, felfüggesztési nyilatkozatát pedig a nemzetgyűlés egyszer sem fogadta el, az utolsó Habsburg az ország törvényes uralkodója volt 1921-ben. Ezért

aztán puccsot sem tudott végrehajtani, és ezért kellett a kérdést a visszatérési kísérletek bukása után trónfosztással rendezni. Szabályos hatalmi harc zajlott le az országban, Horthy, az ösztönös, kíméletlen machiavellista, illetve IV. Károly, a morálisan feddhetetlen, de csapnivaló politikus és híveik küzdelméből előbbi került ki győztesen. Pedig ellenkező esetben a kormányzó és rendszere „csak egyike lett volna a gyorsan forgó évek múltó epizódjainak”. Persze, az is kétséges, mennyiben lett volna képes liberálisabb és toleránsabb rendszerré válni egy, részben a fehérterrorban résztvevők, illetve antiszemita meggyőződésű politikusok segítségével visszaállított Habsburg-királyság. Ugyanakkor az 1921 tavaszán kezdődött Bethlen-érával kapcsolatban sem fog sikerrel járni az a kísérlet, amely abban az angolszász értékek alapján álló jobboldali tradíció magyar verzióját akarja látni.

Mindenesetre nyugati diplomaták is tisztán látták, hogy egy karlista *fait accompli* bármikor bekövetkezhet. Dokumentumokkal nem igazolható, hogy a francia kormány ígéretet tett az uralkodónak egy sikeres hatalomátvétel támogatására. Ugyanakkor ez nem is zárható ki egyértelműen. A szerző hosszabban foglalkozik azzal a kérdéssel is, mekkora volt ténylegesen a külső nyomás és mennyiben szajkózzuk máig a kormányzati narratívát, azaz a győztesek által felrajzolt rémképet az ország végpusztulásáról egy Habsburg-restauráció esetén. Tény, hogy az első visszatérési kísérlet alatt a kisantant államai

érdemi ellenlépést nem tettek és nem is tehettek volna az antanthatalmak jóváhagyása nélkül. A franciák pedig csak az első felvonás tényleges lezárulta után, részben a magyar kormány kérésére követelték Károly eltávolítását az országból. Talán meglepően hangzik, de az utóbbi két állítás – még, ha az eddigi recenzensek némelyike ezt hevesen vitatja is – az őszi királyjárásra is vonatkoztatható. A hatalmi harc kimenetele egészen Budaörsig kétesélyes volt, és csupán a prágai magyar követségről sikerült beszerezni a várható ultimatív, kardcsörtető csehszlovák fellépésről egy jelentést. Az antanthatalmak képviselőinek jegyzéke ismételten csak a visszatérési kísérlet *de facto* elbukása után született meg, megint csak a magyar kormány kérésére, hogy aztán a legitimisták nyakába varrják az ország és a szerencsétlen király veszélybe sodrását.

Összességében – a kötet hátsó borítóján található ajánló megfogalmazásával – a történész olyan sorsfordító időszakként mutatja be az 1921-es esztendőt, amelynek jelentőségéhez a Horthy-korban talán csak az 1944-es év fogható. Ennek ellenére az első évszámnak és az akkori, az egész rendszer későbbi alakulását döntően meghatározó eseményeknek jóval kevesebb figyelmet szenteltek sokáig a kutatók. Megjegyzendő, hogy a szerző a korábbi, a korszak zsákutcás végét tárgyaló *Gyilkos irodák* című kötettel és jelen munkájával egyfajta keretbe helyezte az 1920/1921 és 1944/1945 közötti hazai történeteket. Az itt röviden ismertetett kötetben Veszprémy nem törekszik teljességre, a rendszer megszilárdulásának egyes, részben más kutatók által is tárgyalt elemeit veszi górcső alá. Ugyanakkor elismerésre méltó a felhasznált levéltári anyagok, eddig kiaknázatlan irathagyatékok, illetve forráskiadványok és a szükség esetén újraértelmezett (és itt-ott félreolvasott) szakirodalmi művek széles köre, illetve az olykor kissé sarkos megállapításokkal együtt is tárgyyszerű, határozott és tabudöntögető hang. Bár a kötet végén elbújtatott, alapvetően rövid hivatkozások meglátásom szerint nem zavarták volna a nagyszámú idézet ellenére is (vagy éppen azért) olvasmányos mondanivaló gördülékenységét a lapok alján sem, az őszirózsás kormánynak dolgozó Tormay Cécile, a „bestiális zsidó egoizmust” ostromozó Gárdonyi Géza, a Tibetet megtéríteni akaró Prohászka Ottokár és az egyre kiterjedtebb kenderesi birtokai után adót nem fizető Horthy szerencsére a törzsszövegben kapott helyet.

A városkutatás magyarországi legkiválóbb kutatójának, Szirmai Viktória Széchenyi-díjas professzornak (MTA Társadalomtudományi Központ Szociológiai Intézet) és szerzőtársainak jó oka volt e középvárosi kutatáshoz kapcsolódó könyv elkészítésére.¹ A kötet megjelentetésével kapcsolatosan egyrészt kiemelten fontos törekvés volt az, hogy jelezze a ma még viszonylag kevésbé feltárt középvárosok nagyvárosoktól eltérő sajátosságú, térségszervező funkciókkal rendelkező szerepét, valamint a középvárosi társadalom összetettségét, illetve formáit. Másrészt lényeges szempont volt a magyar középvárosi társadalmi problémák feltárása és azok kezelésére létrejött érdektstrukturált társadalmi innovációs modellek bemutatása. További fontos célkitűzést jelentett a magyar középvárosok egy szeletének esettanulmányi bemutatása, amely híven tükrözi ezek 21. századi evolúcióját, jelzi fejlődési folyamataik trendjeit, valamint lehetőséget ad a középvárosi sajátosságok összevetésére.

A témaválasztás nemcsak az idevonatkozó, egységes módszertani alapokon álló összehasonlító vizsgálatok hiánya miatt üdvözlendő, hanem annak okán is, hogy ez a településkör képviseli a hazai városállomány derékhatárát, a hazai városlakók igen jelentős hányada bennük él. Továbbá társadalmi, gazdasági és kulturális szempontból is fontos szerepet játszanak az ország életében. A középvárosi hálózat visszatükrözője lehet az urbanizációnak és a területi fejlődésnek.

A szerzők számos tudományágat képviselnek: szociológusok (Szirmai Viktória kutatásvezető, Ferencz Zoltán), geográfusok (Jankó Ferenc, Schuchmann Júlia), közgazdász végzettségű regionalisták (Bazsóné Bertalan Laura, Fábíán Attila, Hegedüs Judit, Tóth Balázs István). A szerzői gárda magja a Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Gazdaságtani Intézetének kollégáiból állt, azonban a kutatómunka az MTA Társadalomtudományi Központ közreműködésével további munkatársak bevonásával valósult meg. Az egymásra találás izgalmas kutatást eredményezett.

A kötet felépítése megfelelően átgondolt. A bevezető fejezet, amely a kutatás vezetőjének tollából született, egyrészt aláhúzza a városok iránti tudományos figyelem erősödését, másrészt a kelet- és közép-európai urbanizációs jelenségek tükrében bemutatja a magyar középvárosokra jellemző fejlődési folyamatok fő trendjeit, szerepeit, az általános társadalmi problémákat, végül érinti a városok fenntarthatóságával kapcsolatos

¹ A kötet PDF formátumban ingyenesen letölthető a <http://publicatio.uni-sopron.hu/2212/> oldalról (hozzáférés: 2022.04.04) – A Szerk.

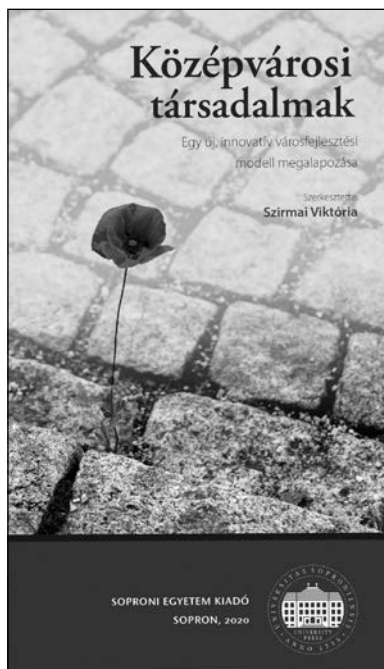
aktuális dilemmákat. A kitekintés remek kiindulópontot jelent a kötet egész szellemiségének megalapozásához.

A kötet első nagyobb blokkja, amely négy fejezetet tartalmaz, a városfejlesztési problémák elméleti hátterét foglalja össze, illetve rendszerezi. A városfejlesztés innovatív történeti modelljeit Jankó Ferenc tekinti át; e munka nagy érdeme, hogy a fenntarthatóság és a városi metabolizmus koncepciójára épülő öko-urbanizmus modell és néhány korábbi városfejlesztési mozgalom és modell kapcsolatát (pl. parképítő mozgalom, kertváros mozgalom, szomszédsági egység tervezés, modernizmus, neo-tradicionális mozgalmak) mélyrehatóan tárja fel, továbbá az öko-urbanizmus létező változatait is (pl. fenntartható város, öko-város, okos város, reziliens város) alaposabban górcső alá veszi. Bertalan Laura írása a társadalmi innovációk szerepét vizsgálja a városi problémák kezelésében. Olyan újra felfedezett és újraértelmezett társadalmi innovációkról tesz említést, amelyek a városi erőforrások optimalizálására keresnek megoldást a fenntartható fejlődés megvalósítása érdekében, mint például a közösségi gazdaság, a megosztott város (sharing city), a smart food city koncepció és a lassú város (slow city) mozgalom.

Ezt követően, további lényeges és aktuális középvárosi jelenségeket és formákat tárnak fel Schuchmann Júlia és Hegedüs Judit közleményei. A kompakt és terjeszkedő város modelljével foglalkozó fejezet egy lehetséges várostervezési eszköz kereteit vázolja fel a városi szétterülés, a szuburbán fejlődés és ezek negatív következményeinek (pl. ingázás, környezeti hatások) ellensúlyozására. A szuburbanizációt befolyásoló fontos tényezőket a szerző rendszerbe foglalja, majd megalkotja a kompakt város sematikus modelljét. A rugalmas (reziliens) város jellemzőit és a rugalmasság tényezőit veszi sorra a városi jelenségekkel foglalkozó másik fejezet, és javaslatot ad a reziliens szemléletmód és jelzőrendszer (indikátorok) beépítésére a várostervezési folyamatokba, majd a tervezés nyomán követésének időszakába, azzal a szándékkal, hogy a külső hatásokra, sokkokra, zavarokra a városok hatékony válaszokat tudjanak adni, ezáltal sebezhetőségük csökkenjen.

Az elméleti blokkot követi az empirikus felmérés eredményeit bemutató második rész, amely négy, jó indokkal kiválasztott, differenciált helyzetben lévő középvárosra fókuszálva (Békéscsaba, Eger, Kaposvár, Sopron), helyi fejlesztési dokumentumok tartalomelemzésére, strukturált mélyinterjúkra és reprezentatív lakossági adatfelvétellel alapozva mutatja be a térségi társadalmi problémák feltárása mellett a megoldásukra létrejött innovatív eszközöket, kezdeményezéseket, várospolitikai modelleket. Az empirikus kutatás megtervezésében és lebonyolításában nagy szerepe volt Ferencz Zoltánnak, aki a kutatás módszertani hátterét és összefüggéseit ismertette a kötet utolsó részében.

Az esettanulmányokat Tóth Balázs István a magyar középvárosok főbb demográfiai és gazdasági sajátosságairól összeállított, aprólékos, statisztikai adatokra alapozó vizsgálata vezeti be. Ezt követi Bertalan Laura Sopronról, Hegedüs Judit Kaposvárról, Schuchmann Júlia Egerről és Jankó Ferenc Békéscsabáról készített „pilot study” jellegű munkája, amely további lényeges, tudományosan igazolt folyamatokra derített fényt. A négy városi esettanulmány négy szemléletet, négy szerzői világot tükröz. Az egységes elveket ki-ki a maga módján, kutatói mentalitása, saját szemlélete, avagy éppen módszertani ismeretei alapján adta vissza, s ezzel válik ez a rész igazán érdekessé, elgondolkodtató

olvasmányá. Általánosságban ezen írások közül számomra legérdekesebbnek a társadalmi innovációknak a városi problémák megoldásában játszott lehetséges szerepéről szóló fejezetrészek tűnnek.

A kutatási tények alapján, a könyv harmadik blokkjában Szirmai Viktória és Fábíán Attila foglalják össze az új, előremutató, egyszerűen fenntartható társadalmi innovációs modell főbb összetevőit, amely a jövőbeni városfejlesztési utak kialakításakor hasznos segítség lehet. A megállapítások többsége egyértelmű: a négy város fontos szerepet játszik szűkebb-tágabb térségében, biztosítani tudják lakóik számára a fenntartható „életformák kínálatát”, nem erősen szegregáltak, egyszerűen „szerethetők”. A fejlesztések szakmai, a lokális társadalmi közegre és azok hálózataira épülő érvek, irányok hiányoznak az elemzett középvárosokban. Helyet kell adni az őszinte analitikának, a városokat már új, 21. századi szemüvegeken keresztül kell nézni, és keresni a területi tőkék alkotóit és azok megújítóit.

A kutatás eredményeként sok releváns városföldrajzi, városzociológiai és urbanisztikai információval gazdagodhatunk a kötet olvasása során. Rendkívül pozitívnak tartom a könyv izléses megjelenését, gazdag illusztrációs anyagát, tagolását, az egyes fejezetek közérthető, mégis tudományos nyelvezetét. A kutatás újszerűsége egyrészt maga a területi kutatási egység, az eddig méltatlanul elhanyagolt hazai középvárosok „felfedezése”, másrészt a városfejlesztés új útjainak keresése, harmadrészt ezen irányok alakításában, megvalósításában a társadalmi közeg és aktorok számbavétele, azok mozgástereinek feltérképezése. Öröndetes volna, ha az ismert kötet csak az első lenne azok sorában, amik mélységi betekintést adnak a magyar középvárosok és a középvárosi társadalmak fejlődésébe és jövőbeni fejlesztési lehetőségeikbe.

A SOPRONI SZEMLE ALAPÍTVÁNY
KÖZLEMÉNYE

Szerzőink, akik 2021-ben lemondtak a honoráriumról a Soproni Szemle Alapítvány javára, ezzel is támogatva folyóiratunk megjelenését:

Batalka Krisztina főlevéltáros, levéltárvezető, BME Levéltár, Budapest

Bolodár Zoltán fotó-adattáros, Soproni Múzeum

Csiszár Ágnes kulturális menedzser, könyvtáros, Sopron

Dominkovits Péter igazgató, Magyar Nemzeti Levéltár Gy-M-S megye Soproni Levéltára

Fazekas István történész, tszv. egyetemi docens, ELTE BTK Történelmi Intézet, Kora Újkori Történelmi Tanszék

Fekete Szilárd építész, A2 Építésziroda Kft., Sopron

Fiziker Róbert főlevéltáros, történész, MNL Országos Levéltára, Budapest

Flóra Ágnes történész-levéltáros, Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Levéltára, Kolozsvár

Gabrieli Gabriella régész, Soproni Múzeum

Gondos László muzeológus-gyűjteményvezető, repülésügyi szakreferens, HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest

Gömöri János régész, Scarbantia Régészeti Park, Sopron

ifj. Sarkady Sándor tudományos kutató, történész, Soproni Egyetem Központi Könyvtár és Levéltár

Illyés Benjamin ny. erdőmérnök, közgazdász, Sopron

Jankó Ferenc egyetemi docens, Eötvös Lóránd Tudományegyetem

Kádár Zsófia történész, tudományos munkatárs, ELTE BTK Történelmi Intézet, Kora Újkori Történelmi Tanszék, Budapest

Kelemen István történész-muzeológus, Soproni Múzeum

Kóczán Péter művészeti vezető, Soproni Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar

Marosi Tibor levéltáros, MNL Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd

Mráv Zsolt régész, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

Nagy Adrienn PhD-hallgató, ELTE BTK TDI Modernkori Magyarország Doktori Program

Perger Gyula néprajzos-muzeológus, Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár Győr

Popély Árpád történész, egyetemi docens, Selye János Egyetem, Tanárképző Kar, Történelem Tanszék, Komárom

Sági Éva levéltárvezető, Soproni Egyetem Központi Könyvtár és Levéltár
Schöberl Miklós ny. egyetemi docens, Soproni Egyetem
Suslik Ádám levéltáros, történész, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
Szende Katalin egyetemi tanár, főszerkesztő, Soproni Szemle
Tóth Imre történész, múzeumigazgató, Soproni Múzeum
Veöreös András tszv. egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Építészettörténeti és
Városépítési Tanszék, Győr
Vörös Ákos nyelvtanár, Soproni Egyetem

Támogatók:

Vendel Miklós Chalet Bois-Gentil Les Diablerets CH 1865

A Soproni Szemle Alapítvány kuratóriuma, szerkesztősége és szerkesztőbizottsága köszönetét fejezi ki mindazoknak, akik valamilyen módon támogatták helytörténeti periodikánkat.

Ezúton szeretnénk köszönetet mondani a személyi jövedelemadó 1 %-ának felajánlásáért is. A 2020. évi összeg, melyet az Alapítvány 2021-ban kapott meg, 80.201,- Ft volt. Ezen összeget az Alapítvány működési költségeinek finanszírozására fordította.

Kérjük, támogassa továbbra is személyi jövedelemadójának 1 %-ával a Soproni Szemle folyóirat további megjelenését biztosító Soproni Szemle Alapítványt.

Adószámunk: 18525508-1-08,

Bankszámla számunk: 10404058-40510307-00000000

Csiszár Ágnes kulturális menedzser, könyvtáros, Sopron, Faraktár u. 18. fsz. 1.;
a.csiszar.64@gmail.com

Csiszár Szabolcs PhD-hallgató, Soproni Egyetem Lámfalussy Károly Közgazdaságtudományi Kar Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola, csiszar.szabolcs5@gmail.com

Dominkovits Péter történész, levéltár-igazgató, Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltára, 9400 Sopron, Pf. 82,
peterdominkovits@gmail.com

Fiziker Róbert főlevéltáros, történész, MNL Országos Levéltára, 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2-4. fiziker.robert@mnl.gov.hu

Gusztin Rudolf zenetörténész, tudományos segédmunkatárs, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet, 1250 Budapest, Pf. 9.
Gusztin.Rudolf@abtk.hu

Jankó Ferenc geográfus, egyetemi docens, ELTE TTK Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék és Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar, Ökológiai Gazdaságtani Intézet, frk.geo@gmail.com

ifj. Sarkady Sándor tudományos kutató, történész, Soproni Egyetem Központi Könyvtár és Levéltár, 9400, Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 4.,
sarkady.sandor@uni-sopron.hu

Schöberl Miklós ny. egyetemi docens, Soproni Egyetem, Sopron, Király J. út 7. IV/20.;
drschoberlmiklos@t-online.hu

Tóth Imre történész, múzeumigazgató, Soproni Múzeum, 9401 Sopron, Pf. 68; tszv. egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem BTK, totim2@gmail.com

Tüske Tamás Phd-hallgató, ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Atelier. Interdiszciplináris Történelmi Doktori Program, t.tuske.elte@gmail.com

Wunderlich, Claudia nyelvész professzor, Hochschule für Angewandte Wissenschaften, Würzburg-Schweinfurt, 97421 Schweinfurt, Ignaz-Schön-Str. 11.,
claudia.wunderlich@fhws.de

INHALTSVERZEICHNIS

Ödenburger Rundschau 2022/1

IMRE TÓTH: Abschied von Ottó Domonkos (1928–2022).....	3
--	---

STUDIEN

RUDOLF GUSZTIN: Der Ödenburger Liederkranz Verein: Vorgeschichte, Institutionalisation, Tätigkeit (1847–1867) 2. Teil	6
MIKLÓS SCHÖBERL: Geschichte des Soproner Katholischen Vereins. Kapitel IV. Vorsitzenden und Mitgliedschaft des Vereines, Gesellschaftsleben der Mitglieder, Verbindungen des Vereines	23
CLAUDIA WUNDERLICH: Eine alte Kartenmaler Familie aus Sopron: die Familie Unger. 1. Teil	50

MITTEILUNGEN

ÁGNES CSISZÁR: Verborgene Schätze Soproner Straßen. Sopronbánfalva. Sopronbánfalva - Kutyahegy 2. Teil	67
SÁNDOR SARKADY JUN.: Historische Angaben zur Geschichte der Teilnahme Soproner Hochschulstudenten in dem westungarischen Aufstand	92

ÖDENBURGER PORTRÄTS

RÓBERT FIZIKER: Ein qualifizierter Dateimanager. Zum 60. Geburtstag von Péter Dominkovits	97
PÉTER DOMINKOVITS: Imre Soós, ein vergessener Historiker des Komitates Sopron	101

BÜCHERSCHAU

FERENC JANKÓ: Ibolya Murber: Von Westungarn bis Burgenland, 1918–1924. Grenzgeschichten nach dem ersten Weltkrieg. Budapest, 2021.	104
TAMÁS TUSKE: Imre Tóth (Red.): 150 Jahre Ödenburger Stadtverschönerungsverein. Sopron, 2019.	107
RÓBERT FIZIKER: László Bernát Veszprémy: 1921. Die Geschichte der Stabilisierung der Horthy-Regierung. Budapest, 2021.	112
SZABOLCS CSISZÁR: Viktória Szirmai (Red.): Die Gesellschaft der mittelgroßen Städte. Grundsätze für ein neues innovatives Stadtentwicklungsmodell. Sopron, 2020.	116
Mitteilung der Stiftung Ödenburger Rundschau	119